

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra zahradní a krajinné architektury

Úprava suburbánního prostoru na přírodní hřbitov a park vzpomínek

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Miroslava Čunátová

Obor studia: Zahradní a krajinařská architektura

Vedoucí práce: Ing. Miroslav Kunt, Ph.D.

© 2020 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci " Úprava suburbánního prostoru na přírodní hřbitov a park vzpomínek" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 21.7.2020

_____

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala především dvěma lidem, bez nichž by nebyl vznik mé práce možný. Prvním z nich je Ing. Miroslav Kunt, PhD., jemuž děkuji za jeho postřehy, diskuze, rady a za vedení mé diplomové práce. Druhé poděkování patří profesoru Ing. arch. Jaroslavu Sýkorovy za rozhovory, rady a také nezbytné postřehy. Poděkování patří také mé rodině, příteli a čtyřnohé kamarádce, bez jejichž podpory a pomoci bych nenavštívila tolik míst. Poslední poděkování míří k lidem, kteří mi poskytli fotografie míst, které souvisí s mojí tematikou, jmenovitě Martinu Čunátovi, Karolině Vedlichové, Dominice Holznerové a také všem, na něž jsem zapomněla.

Úprava suburbánního prostoru na přírodní hřbitov a park vzpomínek

Souhrn

Pohřbívání a smrt je i dnešní době stále kontroverzním tématem, o to víc pokud se jedná o přírodní pohřbívání. Práce je ukázkou možného využití různých přístupů k smrti a vybrání si vhodného způsobu spočinutí. Zároveň představuje využití suburbánního prostoru k vytvoření krajinného parku jako místa posledního odpočinku a zároveň místa pro procházky, výuku a vzpomínání.

Literární část diplomové práce představuje hřbitov jako část veřejného prostoru, který je opomíjen a nenavštěvován. Dále ukazuje historii vývoje hřbitova od starověku až po dnešní dny z pohledu České republiky. Největší část je pak věnována představením klasického a přírodního hřbitova a také tradičního způsobu pohřbívání, které jsou postaveny proti novým trendům přírodních pohřbů. Veškeré poznatky jsou porovnány proti sobě v přehledné tabulce. Rešerše také uvádí, jak je to s péčí o zeleň na klasických hřbitovech a také s výsadbou na hrobních místech v České republice. Také představuje výpočet, podle něhož se vypočítává plocha pro nový hřbitov.

Analýzou podkladových údajů je představeno vybrané území z hlediska historie, přírodních podmínek, dopravní situace a vlastnických vztahů. Současný stav prostoru je ukázán skrze stav hřbitova a nejbližšího okolí, včetně dendrologického průzkumu, a na fotografickém průzkumu, který probíhal v průběhu celého roku. Zhodnocení území představuje SWOT analýza, která upozorňuje na silné a slabé stránky místa a zároveň představuje příležitosti, které dané území nabízí, a ukazuje na možné hrozby, jež by přeměna území mohla způsobit.

Samotný projekt je zaměřen na návrh přírodního hřbitova a parku vzpomínek, vycházejícího ze zjištěných údajů v analytické a rešeršní části práce. Projekt přírodního hřbitova vychází z myšlenky přírodního pohřbívání, kdy jsou zemřelí pohřbeni k jim vybraným stromům, keřům či přímo do okrasné louky, ve formě popelu v rozložitelné urně. Současně je zapracován i stávající katolický hřbitov, s navrženými změnami z hlediska osázení hrobních míst s větší množstvím zeleně a minimem kamene. Návrh počítá i s rozšířením tradičního pohřbívání v rakvích, ale bez zbytečných umělých prvků. V prostoru jsou umístěny jedinečné elementy, které mají umožnit snadnější vyrovnání se se smutkem a rozloučení se ze zemřelým. V projektu je místo i pro historii oblasti, která sahá až do dob Keltů.

Cílem návrhu je tak uchování jedinečného prostoru a zároveň představení hřbitova jako místa s velkým množstvím zeleně bez zbytečných odpadů a plastů, kde je možné trávit čas. Zároveň se snaží o zvýšení diverzity prostoru skrze vytvořené interakční prvky a biocentra lokálního charakteru.

Klíčová slova: hřbitov, hrob, přírodní pohřbívání, úpravy, zeleň, Krteň

Treatment of suburban area on the natural graveyard and the park of memories

Summary

Themes connected with death and burial grounds are up to this date considered as controversial, even more in case of natural burials. This thesis shows different approaches to death and examples of choosing appropriate way of the last rest. It represents usage of suburban area for creation of a landscape park as a final resting place and also place for walks, teaching and remembrance.

Literary part presents cemetery as a part of public space which is often neglected and not visited. Next it introduces development throughout history from ancient times to these days from a view of Czech republic. Largest part is dedicated to introduction of classic and natural cemetery along with traditional ways of burying that are against new modern ways of natural burials. All data are compared with each other in a overview table. Research also states how it is with care of greenery at classic cemeteries and with planting at grave sites in Czech republic. Next it shows calculation which is used for computing of the area for a new cemetery.

The analysis of the data presents the selected area in terms of history, natural conditions, traffic situation and ownership relations. Current state of the area is shown through state of the cemetery and its closest surroundings, including dendrological survey, by photographic surveying which has taken place throughout the whole year. Evaluation of the area is presented by SWOT analysis which points out the strenghts and weaknesses of the place and at the same time represents oppurtunities that the place can offer. At the same time it draws attention to possible threats that could arise if the area is changed.

The project itself is focused on the design of a natural cemetery and a park of memories, based on the data obtained in the analytical and research part of the work. The project of a natural cemetery is based on the idea of natural burial, when the dead are buried next to their chosen trees, bushes or directly to an ornamental meadow in form of the ash in decomposable urn. Simultaneously it incorporate the existing catholic cemetery with proposed changes in terms of planting grave sites with mimimal usage of stone. The proposal also counts with the expansion of traditional burial in coffins, but without unnecessary artificial elements. There will be unique features in the space to make it easier to cope with grief and farewell to the dead. The project also has a place for the history of the area, which dates back to Celtic times and revitalization of the Dalejský potok.

The goal of the project is preservation of the unique area along with presentation of the cemetery as a place with lot of greenery without unnecessary waste and plastic, where it is possible to spend free time. At the same time, it tries to increase the diversity of the space through the created interaction elements and biocentre of a local character.

Keywords: cemetery, grave, natural burial, landscaping, greenery, Krteň

Obsah

1	Úvod	1
2	Vědecká hypotéza a cíle práce	3
3	Literární rešerše	4
3.1	Hřbitov jako veřejný prostor	5
3.1.1	Veřejný prostor	5
3.1.2	Hřbitov jako veřejný prostor	5
3.1.2.1	Veřejná pohřebiště	5
3.1.2.2	Neveřejná pohřebiště	6
3.2	Hřbitov a jeho historie	6
3.2.1	Hřbitov v minulosti	6
3.2.2	Hřbitov v současnosti	7
3.3	Rozdělení hřbitovů	7
3.3.1	Hřbitov klasický	8
3.3.1.1	Druhy klasických hřbitovů	8
3.3.1.2	Základní stavby na klasickém hřbitově	9
3.3.2	Hřbitov přírodní	11
3.3.2.1	Znaky přírodních hřbitovů	11
3.3.2.2	Typy přírodních hřbitovů	12
3.3.2.3	Přírodní hřbitov – šance pro přírodu	12
3.3.2.4	Přírodní hřbitovy ve světě	13
3.3.2.5	Přírodní hřbitovy v České republice	13
3.4	Současné typy pohřbívání	14
3.4.1	Klasické pohřby	14
3.4.1.1	Církevní pohřeb	14
3.4.1.2	Občanský pohřeb	14
3.4.1.3	Pohřeb žehem	15
3.4.1.4	Pohřeb do země	15
3.4.1.5	Urny, rakve, náhrobky v klasickém pohřbu	15
3.4.2	Přírodní pohřby	16
3.4.2.1	Alternativy přírodních pohřbů	16
3.4.2.2	Urny, rakve, náhrobky v přírodním pohřbu	16
3.4.2.3	Výsadba a květinová výzdoba přírodního charakteru	16
3.4.2.4	Přírodní pohřby a moderní technologie	17
3.5	Rozdíl mezi přírodním a klasickým	17
3.6	Péče o stávající hřbitovy	17
3.7	Zeleň na hřbitovech	17
3.7.1	Složení zeleně na hřbitově	18
3.7.1.1	Dřeviny	18
3.7.1.2	Rostliny vysázené	19
3.7.1.3	Rostliny donesené	20
3.8	Úpravy hrobních míst	20
3.8.1	Historický vývoj	20
3.8.2	Návrh hrobních míst	21
3.9	Návrh plochy hřbitova	21
4	Zhodnocení podkladových údajů	23
4.1	Identifikační údaje řešené oblasti	24
4.2	Historie řešeného území	25
4.2.1	Pověsti a nejstarší zmínky	25
4.2.2	Kostel sv. Jana a Pavla	26
4.2.3	Krteň dnes	26
4.2.4	Historické mapování	27
4.3	Stávající stav hřbitova	28
4.3.1	Současná kapacita pohřbívání	28
4.3.2	Stav hřbitova	28
4.4	Mapování hřbitova v okolí	29
4.5	Přírodní podmínky	30
4.5.1	Klima	30
4.5.2	Geomorfologie	30
4.5.3	Půdní poměry	30
4.5.4	Geologie	30
4.5.5	Hydrologie území	31
4.5.6	Biota	32
4.5.7	Potenciální přirození vegetace	32
4.5.8	Ochrana přírody	33
4.5.9	ÚSES – územní systém ekologické stability	33
4.6	Stávající zeleň	34
4.6.1	Dendrologický průzkum	34
4.7	Analýza dopravy	35
4.7.1	Doprava	35
4.7.2	Cyklostezky	35
4.8	Vlastnické vztahy	36

4.9	Územní plán	36
4.10	Swot analýza	37
4.11	Fotodokumentace.....	38
5	Vlastní projekt.....	39
5.1	Situace širších vztahů	40
5.2	Cíl návrhu	41
5.3	Popis návrhu Parku vzpomínek	42
5.4	Kácení a probírky	44
5.5	Sadovnické řešení	45
5.5.1	Stromové patro	45
5.5.2	Keřové patro	45
5.5.3	Bylinné patro.....	45
5.5.4	Cibuloviny.....	45
5.6	Příklady návrhů hrobních míst na klasickém hřbitově	48
5.7	Řezopohled	49
5.8	Pohledy s prostorovým zobrazením – perspektivy	50
5.8.1	Dalejský potok.....	51
5.8.2	Pojď se projít starou Krtní	51
5.8.3	Alejí až k bráně zázraků	52
5.8.4	Cesta ke stromu zemřelého.....	52
5.8.5	Svíčka Studni zrcadel	53
5.8.6	Dub v Louce slz.....	53
5.8.7	Projít Parkem vzpomínek	54
5.8.8	Louka památek.....	54
5.9	Materiálové řešení.....	55
5.9.1	Povrchy	55
5.9.2	Osvětlení	55
5.10	Mobiliář.....	56
5.11	Park vzpomínek detaily.....	57
5.11.1	Štěrkový trávník	57
5.11.2	Mlatová cesta na hřbitově.....	57
5.11.3	Rozhledna přání	58
5.11.4	Molo.....	59
5.12	Ekonomické zdůvodnění ve formě oceněného výkazu výměr	60
6	Diskuze.....	61
7	Závěr	64
8	Seznam literatury	65

9	Seznam obrázků	66
10	Seznam tabulek.....	67

1 Úvod

„Die Natur braucht sich nicht anzustrengen, bedeutend zu sein.“
Robert Walser (2008)

Volný překlad: „ Příroda nemusí vyvíjet úsilí, aby byla důležitá“

Všechno kolem nás jednoho dne skončí. Mohutné stromy zetlejí, nejpropracovanější památníky se rozpadnou a ty nejjasnější hvězdy jednoho dne vyhasnou. I my lidé jsme smrtelní, proto jediná věc, která je pro všechny jistá, je smrt. Jakým způsobem se k ní stavíme, ukazuje obrázek společnosti jako celku. Smrt je malou zkouškou, okamžikem bilancování, jestli víme, co znamená být člověkem, zda máme spojení s minulostí a jaké jsou naše vztahy mezi rodinou a společností.

Existuje mnoho cest, kterými přistupujeme ke konci života, a rozhodnutí, co bude s naším tělem po smrti. Jednou z možností je výběr pohřbu. V dnešní době je možné zvolit, jaký styl pohřbívání člověk chce. Zda zachovat tradici a spočinout vedle předků na klasickém hřbitově, nebo založit tradici novou a stát se součástí přírody. Přírodní hřbitov tak předkládá myšlenku zahrady života s bujnou vegetací, bohatou faunou. Místem, kde není ponurná a tichá atmosféra, ale je symbolem znovuzrození, věčného koloběhu, který jen tak neskočí. Hlavní roli zde má jediný umělec a to příroda sama. Je také zahradníkem, učencem, psychologem i rodinou. Příroda je věčná.

2 Cíl práce

Cíl práce

Cílem práce je vytvoření nové koncepce hřbitova a navazujícího parku vzpomínek v rámci vybraného území. Zároveň bude navržena úprava stávajícího prostoru hřbitova v Krtci, který je součástí prostoru. Jako modelové území byl zvolen v dnešní době nevyužívaný prostor na okraji hlavního města Prahy, v katastrálním území Třebonice a Stodůlky, Krteň.

3 Literární rešerše

Obrázek 1: Umělecké ztvárnění, hřbitov v Bratislavě. Zdroj: autor.

Hřbitov je považován za místo naděje, v němž se prolíná linie sentimentu (vnitřního pocitu lidí) a lokality (místa). Dle Daviese (2007) lze hřbitovy rozdělit na tři ideální druhy a to podle naděje – tradiční hřbitov (věčná naděje), uložení v přírodě (naděje pro přírodu) a v neposlední řadě soukromé uložení zpopelněných ostatků (vnitřní naděje). Z pohledu dnešních dní se přesně s těmito druhy pohřbívání lidé setkávají. Hřbitov je brán jako prostor, který by měl být určen nejen mrtvým, ale i živým. Zahradou, kde lze přemýšlet, najít vyrovnání s prožitým traumatem. Jejím správným uspořádáním je umožněna meditace a snazší cesta k věčnosti. Místem, kde si lidé uvědomí, jak je život krátký a pomíjivý a jakou úlohu v tomto životě hrají. Hřbitov je popisován jako architektonicky – rituální událost, působící nejen na zrak příchozích, ale také zahrnující vnímání nejbližšího okolí a tělesnou paměť. Díky návštěvám příbuzných v prostoru věčného odpočinku a vzpomínkám na pochované, se vytváří nový vztah mezi vzpomínkovým místem a lidmi a jejich nadějí. Dle Otruby (2002) je nutné pochopení a pojetí *genius loci*, tj. ducha místa a jeho promítnutí do vybrané oblasti.

3.1 Hřbitov jako veřejný prostor

V dnešní době je přístup společnosti vůči smrti těžko uchopitelný jev. Jediný fyzický důkaz je právě hřbitov, kde jsou ukládány pozůstatky mrtvých. Jsou zde prezentovány různé postoje k smrti a jsou tak místem sociálních, ale i symbolických reprezentací smrti, díky níž je rov prostorem kolektivní paměti celé společnosti, plochou, na níž se vzpomíná na minulost (Kovář 2014). Jako místo paměti (též *Les Lieux de Mémoire*) je pojem používaný v zahraničí, označující prostor, kde se zastaví čas, zapomínání a smrt se v něm zvěční skrze mohyly, památníky. Skrze rituály se zde zpřítomňuje minulost a nemateriální prožitky se materializují. Jsou to místa, kde se prolínají symbolické prvky kulturního a historického dědictví každé společnosti (Nora 1989).

3.1.1 Veřejný prostor

Veřejný prostor je definován v mnohých vědních oborech. Podle sociologické formulace se jedná o prostor, kam mohou všichni zákonně vejít za běžných podmínek (Atkinson 2003), podle druhého pohledu se jedná o ty části městského prostoru, v němž se setkávají sobě navzájem neznámí lidé, nebo se znají pouze skrze určité kategorie společnosti (Lofland 1989). Z toho je patrné, že veřejný prostor je pro všechny stejný, všichni na něj mají stejné právo, a nikdo nesmí být z tohoto prostoru nějak vyčleňován. Z pohledu architektonického a urbanistického se tzv. *open space* přirovnává meziprostoru mezi budovami. Veřejným prostorem je tak propojováno několik stěžejných témat, tj. kulturu společnosti, mezilidské vztahy, domov jednotlivých lidí, vzrůstající doprava a jiné. Prakticky je představován jako park, náměstí, náves, ale i hřbitov (Otruba 2002).

3.1.2 Hřbitov jako veřejný prostor

Rov je od začátku dějin součástí lidských sídel. Sociologická definice veřejného prostoru je naplňována od starých dob právě na hřbitovech a pohřebištích. Latinské označení hřbitova je známo jako *caementarium*, tj. shromaždiště a pohřebiště, prostor vyhrazený mrtvým, často obývaný i živými. V římských dobách je často využíváno jako fórum, kde jsou vedeny debaty, rozhodovány soudní spory a oslavovány různé události (Ariés 2000). Jsou tedy volně dostupné, dávají možnost následného vzpomínání a symbolické péči o zemřelého, spojující neznámé se známým, živé s mrtvými. Je jedno k jaké společenské třídě se zemřelý hlásí, jakého je pohlaví, jaké rasy, jaký vyznává životní styl, jakou politickou stranu volí. Na

hřbitově se setkávají chudí s bohatými, mladí se starými. Odkud kdo je, nikoho nezajímá, na hřbitově si jsou všichni rovni, smrtí se stírají veškeré rozdíly.

Dalším významným znakem prostoru hřbitova byla a je jeho multifunkčnost. Rov je v minulosti využíván jako místo, kde se lidé scházejí nejen na kus řeči, ale jsou zde uzavírány obchody, hrají se zde různé společenské hry, je jako tržiště. Místo zasvěcené smrti se v přeneseném významu stává místem bujícím životem. Lidé se setkávají v kostele, což lze v přeneseném významu brát jako dnešní radnici, takže hřbitovem se přejímá systém náměstí, s drobnými uličkami, v nichž se procházejí lidé (Špatenková et al. 2014).

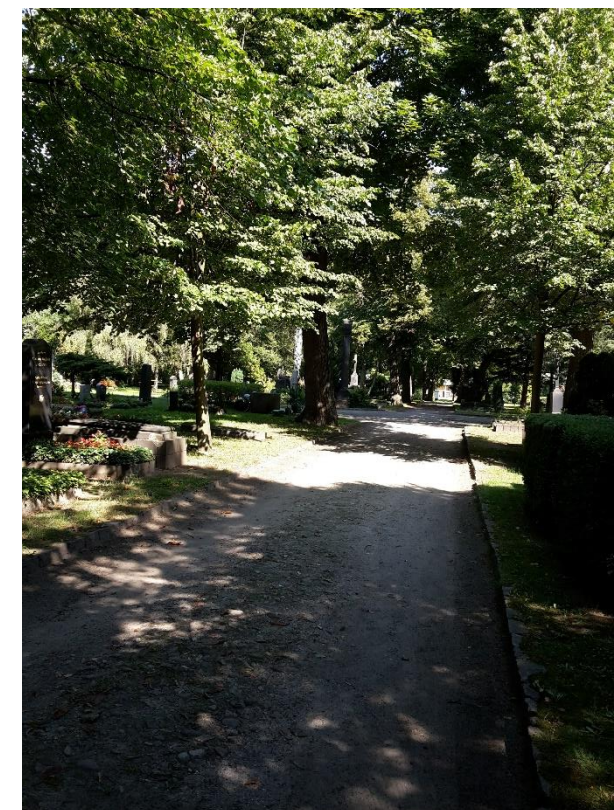
S nástupem moderní doby se vytrácí funkce hřbitova jako veřejného místa. Striktně je oddělován svět živých a mrtvých. Smrt se stává pojmem skoro až zakázaným, o němž se nemluví. Dle Ariés (2000) je tento postoj nazýván jako neviditelná smrt. Díky nařízení z doby Josefa II. jsou pohřebiště v Čechách odsunuta za hranice obcí a měst, obehnaná vysokými zdmi a na noc často jsou zamykána. Jedna z doplňkových funkcí hřbitova jakožto veřejného prostoru se postupně vytrácí, hřbitov se stává místem ticha. Nevhodné chování je napomínáno, někteří lidé z okraje společnosti jsou odtud vyháněni, ve větších městech jsou hřbitovy dokonce hlídány bezpečnostními složkami. Mravokárci se ohánějí, že mrtví potřebují klid a ticho a přitom jsou to důvody živých. Hřbitov tak pozbývá funkci prostoru dostupného všem, z místa veřejného a neprivátního se mění na uzavřené a tajemné. Ukazují se, jak moc jsou v lidech zakořeněny mýty a předsudky o smrti a pohřbívání a jak se jich bojí. O smrti se nemluví, lidé se jí bojí, stejně tak pojmu s ní spojených (Elias 1998).

Z pohledu zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví jsou hřbitovy řazeny jako veřejná prostranství. Zároveň jsou rozdělovány na veřejná a neveřejná pohřebiště.

3.1.2.1 Veřejná pohřebiště

Veřejná pohřebiště jsou taková, která jsou zřizována na pozemcích patřící církvi, obci či jiným náboženským organizacím. Jedná se o prostor, který je určený uložení a pohřbení lidských ostatků či uren. Nachází se na nich jednotlivé hroby, včetně urnových a rakvových, kolumbária pro urny, hrobky, vsypové a rozptylové loučky. Vytváří se zde mix jedinečných úprav podle jednotlivých pronajímatelů. Podle zákona je každá obec povinna zajistit provoz takového druhu pohřebiště na svém území, nebo se dohodnout s obcí jinou, která službu poskytuje (Stejskal et al. 2011).

Podle zákona O pohřebnictví je vymezené ochranné pásmo kolem veřejného pohřebiště nejméně 100 metrů, v tomto prostoru je stavebním úřadem zakázána nebo omezena výstavba.

Obrázek 2: Zeleň na hřbitově v Drážďanech. Zdroj: autor.

3.1.2.2 Neveřejná pohřebiště

Jako neveřejná pohřebiště jsou podle zákona označována taková, na nichž jsou pohřbívány členové církevních kongregací a řádů, dále pak členové soukromých církevních organizací, ale také židovské hřbitovy (Nešporová 2013). Jako zřizovatel a provozovatel je v tomto případě zapsána právnická osoba zastoupena právě církevním řádem. Nejsou často volně dostupná, někdy se stávají kulturní památkou a je v nich zaveden specifický způsob přístupu (Stejskal et al. 2011).

3.2 Hřbitov a jeho historie

3.2.1 Hřbitov v minulosti

Každá doba má svůj přístup ke smrti a pohřbívání, záleží na kultuře. Nejstarší lidé vidí ve smrti prostředek, jak se dostávají do světa bohů, mnohdy jsou k tomu využívány různé druhy sepulkrálních památek. Mnoho z nich jsou jedinečné pro svou dobu a danou kulturu a někdy jsou přejmuty dalšími národy. Staří Egypťané jsou přesvědčeni, že smrt je začátek přechodu do jiného světa, k jehož dosažení je zachování těla v podobě balsamace. Tělo se uzavírá do dřevěných truhel, podle bohatosti jsou různě zdobeny. Sarkofág je pohřben do pohřebních komor v mastabách, pyramidách a rozsáhlých nekropolích (Špatenková et al. 2014). Řekové ke smrti přistupují ve velké úctě. Využívají cinerace (tj. zpopelnění) či pohřbení do komorových hrobů. Hřbitovy jsou odsunuty k cestám a před městské hradby (Garland 2008).

Pohřbívání na Apeninském poloostrově v 6. až 2. století je zachyceno v Toskánsku v památkách Etrusků. Skříňovité sarkofágy s víky (nejčastěji z kamene, terakoty či mramoru) jsou zdobeny plastikami znázorňující postavy jednotlivých lidí, nebo manželských párů, kteří buď polosedí, až skoro leží na hostině, nebo jsou zachyceni jako spící na lehátku. Stejně jako u Řeků jsou nejčastější způsoby pohřbívání cinerace, či pohřbívání do země. Vznikají rozlehlé nekropole, kde jsou pozůstatky umístěny do okrouhlých tufových tumulů (stavby napůl zapuštěné do země a zčásti na povrchu), kde je vystavěna jedna či více pohřební komora, v nichž lze najít několik druhů pohřbívání. Jednak jsou zahroubené do stěn, jednak jsou v prostoru umístěny lavice, na nichž byli nebožtíci pokládáni - volně, nebo v sarkofágu (Špatenková et al. 2014).

V Římě se podle starých tradic pohřbívá za městem, tento pokyn je dokonce zapsán ve zvykovém právu tzv. Zákonů dvanácti desek, které nařizují umístění veškerých hřbitovů (*coemateria*) za hradby. Římané si podobně jako v Egypťané vystavují honosná mauzolea (rodinné hrobky), přejímají řecký pohled na podsvětí (Pluton a Proserpína vrs. Hádes a Persefona) a způsob pohřbení, žehem či pohřbením do země. Popel je ukládán do speciálních nádob z terakoty, skla či kamene a je umístěn spolu s destičkou s informacemi do kolumbária. Při pohřbu do země je zemřelý uložen do rakve z dřeva, kamene, pálené hlíny nebo olova a zasypán zemí. Hrob je označen malým oltářem, či kamenem s údaji o nebožtíkovi. Čím je zemřelý bohatší, tím je hrob či hrobka zdobenější reliéfy, obrazy nebo plastikami znázorňující život zemřelého. Obyčejnější rodinné hrobky mají většinou tvar jednoduchého domku se sedlovou střechou, s klasickým průčelím s tympanonem a s bohatě zdobeným portálem, v němž je umístěn vchod do hrobky. U vstupu je na stěnu dána tzv. *titulus*, kde se nachází jméno zakladatele hrobky, nebo rodiny. Uvnitř prostoru hrobky je jedna místnost, kde se pohřbívá. Hrobky a *coemateria* jsou umístěny podél konzulárních silnicí (např. Via Appia, Via Latina, Via Aurelia, Via Salaria,...). Zajišťují nejen praktickou stránku pohřbívání, ale jsou také prostředky reprezentace, neboť ukazují uměleckou vyspělost oblasti (Ariés 2000).

Pro starověké civilizace je jedním ze společných znaků pohřbívání mimo města, dále pak zemřelým se vystavují města mrtvých a s postupem doby vznikají první počátky hřbitova, tak jak je znám v dnešních

dnech. Na našem území se vystřídalo několik kultur, v jejichž znaku je pohřbívání do keramických popelnic a do země s bohatou výbavou, což postupně přejímají například i Slované. Lze přepokládat, že na jednotlivých hrobech byly vystavěny mohyly, upozorňující že se člověk nachází na posvátné půdě (Bresťanský 2011). Podle Kerrigana (2008) jsou specifickým znakem pohřební dary, které jsou zpočátku do hrobů vkládány spolu s mrtvými. Nejprve se jedná o dary, ulehčující život či předměty, s nimiž byl zemřelý spjatý. Nežádka jsou s ním pohřbívány i zvířata (váleční koně). S postupem Germánů skrze naše území je tento zvyk změněn. Dary se postupně tenčí, živá zvířata jsou nahrazována dřevěnými sochami, mizí také pohřby žehem, na hrobech se naopak objevují květinové dary a drobné kamenné, dřevěné náhrobky.

Změny v pohřebnictví se dějí s rozšířením křesťanství po celém evropském kontinentě. Prvotní křesťané vycházejí z tradice pohřbívání v judaismu, kdy jediný způsob, jak pohřbít mrtvého, je inhumace. Ve starověkém Římě je zakládáno několik spolků, které se starají o údržbu hřbitovů a zakládání nových. Krom tradičních povrchových hřbitovů jsou v Římě využívány i tzv. podzemní katakomby, které jsou dostatečně rozlehlé a jejich chodby tvoří podzemní labyrinty. V chodbách jsou jednotlivé hroby (*arcosolia* a *loculi*), ale i rozsáhlé hrobky (*hypogea*, krypty). Tento způsob není vynálezem křesťanů, jak je často interpretováno, ale tohoto způsobu pohřbívání využívají i Židé a jiná etnika, právě z důvodu nedostatku místa a dostupnosti a ne z důvodů skrývání se před restrikcemi, jak je často uváděno. S uznáním křesťanstvím jako jediného náboženství se do pozadí dostávají staré náboženské kultury, ale i tak je jimi křesťanství nadále ovlivňováno na rovině umělecké, tak i náboženské. Postupně se rozvíjí hřbitovy, pohřební rituály a jednotlivé postupy v církvích. Hřbitov je zařazen mezi sakrální objekty a poprvé se spojuje v jeden celek s kostelem. Ten je brán jako místo liturgického shromažďování živých a hřbitov je odpočinkem zemřelých. Tehdy je pravidlo pohřbívání mimo hradby změněno na pravidlo pohřbívání v centru chrámu, kde jsou pochováni světci a mučedníci. Zemřelí se snaží získat místo, v co nejtěsnějším kontaktu se svatou osobou, neboť ona by měla zajistit přímluvu v nebi. Nevýhodou tohoto systému je, že místa jsou rychle zaplňována a nové uprostřed měst se nevytváří. Kapacitní problémy jsou potvrzovány v dobách velkých pandemií, hlavně při morových ranách, kdy jsou vykopávány masové hroby mimo města, kde končí všichni nakažení bez ohledu na postavení a majetek. V dobách míru je postupně výsada pohřbu v kostele přenechávána pouze králům, královnám, arcibiskupům a některým významným biskupům. Na rozdíl od starověku jsou praktikovány pohřby do posvěcené země, pohřeb žehem je brán jako pohanský rituál a je zakázán (Špatenková et al. 2014).

Zajímavý přístup je k vidění v přemyslovském období, kdy se hroby začínají rovnat do řad vedle sebe (řadové pohřebiště) a jsou osazovány náhrobními kameny z hrubě opracovaných desek. S postupem doby zhruba ve 12. století jsou tyto neopracované desky nahrazovány pravoúhlými náhrobními památníky, které jsou často zdobeny kříži, ale i lukem a šípy. Postupně jsou řadová pohřebiště rozvolňována (například dochované hroby z Radomyšle či Lahovic) a jsou nahrazována kostelními hřbitovy. Knížetem Břetislavem

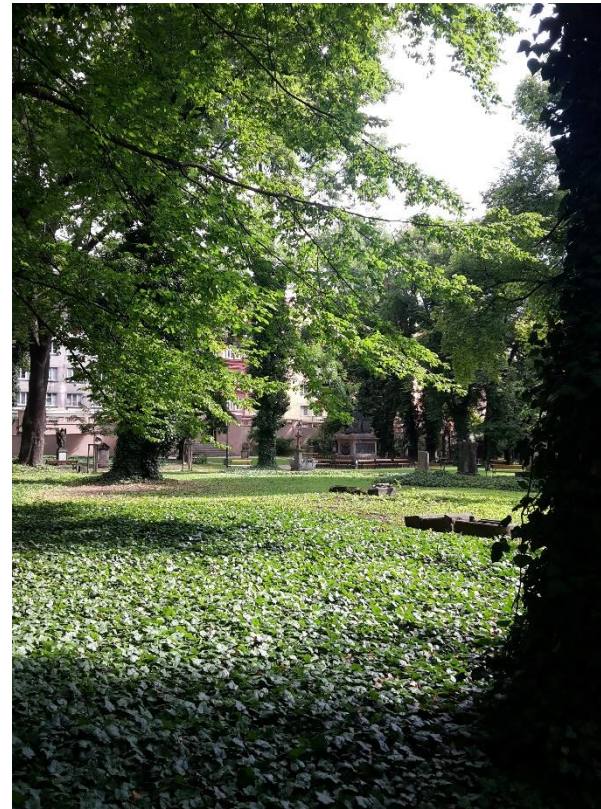

Obrázek 3: Hřbitov kolem kostela sv. Jiljí v Milevsku ukazující systém pohřbívání, v co největší blízkosti kostelní jednotky. Zdroj: autor.

jsou zakázány pohřby v lesích, loukách a polích, tedy mimo posvěcenou půdu. Církvi jsou kontrolovány pohřební obřady, nejvíce se projevují její vlivy na venkově a to i díky větší četnosti malých farností. Pohřbívá se na vymezeném místě u kostela, tzv. *locus sacer* – posvěcené půdě, která je od okolního prostoru oddělena vstupní branou, před níž je vykopaná jáma, krytá mříží (je jí přisuzovaná magická ochrana, aby mrtví nemohli opouštět prostor). Plocha hřbitova je spíše volná, zatravněná, po rozpadnutí dřevěných desek se prostor stává anonymním, připraveným k zmrtvýchvstání během Posledního soudu. Orientace jednotlivých hrobů je dle osy kostela, tj. směr západ – východ. Často se objevují případy, kdy jsou jednotlivé hroby vykopávány a znovu používány. Aby nedocházelo k znehodnocení kosterních pozůstatků, budují se karnery v blízkosti kostelů, předchůdci márníc. Jedná se o stavby obvykle válcového půdorysu, někdy s bočními místnostmi, v jejichž suterénu se nalézají prostory, do nichž jsou ukládány vykopané kosti. Vznikají tak známé kostnice (Kerrigan 2008).

K velké změně z hlediska funkce pohřbívání je předurčeno osvícenství. Do pohřbu se více začíná interesovat státní nařízení, kterými jsou zohledňovány nejen hygienické podmínky během pohřbu. V roce 1784, konkrétně 23. srpna (v českých zemích až 2. září) se mění pravidla pohřbívání v Rakousku – Uhersku. Josef II. vydává dekret, na jehož podkladě se ruší městské hřbitovy, nacházející se uvnitř města, dále pak je zakázáno pohřbívát u klášterů a kostelů. Rovy se přesouvají za městské hradby, mimo obydlené oblasti nejméně patnáct minut od posledního obydlí. Navíc krchov se musí obestavět vyšší zdi, jednotlivé hroby se vysypávají čerstvým vápnem a mají se situovat pokud možno tak, aby případné převažující větry vály mimo zastavěná území. Zdálo se, že hřbitov dobře identifikovatelný díky hradbě vzrostlé zeleně (aleje), strana přiléhající k obytné části se osazuje topoly. Nejlepší alternativou se ukázalo situování hřbitova mezi přírodní překážky jako je kopec, les, remízek, potok či jiný vodní tok (Brestovanský 2011). Důvody proč se Josef II. rozhoduje k tomuto kroku je nejen hledisko hygienické, ale hlavně urbanistické. Města se musí rozšiřovat a to nejen zvenku, hřbitovy se nalézají na lukrativních místech v centru, které jsou rychle po jejich zrušení zastavěny (důvod zmenšení Malostranského hřbitova v Praze). V některých případech (obec nemá finance, církve se nehrne do vysvěcení nového prostoru v blízkosti obce) ale hřbitovy v centru města zůstávají, ale už se nerozšiřují. Dalším prvkem z nařízení je přesné definování hloubky kopaného hrobu na 6 stop (dnes cca 1,9 m) a využití rakví během pohřbu. Na přelomu 18. a 19. století je habsburskou monarchií povoleno zakládání soukromých hřbitovů, což umožňuje separování bohaté vrstvy od chudých.

V průběhu 19. století sílí odcírkevňení společnosti. Právě uzmutí primátu církve, nástup filosofů jako Sigmund Freud a Friedrich Nietzsche a upřednostnění člověka jako osoby, se neodbytně projevuje v přístupu k pohřbívání. Pohřeb se již nestává veřejnou, společenskou záležitostí, ale je mu přisuzováno více soukromí, které se týká hlavně rodiny. Během romantismu jsou hřbitovy upraveny formou parku, kde se mezi náhrobky setkávají lidé, vzpomínající na zesulé, nebo jen melancholicky zaměřeny. Romantický hřbitov je podpořený monumentálními hrobkami movitých lidí, kteří si je nechávají vystavět od slavných umělců dané doby. Do té doby křesťanský kříž se stává symbolem smrti a objevuje se na většině náhrobních kamenů, hřbitov se mění na zahradu smrti, místem truchlení a bolesti. Na hřbitov se také přesouvají pomníky a monumenty věnované padlým vojákům, čímž je vykreslena i vlastenecká podoba hřbitova. Nelze zapomenout ani první model krajinářského hřbitova z druhé poloviny 19. století, který propuká

Obrázek 4: Malostranský hřbitov, jak jej pohlcuje zeleň. Zdroj: autor.

hlavně v Německu. Roku 1877 je v Hamburku – Ohlsdorfu navržen krajinářský hřbitov Johannem Wilhelmem Cordesem, synonymum pro tyto druhy hřbitova se stávají Elysejská pole, kdy se v prostoru kombinuje hřbitov s parkovou úpravou a prvky. V českých zemích se směr neprojevuje, u nás se ustaluje spíše pojem monumentální hřbitov, v němž jsou geometricky přesně vytyčené cesty a hrobová pole. Pravidelný řád má za následek velkou přehlednost a zároveň se snaží, o co největší využití prostoru (Špatenková et al. 2014)

3.2.2 Hřbitov v současnosti

Od poloviny 20. století se ozývají první hlasy o změně v oblasti pohřbívání. Postupně se zakládají kremáční spolky, hlásající návrat k pálení těl, tzv. kremaci. Důvodů je několik, jednak se řeší nedostatek míst na hřbitovech, jednak nedostatečná hygiena při manipulaci s tělem. Církev se zpočátku novotám brání, pod tlakem jsou nakonec povoleny pohřby v krematoriích (až v 2. polovině 20. století). Vzniká tak koncept nového rozložení hřbitova, do nějž je nutné nově zakomponovat kolumbária na urny, urnové háje, zelené rozptylové a vsypové louky. S nastupující moderní dobou roste zájem o nenáboženské civilní pohřby, zelené náhrobky se mění na studené kamenné schránky ozdobené umělými květinami, hřbitov se postupně odosobňuje. Místo hřbitovních kostelů či kaplí jsou stále častěji vystavovány jednoduché obřadní síně, v nichž probíhají zkrácené pohřební obřady a lidé mají možnost rozloučení se se zemřelým (Nešporová 2013).

V dnešní době se ukazují velké rozdíly mezi jednotlivými kraji v Čechách. Zatím co se v českých částech lze nejčastěji setkat s kremací, ve východní části republiky připadá nejvyšší počty pohřbívání do země. Důvodem proč tomu tak je, je možná větší náklonost ke křesťanství na Moravě, než u více ateistických Čechů (Šonský 2002).

Dle Nešporové (2013) je patrné, že lidmi je dnes preferována kremace, proto se hřbitovy musí trendu přizpůsobit. Vznikají rozptylové louky, vsypové loučky, kolumbária, které jsou mementy doby, v níž jsou vystavěny. Popel se však nemusí ukládat jen na hřbitově, jednou z možností je soukromé uložení doma, na zahradě, na oblíbeném místě zemřelého, zde všude se může dle zákona popel rozptýlit. Na dalším místě za kremaci je pohřbívání do země, kde se trend odvrací od umělých kamenných monumentů a snaží se k navrácení zeleně na hroby, čímž se pokouší o vytvoření zelené oázy, zahrady klidu. Návrat k dobám minulým, do dob první republiky, kdy se návrhy na osázení hřbitova zabývali renomovaní architekti a zahradníci. Posledním druhem, s nímž se lze dnes setkat, je zelený, též přírodní hřbitov snažící se o návrat lidí do země s minimální ekologickou stopou. V České republice není tento druh hřbitova rozšířený, ale postupně vznikají nové projekty zaměřené tímto směrem (Ďáblický hřbitov, Praha, Špitálský les v Plzni, plánovaný v Brně, Olomouci).

Kde bude nový hřbitov stát, či zda je možné rozšířit stávající, je podmíněno hlavně hydrogeologickým průzkumem, kterým se určí hydrogeologické podmínky a z nich se vypočítá maximální hloubka, do níž se může pohřbívát, a také tlecí doba (Stejskal et al. 2011).

3.3 Rozdělení hřbitovů

Hřbitov je specifickým veřejným prostranstvím, jehož význam a režim je pro různá náboženství, národy a státy specifický a zanechávají v nich svůj podpis (Jandovská 2002).

Navíc je na hřbitově spojeno několik funkcí – estetická, hygienická, psychohygienická, bioklimatická a etická, které identifikují prostor sídla. Označuje se jako prostor, kde se historie stále rozvíjí a uchovává pro další generace.

3.3.1 Hřbitov klasický

Tradiční hřbitov je řazen k důležitým prvkům v městské zeleně a spolu s parky často zastupuje jedinou formu zeleně ve městě, která pomáhá s filtrací znečištěného vzduchu, tlumení hluku a vytváří specifickou formu přírodního stanoviště (Stejskal et al. 2011).

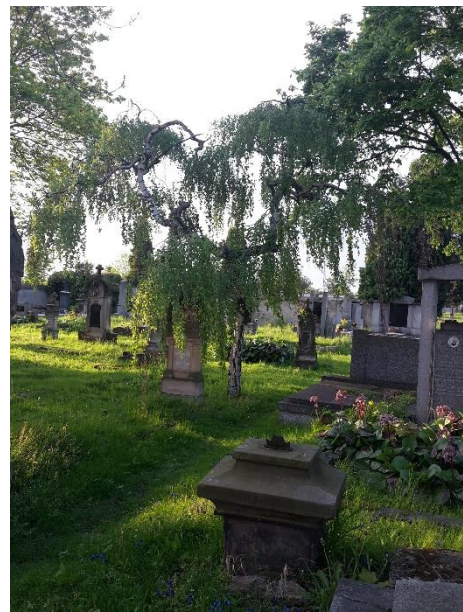
V Davies (2007) je poukázáno, že klasický hřbitov je propojen s vírou křesťanů o zmrtvýchvstání a o věčné životě. Skrze živé květiny, které jsou přinášeny, a plápolající svíčky, jež jsou zapalovány, je tato symbolika hřbitova zachována.

3.3.1.1 Druhy klasických hřbitovů

U klasických hřbitovů se lze setkat s několika druhy dělení. Nejčastěji je používáno dělení podle Šonského (2002), který je dělí na hřbitov venkovský, městský, lesní, vojenský a památníky, tj. dle polohy vůči správní jednotce (obci), v níž jsou.

a) Venkovský hřbitov

Venkovský hřbitov, jak patrně z přívlastku, se nachází poblíž vesnic. Ve většině případů je hřbitov vázaný na kostel, popřípadě se nachází na okraji vesnice (záleží, v jaké době vznikl). Půdorysy jsou roz-

Obrázek 5: Venkovský hřbitov v Nabdině s hroby mezi trávou. Zdroj: autor.

vrženy často jednoduše, hroby se rozkládají kolem kostela, nebo je jejich dominantou kříž či kaplička na konci. Vzrostlá zeď je rozdělena patro stromové, zastoupené alejemi uvnitř, ale hlavně vně - z důvodu úspory místa jsou někdy stromy umísťovány za zdí hřbitova. Hrobní prostor je zpočátku navrhován bez obrub, pouze s jednoduchým křížem či náhrobkem, později nahrazený trvalkovou a letničkovou výsadbou. Postupem doby přibývá obruba hrobu, výsadba je více rozmanitá a vytváří další prvek vesnického koloritu. Cesty jsou převážně travnaté, pouze hlavní komunikace bývá zpevněna (Mareček 2005).

V dnešní době je na venkovském hřbitově patrný odliv obyvatel do města a ztráta zájmu o pravidelné návštěvy a péče o hřbitovy. Důsledkem je tak zmenšení květinové výzdoby, dokonce až její ztráta, zpustlé hroby zarostlé *Hedera helix*, *Rosa canina*. Hroby jsou zakrývány kamennými deskami, čímž se ještě víc vytrácí charakteristický vzhled venkovského hřbitova a rozdíl mezi ním a urbanizovaným městským hřbitovem se vytrácí (Jandovská 2002).

b) Městský hřbitov

Na městském hřbitově se nejčastěji objevují urbanistické koncepce zaměřené na hromadné soustředění hřbitovních míst do jednoho celku. Hřbitovy jsou zakládány na periferiích měst, mimo bytovou, průmyslovou a jinak využívanou výstavbu. Místa jsou většinou v dobré dopravní a pěší dostupnosti, v oblastech s výskytem vzrostlé vegetace, která je spojujícím článkem mezi hřbitovem a okolním prostředím.

Obvyklý návrh hřbitova vychází z šachovnicového půdorysu, popřípadě jiného geometrického řádu. Hlavní složku zaujímá kompoziční nosná osa, kterou zajišťuje nejčastěji hlavní komunikace. Ta bývá zdůrazněna stromy ve formě alejí, nebo udržovaných zelených stěn (Šonský 2002). Jednotlivá oddělení postrádají společný prvek, prostor působí místy až nesourodě. Hroby jsou na sebe ve většině případů nahuštěny, bez větších oddělovacích prostorů. Zeď je vysazována minimálně a po přechodu na kamenné desky je nahrazována umělými květinami a dekoracemi. Vegetace je vysazována formou keřů přímo na hrob, nebo do jeho nejbližšího okolí.

Obrázek 6: Městský hřbitov ve Velvarech. Zdroj: autor.

c) Lesní hřbitov

Obrázek 7: Lesní hřbitov ve Skogskyrkogården. Zdroj: Karolina Vedlichová.

Historie pohřbívání do lesa, které je v dobách Přemyslovců zakázáno, se začátkem 20. století obnovuje tradice, neboť v lesním prostředí jsou vytvořeny ideální podmínky k pohřbívání. Lesní hřbitov je prostorově a proporčně náročnější stavbou, ale tento efekt je vyvážen jeho přínosem, co se zeleně týče. Lesní prostory jsou záměrně upraveny architekty tak, aby byl efekt přírodní postupně vystupňován. Důležité je zachování stávající terénu a práce s ním, jeho modelací, zdůraznění zajímavých prvků a podpoření vegetační vrstvy. Postupnými zásahy je prostor upraven do podoby většího rozvolnění, aby bylo možné do prostoru umístit nově založené hroby, a zároveň podporuje růst spodních pater lesa, které vytváří přírodní kulisu k hrobům (Stejskal et al. 2011).

Rostliny jsou vybírány na základě pravidla neporušení přírodního charakteru lesní oblasti. Taxony musí splňovat stanovištní podmínky, většinou jsou preferovány domácí druhy. Výsadba květin je

omezena na plochu hrobu, doporučeny jsou spíše trvalky, které vychází z fytoecologického průzkumu. Návrhy jsou koncipovány na střídání světlých, volných palouků s tmavými lesními porosty. Sítí cest je zakomponována do terénu a propojuje zajímavá místa a výhledy do krajiny. Hroby jsou umístěny spíše nahodile, v menších skupinkách poblíž cest, ale nijak pravidelně. Materiál a volba tvaru náhrobku by měl být striktně dán hřbitovním řádem a měl by respektovat přírodní ráz okolního prostředí (Šonský 2002).

d) Vojenské hřbitovy a památníky

Oba prvky jsou buď součástí hřbitovů, kde jim je vyčleněna určitá oblast, nebo jsou umístěny mimo hřbitov a vytváří samostatnou pietní památku. Velikost a rozměry pietního prostoru je závislé

Obrázek 8: Památník padlým vojákům v 1. světové válce, Sepekov. Zdroj: autor.

na počtu pochovaných, ale i na významnosti události, k níž se vážou. Prostřední část oddělení s vojenskými hroby je věnována významnému architektonickému prvku. Hroby jsou uspořádány v geometrických útvarcích, zeleň je navrhována jako trvalá (Šonský 2002).

3.3.1.2 Základní stavby na klasickém hřbitově

Na hřbitovech se setkáme se stavbami, které se pravidelně opakují. Podle Stejskala et al. (2011) jsou stavby na hřbitovech rozdělovány podle toho, kde se nacházejí, tedy zda jsou nadzemní či podzemní.

a) Nadzemní

Do položek nadzemních staveb jsou řazeny základní stavby, které jsou zastoupeny téměř na všech hřbitovech, nebo se jedná o speciální a jedinečné doprovodné stavby.

Márnice

Jedna z nejtypičtějších staveb na hřbitově je také nazývána jako umrlčí komora. V minulosti se jednalo o prostor, kde byl po své smrti na márách umístěn mrtvý v rakvi, než se konal pohřeb. Někdy se zde nacházeli i pitevní, ale i drobné kaple. Dnes se márnice stávají místem, kde je spíše umístěno hrobníkovo náradí, protože zákon nedovoluje z hygienických důvodů nechávat zemřelého v těchto místech. Nastávají tak dvě možnosti, buď je odsouzena k chátrání, nebo je používána na jiné účely – jako místo pro kanceláře správce, hygienické zázemí pro návštěvníky či pro pracovníky (Nešporová 2013).

Epitafní místo

Bývá označeno epitafní deskou, na níž je uváděno jméno, datum narození a smrti zemřelého. Většinou se jedná o betonový prefabrikát, který je zapuštěn do země a jeho horní deska je zarovnána s terénem (někdy zkosený o 15°). Základní rozměr je uváděn 500 x 500 x 500 mm. Díky téměř vodorovnému umístění v zemi je umožněna parková úprava, bez výrazné doprovodné zeleně (Stejskal et al. 2011).

Vsypové místo

Jedná se o upravenou travnatou plochu, která bývá ohraničena z důvodu piety zábradlím, obrubníky či sokly. Vnitřní prostor je rozčleněn do šachovnice (příčné čísla, vodorovně písmena), aby bylo možné zpětně identifikovat zemřelé. Dle poznatků Šonského (2002) je na rozhodnutí zřizovatele, zda se bude umisťovat pouze jeden vsyp na dané místo, nebo jich bude několik nad sebou. Na vybraném místě je vyhloubena jáma o hloubce 400 – 500 mm a průměru urny, kam je za přítomnosti pozůstalých vsypán popel, následně je zasypán a zakryt drnem.

Rozptylová loučka

Rozptylová loučka je využívána k ukládání popelu z lidských ostatků bez jakéhokoliv obalu. První zmínky o rozptýlení popela jsou zaznamenány v 70. letech 20. století ve Skandinávii, na rozdíl od ostatních staveb nepodléhá v České republice žádnému zákonu ani tech-

Obrázek 9: Místo na odkládání květinových darů a svíček u rozptylové loučky v Milevsku. Zdroj: autor.

nické normě (Špatenková et al. 2014). Minimální velikost rozptylové loučky by měla být 300 – 400 m². Na rozptyl jedné urny je vyčleněno 1 – 4 m² podle toho jaká forma rozptýlu je zvolena. Ke správné funkci je zapotřebí udržovaný a kvalitně založený trávník, pro nějž jsou vybírána parková nebo parterová osiva. Výška trávníku je vyžadována nejméně 4 cm pro správné rozptýlení popela mezi stébla travin. Prostor je oddělen a odizolován od ostatních funkčních ploch hřbitova pokud možno stálezelenou kulisou zeleně, zabraňující odfouknutí popela a zajišťující zvýšení pietnosti místa během obřadu. V místech, kde se rozptyl neprovádí je možné využití keřové a trvalkové výsadby, popřípadě umístění výtvarného díla. Právě umělecké dílo je často jádrem kompozice a svým tématem podporuje pietnost místa. Objevují se i plakety se jmény zemřelých (na kameni, v odlitku či na ploše). Je nutné počítat s vytvořením plochy pro shromáždění příbuzných během obřadu, pro kladení svíček, věnců, květinových darů, ale také pro odpočinek či meditaci. Prostor je vybaven automatickou závlahou, která zajistí propojení rozptýlu se zemí, proto je potřeba před každým rozptylem trávník zavlažit a po něm je potřeba pár dní počkat, než se přejde ke kosení. Rozptyl se provádí mimo období vegetačního klidu, nejčastěji mezi 1. květnem a 30. říjnem (Šonská 2002, Otruba 2002).

Obrázek 10: Kaplové hroby na Olšanských hřbitovech. Zdroj: autor.

Kaplové hroby

Pozůstatky bohaté třídy ve městech, které se stavěly nejvíce v 18. a 19. století, jsou vybaveny pohřební komorou, popřípadě podzemní hrobkou. Velikost je určena dle potřeb rodiny, pro kterou byla určena, hloubka je omezena pouze hladinou spodní vody. Jsou obvykle bohatě zdobeny sochařskou výzdobou a zůstávají architektonickým a kulturním dědictvím minulých generací (Stejskal et al. 2011).

Arkády

Arkády jsou stavební prvek známý už z dob starověkého Říma, kdy je část prostoru zastřešena. V prostorách hřbitova jsou zasvěceny nejbohatší vrstvě tehdejší společnosti. V dnešní době jsou dva přístupy k arkádám. Buď se jedná o nevyužívané prostory, takže za ně nejsou odváděny poplatky, a proto se správci hřbitova uchylují k přeměně na kolumbária. Nebo je naopak o tyto pohřbívací prostory zájem a nadále slouží svému účelu. Každopádně jsou jedním z nejelegantnějších prvků na hřbitově (Stejskal et al. 2011).

Kenotaf

Je označován jako hrob v dáli, určený pro zemřelého, jehož ostatky nebyly dohledány či jsou pohřbené na jiném hřbitově. Nejčastěji jsou věnovány padlým vojákům mimo naše území. Nejznámějšími kenotafy je čestné pohřebiště z dob I. světové války na Olšanském hřbitově (Stejskal et al. 2011).

Rakové hroby

Svým účelem se nijak neliší od hrodek, ale jejich velikost je menší a méně uzavřená. Hrobové místo se skládá ze soklu, rámu, krycí desky. Deska je umístěná a v jednom kuse, ve více kusech, nebo naopak zcela chybí. Celkovými rozměry hrobu včetně rámu a náhrobku jsou udávány rozměry 2400 x 1200 mm, přičemž na hrobní místo připadá rozměr 2100x800 mm (pokud se jedná o hrob pro zemřelého na d 10 let).

Pro dětské hroby je vyčleněn speciální prostor na hřbitově a i rozměrově hrubé stavby jsou jiné než u dospělého – 1800 x 900mm (čistá stavba pak 1600 x 600mm). Hroby jsou umístovány do maximálního sklonu 8%, poté je potřeba vybudování teras (Šonský 2002).

Urnové hroby

Urnové hroby se rozkládají na ploše 1 m². Podobně jako rakvové hroby jsou budovány ze soklu, rámu, náhrobku a krycí desky, který je někdy nahrazen pouze květinovou výsadbou. Rozměr urnového hrobu je volen od 1000 x 600 mm do 1000 x 1000 mm. Lze se na současných hřbitovech setkat se situací, že je původní rakvový hrob zrušen a do jeho obrysu je umístěn hrob urnový (Jandovská 2002).

Urnové háje

Speciálním přechodem mezi klasickým urnovým hrobem a kolumbáři se od 2. poloviny 20. století stávají urnové háje. Kombinují prvky lesního hřbitova a kolumbária a využívají sílu přírodu a její uklidňující dojem. Pokud je prostor dostatečně rozlehlý, je možná výstavba více oddělení s menšími celky s urnami, které jsou od sebe odděleny tvarovanými zelenými stěnami. Díky minimálním plošným nárokům na výkop a velikost jsou nejčastěji umístovány právě do lesních hřbitovů, kdy při jejich tvorbě nedochází k poškozování kořenového systému a zároveň kořenový systém stromů nepoškozují hroby. Výsadba by měla být volena na základě okolních taxonů a měla by být spíše trvalejšího charakteru (Stejskal et al. 2011).

Kolumbária

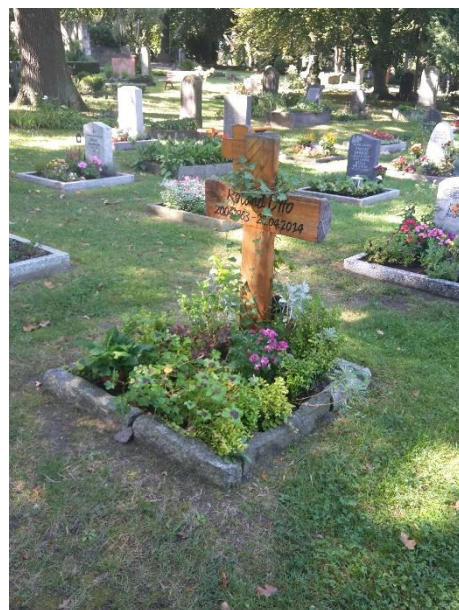
Kolumbária se budují až v době vzniku prvních krematorií pro ukládání uren v sudém počtu. Většinou jsou zakládány správci hřbitova, kteří je následně pronajímají. Jsou umístovány do hřbitovních zdí, nebo jsou stavěny jako samostatné stavby. Liší se způsobem uzavírání, nejčastěji jsou využívána kovová či nerezová prosklená dvířka, nebo čistě měděná či kamenná deska, na níž jsou základními údaje o zemřelém. Uzamykají se jednoduchým zámek na plochý klíček nebo na obyčejný čtyřhran. Jednotlivé niky pro jednu urnu mají rozměry 500 x 500 x 500 mm. Součástí kolumbária jsou prostory na květinové dary a svíčky, které se umístují buď přímo k urnám, nebo na společná místa k tomu určená. Zóna je dokreslena vloženým mobiliářem, uměleckými prvky, někdy je zde umístěn i vodní prvek či tzv. meditační zahrada (Mareček 2004).

Obrázek 12: Kolumbárium v Milevsku. Zdroj: autor.

b) Podzemní

Podzemní stavby jsou určeny k pohřbení rakve nebo urny pod úroveň země.

Obrázek 11: Osázení urnového hrobu v Drážďanech. Zdroj: autor.

Urnové hroby

Prostor na uložení urny je vykopáván do hloubky 500 mm, vysypán kamennou drenáží do výšky 150 – 200 mm, následně je dno vybetonováno (výška betonu 80 – 100 mm) s drenážní trubicí na odtok vody. Poté je přidán betonový rám o tloušťce 100 mm, který vyčnívá nad úroveň terénu. Rozměry jsou dány, podobně jako je tomu u urnového nadzemního hrobu. Standartní rozměr je 1000 x 1000 mm, nejčastěji jsou ale využívány rozměry 800 x 1000 mm a 700 x 1000 mm (Šonský 2002).

Rakvové hroby

Nejzákladnější jednotka všech klasických hřbitovů. Je vystavována z prefabrikovaných dílců, nebo je vylévána z prostého betonu, který bývá vyztužen armaturou (2 armovací pruty nad sebou zajistí neujiždění konstrukce do stran). Rám je zapuštěn do hloubky 250 – 300 mm, tedy ne na zámraznou hloubku. Rozměry jsou shodné s nadzemními rakvovými hroby (Jandovská 2002).

Hrobky

V dnešní době jsou více využívány než nadzemní hrobky. Pod zemí je vybudována pohřební komora na uložení 2 či 4 rakví nad sebou. Někdy je přidán i prostor na uložení uren (Stejskal et al. 2011).

c) Ostatní prvky hřbitova

Nelze opomenout ani na ostatní drobné doplňky, které jsou součástí každého hřbitova. V první řadě to je mobiliář – lavičky, odpočívadla, které umožňují zastavení, relaxaci a meditaci v prostoru hřbitova.

Dalším důležitým prvkem je zdroj vody, většinou pouze užitkové, která slouží k ošetření vegetace

Obrázek 14: Konve na zalévání hrobů, Dánsko. Zdroj: Karolina Vedlichová.

na hřbitově, hlavně na hrobech. Voda je řešena buď technicky a funkčně, nebo je zakomponována jako výtvarný architektonický prvek. Většinou se vyskytují klasické studně, z nichž je vyveden výtok do otevřené zásobní nádrže. Platí pravidlo, že na 200 hrobů připadá 1 vodní prvek (Otruba 2002).

I na hřbitově je potřeba likvidovat odpad, proto jsou na jeho plochu umístovány kontejnery, většinou na křížení cest, u hřbitovní zdi uvnitř i vně. Na cca 300 hrobů spadá 1 kontejner o obsahu 2 m³, v poslední době se objevují oddělené kontejnery na bioodpad a směsný odpad. Bohužel na většině českých hřbitovů nedochází k recyklaci odpadu, rostlinný materiál končí ve společném kontejneru spolu s plastovými obaly, svíčkami a jiným neorganickým materiálem, který většinou ani netřídí (Šonský 2002, Reichholf 1999).

Co se osvětlení týče, jsou svítla pouze u hlavních cest tzv. prvního řádu, dále pak u odpočívadel nebo vytvářejí samostatné celky a osvětlují důležitý bod v kompozici hřbitova.

Obrázek 13: Rodinná hrobka ve Velvarech. Zdroj: autor.

Samostatnou jednotkou jsou cesty, které se na hřbitovech vyskytují. Lze dle Šonského (2002) je rozdělit na celkem 4 druhy:

I. řádu = hlavní – oddělující jednotlivé hřbitovní oddíly, které jsou stavěny s ohledem na pojezd těžké techniky a dopravy v šířce 4 – 5 metrů. Často jsou doplněny o liniovou zeleň, tj. aleje, živé ploty.

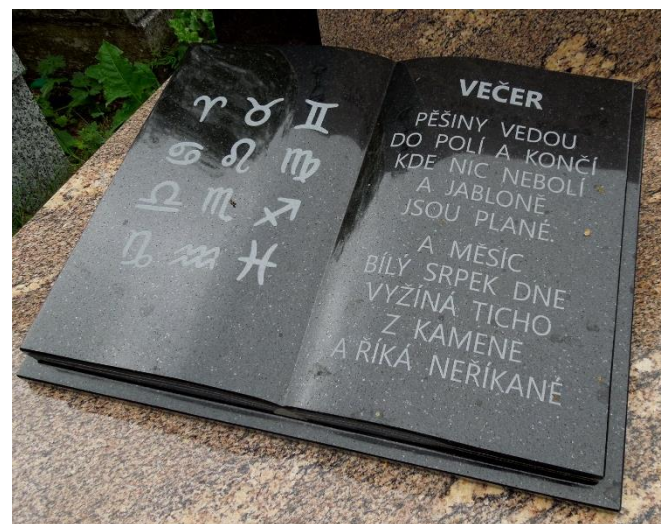
II. řádu = střední cesty – zpřístupňující hřobová pole, které jsou jimi odděleny. Jsou dimenzovány na pojezd středně těžké techniky v šířce 2 – 3,5 metrů.

III. řádu = malé cesty – k jednotlivým hřobovým místům vedou 1,5 -2 m široké cesty zajišťující jejich obsluhu.

Pěšiny – obvykle dimenzované v rozměru 0,60 – 0,90 metrů a volně probíhají celou plochou a prostorem. Nejčastěji jsou navrhovány v krajinných a lesních hřbitovech, nebo v urnových hájích.

Na tradičním hřbitově, jak je patrné z předchozího výčtu, se jeho plocha rozčleňuje do několika funkčních celků. Tyto celky se ve větší míře objevují ve všech formách, nejčastěji se zde nachází:

Hroby kopané pro děti a dospělé, rodinné hrobky, urnové hroby, někdy v doprovodu kolumbáři, dále pak vsypová či rozptylová loučka a tzv. rezervní plocha. Součástí je také parkoviště, oplocení celého areálu, vstupní brány. U větších hřbitovů se lze setkat i s obřadními síněmi, krematoriem, kaplemi či se sakrálním výtvarným symbolem (Ferianc & Lalková 2012).

Obrázek 15: Pamětní deska na hřbitově Mikulůvka. Zdroj: Diane King.

3.3.2 Hřbitov přírodní

Rozdíl mezi přírodním a tradičním křesťanským hřbitovem je často brán z několika hledisek – psychologického, socio – historického a ekologického. Od nejstarších dob byli lidé pohřbíváni do země bez ohledu náboženství. S postupným vývojem nových technologií (hlavně kremace) se rozmáhají i ekologické názory na pohřeb. Spalováním lidského těla se do ovzduší uvolní více jak 150 kg CO₂, z čehož více jak 100 kg připadá na spálení těla a rakve, zbytek je tvořen fosilními palivy, které se přidávají jako urychlovače hoření (Albery & Wienrich 2000). Lidé se tak snaží o co nejmenší ekologickou stopu i po smrti, což dává prostor k otevření alternativních způsobů pohřbívání, které nejsou zátěží pro životní prostředí (Knight 2010). Zachovávají původní biotopy nebo vytvářejí nové a rozvíjejí se díky nim komplexnější vazby. První příklady zeleného pohřbívání se objevují v Anglii, v 90. letech minulého století. Jako první zelený hřbitov je vytvořen v Carlisle, kdy je tato nová myšlenka spojena s konvenčním typem hřbitova. Zde se objevuje poprvé idea vysazování stromů na hroby a omezení tradičních postupů v pohřbívání. Postupně se přírodní přístup rozšiřuje do všech koutů světa, největší rozmach zažívá ve Spojených státech amerických, Kanadě, Austrálii. Z okolních států jsou nejbližší přírodní hřbitovy v Německu, Rakousku a Švýcarsku (Kelly 2017).

Na přírodním hřbitově je specifická myšlenka o propojení místa, kde je brán ohled na přírodu skrze ekologii a zároveň je zde prostor na pohřbívání, které je stejně důstojné, jako je tomu na klasickém hřbitově. Je primárně zaměřen na vzájemnou symbiózu mezi pohřby a přírodou. S přírodním pohřbíváním je

spojeno pouto, které je viditelné v přírodě, tj. že ze zemřelého vzniká nový život. Půda je skrze koloběh růstu obohacována nejen uhynulými rostlinami o nezbytné živiny, které jsou předávány dalším generacím. Tohoto principu využívá přírodní pohřebnictví, které ještě dává rostlinám a dřevinám zvláštní ochranu, nejen duchovní, ale hlavně je orgánem ochrany přírody v budoucnu. Je spojením úcty k předkům a úcty k přírodě (Davies & Rumble 2012).

Přírodní hřbitovy jsou představovány jako ekologičtější varianta k tradičním způsobům pohřbívání na klasickém hřbitově. Ony jsou ale něčím víc. Jsou možností propojení člověka s přírodou, jsou vytvořeny z důvodu ochrany jedinečného místa, z důvodu vytvoření či stabilizace nového ekosystému, z přijímání a obnovení tradičních způsobů péče o krajinu. Navíc se mohou stát nástrojem k výuce nejen ekologické, ale i sociální. Vytváří prostředí, v němž je možné rozvíjet a zlepšovat vztah ke smrti. Pro mnohé je přijatelnější představa spočinutí pod korunami stromů, než se nechat pohřbít do neosobní země. Podle Špatenkové et al. (2014) je úkol přírodního pohřebnictví shrnut ve třech rysech:

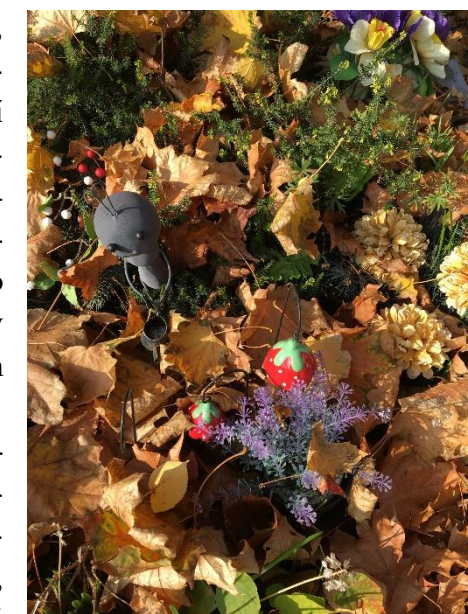
1. Jiný pohled na smrt a mluvení o ní během života (tj. přirozený přístup ke smrti)
2. Výběr místa posledního odpočinku ještě během života
3. Spolupráce pozůstalých během pohřbu.

3.3.2.1 Znaky přírodních hřbitovů

Typickým znakem, kterým se charakterizují přírodní hřbitovy, je nenápadné zakomponování hrobu do blízkého okolí. Rov nijak nevyčnívá, často se na první pohled nedá poznat, že se člověk nachází na pohřebišti. Rozdíl je viditelný pod povrchem, kdy je nad zemřelým navršená zemina do výšky pouze 60 cm (West 2010). Tato technika je možná pouze v zahraničí, protože českou legislativou je nařízeno, že nad zemřelým musí být nejméně 1,2 m, pokud se jedná o dospělého člověka. Napsaná pravidla jsou vydány pouze pro klasický kopaný hrob, urnové hroby jsou zatím bez pevně daných norem (Stejskal et al. 2011).

Dalším znakem odlišující přírodní pohřby od klasických, je absence nerozložitelných materiálů. Preferovány jsou naopak látky, jejichž rozložitelnost je co nejkratší. Jedná se většinou o přírodní materiály jako je vlna, nebarvené a nelakované dřevo, hlína, proutí, bambus, které je často používáno na rakve či urny, z bavlny, lnu či vlny jsou šité posmrtné rubáše (Fournier 2018).

Nelze opomenout i znak, že na přírodním typu hřbitova se nevyskytují pro Českou republiku tak typické náhrobní kameny. Příbuzní se tak osvobozují od povinnosti péče o hřobové místo, od přinášení sezonních květinových darů (včetně umělých rostlin), věnců, svíček a jiných dekorací. Lidé jsou také vysvobozeni od svazujících sociokulturních závazků, neboť zanedbaný hrob je viditelný a je často považován jako znak neúcty k předkům. V přírodním pohřebnictví je tato péče přenechána na přírodě. Na hrobech jsou volně vysazovány stromy, keře, popínavé rostliny a luční květy, které symbolizují nekonečnost a věčný život. Vytváří se pojem živý památník, věčná vzpomínka na zemřelého (Albery & Wienrich 2000, Špatenková 2014).

Obrázek 16: Výzdoba plastových rostlin a sošek nemá na přírodním hřbitově místo. Zdroj: autor.

Na přírodním hřbitově se vytváří prostor, v němž je možné reflektovat své myšlenky, vyznávat své hodnoty a nacházet v něm skryté symboly a významy. Díky neutrálnímu prostředí, které se v přírodě nabízí, se konají rozloučení a pohřby i s náboženským přesahem, bez svazujících pravidel a v neosobním prostředí. Vytváří reprezentativní rámec pro úvahy nad smrtí (Albery & Wienrich 2000).

Podle Shillinga (2003) je spojována a uznávána kulturní tradice jednotlivých národů, pro něž byla příroda nejposvátnějším místem, prostorem, který jim byl útěchou v době smutku nablízku. V přírodě jsou hledány symboly posmrtného života a nezáleží, jakého vyznání člověk je. Severské vikingské legendy, keltské příběhy a křesťanské vypravování jsou spojeny v symbolu stromu života. Věčný koloběh, který je znovu naplněn každý rok na jaře.

3.3.2.2 Typy přírodních hřbitovů

Přírodní hřbitovy se podobně jako tradiční pohřebiště dělí do 3 základních skupin, v níž se liší svou velkou rozmanitostí (Rumble 2010):

Podle hlediska stupně ochrany přírody

a) Hybridní

Hybridní stupeň je představen spojením tradičního způsobu pohřbívání s přírodním způsobem a splňující pouze nejzákladnější ekologické nároky. Většinou se jedná o klasické hřbitovy, omezující betonové náhrobky a umožňující ekologičtější způsob pohřbívání.

b) Přírodní

Stupeň ochrany je v tomto případě vytvořen pro hřbitovy využívající nejen šetrné pohřební prostředky, ale také vyvíjející dostatečnou péči o celý hřbitovní systém. Snaží se o minimální ekologický dopad používáním ekologických materiálů s minimálními vstupními energiemi.

Výsadba je koncipována tak, aby se vytvořil fungující ekosystém zahrnující i nejbližší krajinu spolu s jejími biotopy. Plán péče je vytvářen s ohledem na místní přírodní podmínky, hydrologii, kulturní a historickou stopu. Lze v něm vyčlenit i pravidla ohledně míst s omezenou přístupností, velikosti a druhu náhrobku, možnosti použitých materiálů, aby se nenarušil přírodní ráz místa. Vlastníky je zřizován také fond pro následující péči, do kterého plyne minimálně 5% příjmů z prodeje vytvořených pohřebních míst.

c) Ochránářské

Jsou označovány též konzervační, chránící stávající jedinečný ekosystém, k němuž přiléhají a rozšiřují ho. Péče o území je zajištěno skrze ochránářskou organizaci, buď vládní, nebo neziskovou agenturu ochrany přírody, která zajišťuje dohled nad managementem místa a snaží se o návrat původních druhů a ochranu nad stávajícími.

Dle toho, kdo je vlastní

a) Soukromé a obhospodařované nadacemi či jinými neziskovými organizacemi

Soukromé hřbitovy se vyznačují velkou rozlohou, díky níž mají možnost většího environmentálního managementu a to nejen, co se počtu rozmanitosti biotopů týče, ale i druhu zvolené péče (nejčastěji se

snaží volit co nejpřírodnější cestu). Nejsou většinou tolik omezovány rozpočtem a jsou schopny dlouhodobé finanční udržitelnosti při plánování. Místo je vybíráno podle předem vytvořeného konceptu s ohledem na vybrané místo (Clayden et al. 2014).

b) Obecní

Specifikum obecních přírodních hřbitovů je fakt, že jsou často vytvářeny jako součásti již fungujících klasických hřbitovů. To se neodmyslitelně podepisuje na jejich vzhledu, ale také na způsobu péče, která se pohybuje od extrémní údržby vytvářející parkovou úpravu, až po neudržovanou divočinu. Parková úprava dovoluje vysazování stromů jako náhrady náhrobku, přičemž hroby jsou uspořádány v pravidelných řadách a umístěny v udržovaném krátce stríženém trávníku. Pro přírodní divočinu jsou často vyhrazeny prostory na hřbitově, které jsou nevyužívané, často jim tak chybí jasně rozvržený koncept, plán péče, proto jsou často nechány přirozenému vývoji. Obecní vlastnictví se vyznačuje menšími pozemky, na nichž nejsou vždy uplatňována ekologická pravidla, dále omezeným rozpočtem a v neposlední řadě chybějící autentičností přírodního vzhledu (Rumble 2010).

Podle převažujícího druhu porostu

a) lesní

U lesního hřbitova je jedním z typických znaků vysazování stromů jako memento vzpomínek na zemřelé, čím více stromů je vysazeno, tím větší památeční les vznikne. Nejčastěji jsou používány domácí druhy, které se vyskytují v okolí místa, ale dají se použít i okrasné druhy, vytvářející arboreta. Místo je ošetřováno přírodě blízkými postupy, které podporují vznik nových diverzit a udržují stávající druhovou rozmanitost. V některých případech se využívá již vzrostlých prvků zeleně a k jeho kořenům jsou pohřbívány ostatky zemřelých (většinou popel, aby se nenarušily kořeny stromů – německé FriedWald) (Merkt 2016).

Obrázek 17: Více zeleně, více rozmanitá fauna a flora. Zdroj: Karolina Vedličková.

b) luční hřbitovy

Luční hřbitovy se vyznačují absencí stromového patra, kde jsou používány tradiční postupy údržby, tedy kosení ruční kosou, popřípadě pastva. Někdy se zde lze setkat i s doplňující výsadbou sadu, či vytvoření originálního druhu hřbitova, kdy jsou využívány různé druhy rostlin a dřevin, které přinášejí lidé ze svého okolí, například ze svých zahrádek, čímž si vytváří kousek své přírody (Albery & Wienrich 2000, Rumble 2010).

3.3.2.3 Přírodní hřbitov – šance pro přírodu

Pro mnohé, hlavně vlastníky půdy, je přírodní hřbitov vnímán jako negativní zábor půdy. Prostor, kde je někdo pohřbený, strom, který je u něj vysazený, není možné zrecyklovat a použít pro dalšího zemřelého, čímž je nutné zabrat další a další plochu pro nově zemřelé. Zastánci naopak poukazují nato, že díky pohřbeným vzniká jakýsi stupeň ochrany přírody (prostor je chráněný z úcty k zemřelým) a dává vzniknout

stabilnímu ekosystému. Vykoupením pozemku a vytvoření přírodního hřbitova se vytváří nový prostor pro divokou přírodu, tam kde příroda chybí a zároveň je impulsem k přístupu veřejnosti na tato místa. V přeneseném slova smyslu si zemřelý člověk kupuje nejen místo posledního odpočinku, ale také dává šanci přírodě. Zanechává tu za sebou dědictví přírodního charakteru. Jsou způsobem, jak obnovit tradiční přístupy k péči o přírodu jako je kosení a kopicování (Harris 2008).

3.3.2.4 Přírodní hřbitovy ve světě

a) Velká Británie a Spojené státy americké

Ve Velké Británii, kolébce přírodních hřbitovů, se střetávají různé způsoby a formy, jak přistoupit k poslednímu odpočinku. Nachází se zde lesní hřbitovy obklopené loukami, pastvinami, vznikají hřbitovy, jejichž součástí je ekocentrum, specialitou jsou tzv. farmářské hřbitovy, které jsou zřizovány na zemědělské půdě patřící k farmám a vytváří z obhospodařované půdy lesy, louky či je nakombinují (Clayden et al. 2014). Každé místo je něčím specifické. Ve Velké Británii se k tomuto kroku uchylují lidé, kteří se bojí, že se o jejich místo posledního odpočinku nebude mít kdo starat.

a) Německo

Obrázek 18: FriedWald, místo pro přírodu. Zdroj: autor.

Z blízkých sousedů stojí za zmínku hřbitovy v Německu a to nejen ty přírodní, ale i klasické, kde je společnou myšlenkou vysazení co největší množství zeleně. Zřizovatelé hřbitovů v Německu jsou pouze obce a církve, což je podobné jako v České republice, navíc se jedná o bližší kulturu, než je tomu u Velké Británie či Spojených států (Merkt 2016).

Vytvořil se zde specifický druh přírodního hřbitova tzv. FriedWald – lesní hřbitov (v překladu les klidu). FriedWaldy jsou zakládány v již vzrostlých lesních porostech a pohřeb zde probíhá jako uložení popelu v ekologicky nenáročných urnách ke kořenům stromů, nejméně 2,5 metru od jeho paty. Strom není nijak omezen a může pokračovat v růstu. Postupně tento druh pohřbu nabyl na oblibenosti a v dnešní době jsou v Německu desítky míst a tisíce hektarů, na kterých lze pohřbívat. FriedWald dává možnost dopředu si vybrat, pod jakým stromem chce být zemřelý pohřbený. Každý strom je označen číslem, pod kterým je následně vedený v registru hřbitova a obce, po níž spadá. Pro lepší orientaci je u vchodu na pohřebiště

umístěna mapa, kde jsou jednotlivé stromy označeny. Koncept je tvořen spoluprací tří organizací: společnosti FriedWald, obcí a lesních podniků, každá organizace ví přesně, co je její úkolem. Společnost FriedWald je držitelem celé myšlenky fungování lesních hřbitovů, komunikuje se zákazníky, veřejností a tiskem. Obcí je věnován vhodný pozemek, který je schválen lesním podnikem, jehož úkolem je péče o les a provádění potenciálních zákazníků, stejně tak provádění samotných pohřebních aktů (Frevort 2010).

Na každém hřbitově klidu se nachází několik speciálních stromů, které jsou věnovány určitým skupinám, například der Partnersbaum (strom partnerů), der Familienbaum (rodinný strom) a speciální místo je vyhrazeno pro der Sternschnuppenbaum neboli strom padajících hvězd, věnovaný všem dětem, které zemřely do tří let od narození (Merkt 2016).

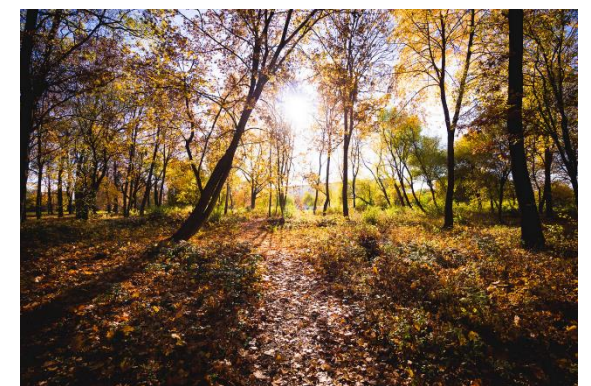
Jak je popsáno výše, popel je umístován mezi kořeny stromů v ekologické urně, která je nejčastěji tvořená z celulózy. Společně s popelem se do urny také vkládá malý keramický kroužek se specifickým číslem zemřelého, který v zemi zůstává po rozložení obalu, a proto jej lze zpětně identifikovat. Ochrana stromu a okolí je zajištěna na dobu 99 let (Frevort 2010).

3.3.2.5 Přírodní hřbitovy v České republice

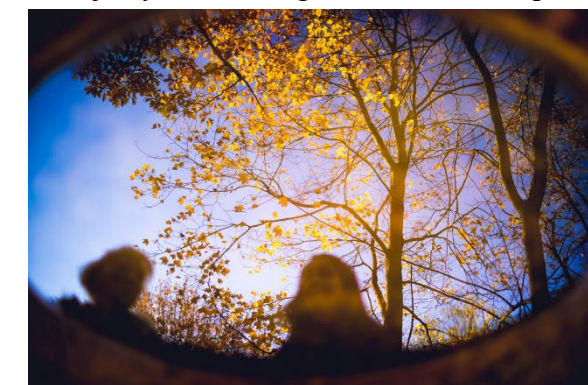
V České republice se střetávají moderní pohledy na pohřbívání se starou legislativou. Některými lidmi jsou zdůrazňovány styly přírodního pohřbívání v lesních hřbitovech, které jsou rozesety po celé České republice (nejznámější ve Zlíně, v Písku), nebo v přírodních urnových hájích. Tyto typy jsou však zástupci tradičních hřbitovů a nesplňují specifické požadavky na ekologii. Navíc jsou vytvářeny primárně pro návštěvníky, aby mu přinášely možnost rekreace v přírodě a určitý způsob estetiky s přírodou spojenou. To je potvrzeno v použitém materiálu na cesty (asfalt, beton), nebo vysazování nepůvodních druhů, často až invazivního charakteru, které se snadno rozšiřují, pro příklad za všechny pěníšníky (Kovařík & Fajeroová 2013, Svítlová & Faiglová 2015)

V některých případech se osvědčuje možnost ozeelenění stávajícího tradičního hřbitova formou úpravy půdorysu a posílení rostlinné složky.

Jedinečné místo vycházející z myšlenek FriedWaldů se nachází v Praze a je součástí Ďáblického hřbitova. Projekt se nazývá Les vzpomínek. Spojuje snahu Správy pražských hřbitovů a společnosti Ke kořenům o vytvoření přírodního hřbitova. Ke kořenům vzrostlých stromů, například javorů, třešní, lip, jsou během jedinečných obřadů umístovány urny s popelem. Nenalézají se zde žádné náhrobky, pouze dřevěné cedulky připevněné na kůře stromu, uctění květinou je povoleno pouze, pokud pochází z domácí produkce (ze zahrádky, z farmářských trhů, od ekologických pěstitelů – za zmínku určitě stojí Louky květ, Kytky od potoka, Kveteto a jiné). Místo nákladných darů se na místě zanechávají drobné kamínky, sušené plody a květiny. V Lese je zakázáno zapalovat svíčky jinde než na místě určeném, tzv. místo setkání, kde jsou používány skořápkové lodičky naplněné voskem. Pohřby se konají v době vegetace od dubna do října, zima je vyhrazena vegetačnímu klidu a přírodě (www.lesvzpominek.cz 2015).

Obrázek 19: Ďáblický hřbitov na podzim. Zdroj: Les vzpominek.cz.

Obrázek 20: Vodní hladina odráží vše. Zdroj: Les vzpominek.cz.

Ze stejné myšlenky a principu se v budoucnu mají ubírat i nově vznikající hřbitovy v Brně Líšni a v Olomouci. Údolí vzpomínek v Brně se vydává cestou háje vysazeného z javorů, dubů, kaštanů a platanů, který bude doplněn trvalkovou výsadbou v rozvržení šachovnice. Samozřejmě se stává absence náhrobků, zemřelý bude možné identifikovat skrze zavěšené či zapichnuté cedulky, popřípadě skrze souřadnice GPS.

České zákony vylučují vlastnění hřbitova soukromými osobami, proto většinou vznik závisí na jednotlivých obcích (Nešporová 2013).

3.4 Současné typy pohřbívání

Z pohledu Zákona o pohřebnictví je v České republice pohřeb definován jako uložení lidských ostatků do hrobu či hrobky nacházející se na veřejném pohřebišti, popřípadě zpopelnění v krematoriu. Z hlediska sociálního se jedná o rozloučení s osobou blízkou.

Za poslední století se v pohřbívání projevilo velké množství změn, než kolik jich bylo do té doby v průběhu tisíciletí. Změny jsou provázány s přechodem z tradiční společnosti na společnost moderní až postmoderní a s ní spojené socio – ekonomické důsledky. Změny se odehrály i v kulturní sféře a to hlavně v přístupu společnosti vůči smrti. Primární post je v tomto ohledu do konce 19. století přisouzen církvi, s příchodem větší industrializace je prodloužen i lidský život a o umírající se starají nemocniční zařízení. Ze smrti se stává soukromé téma, které se nikde nešíří. Změny pohledu na smrt jsou v poslední době v západních zemích více viditelné. Lidé sdílejí své osobní zkušenosti, záštitu nad oblastí smrti přejímají od institucí sami lidé (Navrátilová 2004, Walter 2002).

Po revoluci je změněna také legislativa v oblasti pohřbívání. Jsou uvolněny alternativy uložení zpopelněných lidských ostatků, takže již není podmínka jejich uložení na hřbitově (Nešporová 2013).

3.4.1 Klasické pohřby

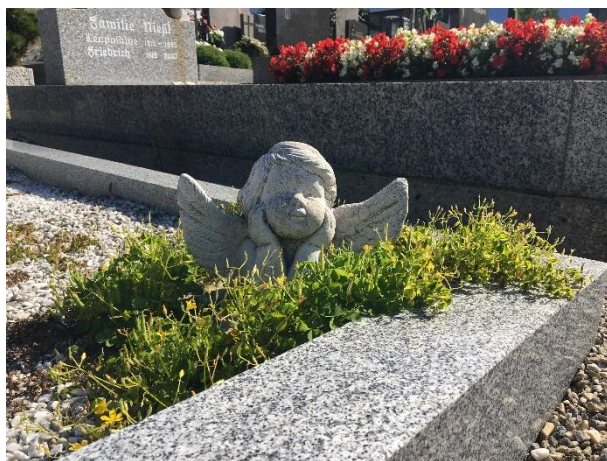
Rozlišují se dva druhy pohřbů, občanský a církevní. Každý z nich má náležitosti, které musí být dodržovány. Forma pohřbení je v České republice umožněna buď žehem, nebo klasicky do rakve.

3.4.1.1 Církevní pohřeb

Církevní pohřeb je spojený s ideou křesťanské smrti, s myšlenkou zmrtvýchvstání skrze Ježíše Krista a věčný život. Obřad, symbolizující velikonoční poselství zmrtvýchvstání, je brán jako forma útěchy a naděje pro pozůstalé. Víra a pieta je pevně propojena, úcta k zemřelému je stejná jako úcta ke Kristovi, k Bohu. Součástí církevního pohřbu je bezesporu mše svatá (Špatenková et al. 2014).

Tradice církevního pohřbu je hluboce zakořeněna. V dřívějších dobách se umírá v doma, v blízkosti nejbližší rodiny. U umírajícího se schází celá rodina s knězem, jenž tu působí jako morální a psychická opora a navíc poskytuje zpověď a poslední pomazání umírajícímu. Po smrti jsou mrtvému zatlačeny oči, je obléknut do nejlepších šatů, do sepnutých rukou je mu vložen růženec s křížkem, je uložen na prkno a je otevřeno okno, aby duše mohla odletět. Celá místnost je vyzdobena květinami, hořícími svícemi tzv. hromnicemi a s mrtvým se chodí rozloučit celá vesnice.

V den pohřbu je umístěn do rakve spolu se svatými obrázky a rakev je odnášena na márách z domu. Na prahu se rakev třikrát dotýká země, z důvodu posledního rozloučení a smutku. Následuje naložení na koňské spřežení a průvod zamíří do kostela, kde je za mrtvého sloužena zádušní mše (tělo se v tu chvíli nemusí vyskytovat v kostele). Poté se přesně určený průvod přesune na hřbitov k vykopanému hrobu, kde jsou pronášeny nekrology, v pozadí vyhrává hudba a rakev je spouštěna do jámy. Po závěrečné modlitbě je společný obřad ukončen kondolencí rodiny a hozením hrsti hlíny či květin na rakev

Obrázek 21: Anděl střežící hrob v Rakousku. Zdroj: autor.

jako symbol úcty. Poté je zahrána oblíbená píseň zemřelého a všichni se rozcházejí buď na pohřební hostinu, nebo do svých domovů. Po uplynutí jednoho měsíce je v kostele sloužena vzpomínková tzv. třicetidenní mše, při níž zaznívají modlitby pro spasení duše mrtvého a pro útěchu pro pozůstalé. Přelomem 19. a 20. století je vyžadováno dodržování platných právních pravidel, které často pramenily ze strachu pohřbení za živa, či z hygienických důvodů. Mrtvý je ohledán lékařem, pohřeb se koná nejdříve 48 hodin po ohledání těla, do té doby je zemřelý uchován v samostatné místnosti, nebo je převezen do nejbližší umrlčí komory v márnici na hřbitově nebo poblíž nemocnice (Navrátilová 2004, Špatenková et al. 2014).

Do dnešních dnů se zachovává zvyk, který určuje přiřazení bílé rakve zemřelému dítěti, či svobodným mladým lidem, kde je barva rakve symbolem svatby, které se nedočkají. U rakve stojí na strážu u zemřelého děvčete „ženich“ a u zemřelého chlapce dvě nevěsty – černá, oblečená ve svatebním s černým závojem a zlomenou svící v ruce, a bílá, oděná v šatech a se svatebním věnečkem položeným na polštářku (Jandovská 2002).

3.4.1.2 Občanský pohřeb

Pojem občanský pohřeb se objevuje po druhé světové válce s nástupem komunistického režimu. Během následujících čtyřiceti let je dříve preferovaný církevní pohřeb odkloněn na druhé místo, stejně tak pohřbívání do země. Upřednostňován je křemáční obřad, neboť křemace je doporučována a propagována hlavně díky tomu, že ideově splňuje představy a cíle komunistického režimu a oslabuje tím církevní moc. Celkový prim jim je potvrzen v roce 1955, kdy jsou pohřebiště vyňata z moci církve a předány do rukou národních výborů, tj. státu a obcím. Navíc je umožněn rozptyl pouze na městských rozptylových loučkách, ale zájem o tuto metodu je zpočátku malý, proto je umožňován tzv. vsyp. Většina pozůstalých ale volí metodu uložení popela do urny a tu poté uloží do hrobu, nebo do kolumbária. Právě s křemací a následným uložením popela jsou nejčastěji občanské pohřby spojovány. Koncem 80. let 20. století se v Praze občanské pohřby pohybují kolem 80 % z celkového objemu všech pohřbů. Pohřby tak ztrácí půvab a důraz na estetikou a stále víc se stává pouze funkční akcí (Stejskal et al. 2011).

Obřad se nejčastěji odehrává buď jednofázově, nebo dvoufázově. U jednofázového rozloučení probíhá poslední sbohem u rakve, která je uložena ve smuteční síni, nebo přímo na hřbitově. U dvoufázového je první rozloučení ve smuteční síni a následuje přesun ve smutečním průvodu na hřbitov, kde rozloučení pokračuje. Samotný obřad je složen ze tří prvků: z hudby hrající na začátku, během a na konci obřadu, pronášeného hlavního proslovu a dodatečných recitací. Celý obřad trvá v rozmezí 15 – 30 minut a rakev poté za zvuku oblíbené skladby zajíždí mimo pohled pozůstalých. I přes snahu oprostít se od církve, jsou mnohé pojmy s ní nadále spojené – v krematoriu se nachází obřadní síň nazývaná kaple, její součástí je kůr s varhany. Mrtvý v rakvi je nadále pokládán na katafalk, uchováván v márnici, která se stává součástí krematoria (Stejskal et al. 2011, Špatenková et al. 2014).

Po revoluci dochází k privatizaci jednotlivých pohřebních služeb a krematorií, které rozšiřují své služby a nabídky. Ze smutečních síní se ztrácí srp a kladivo a je vyměněno za křesťanský kříž, či jiný symbol. Největší změna se pak zaznamenává v nárůstu pohřbů bez obřadu, kdy je pohřební službou zajištěna křemace a smuteční obřad pro pozůstalé se nekoná. V této chvíli je potřeba upřesnění pojmů. Pojmem pohřeb bez obřadu, též jako bezobřadným pohřbem, se jedná o jistou kontraindikaci vůči tomu, co pod pojmem bylo v dobách minulých. Pohřeb je do revoluce označován jako veřejné rozloučení se zemřelým, s následným uložením ostatků do země či předáním ke křemaci. V porevolučním používání pojmu se správně pohřeb bez obřadu nemá nazývat jako pohřeb, ale spíše jako pohřbívání či pohřbení těla (ve většině

případů se jedná o zpopelnění bez obřadu). Nejčastěji je pohřbívání bez obřadu aplikováno ve městech, kde není soudržnost a vazby mezi lidmi tak rozvinutá jako je tomu na vesnici (Navrátilová 2004).

Stále častěji se lze setkat také s uspořádáním posledního rozloučení/ smutečním obřadu pro nejužší okruh příbuzných bez přítomnosti širší veřejnosti. Informace bývá uvedena na smutečním parte jako poslední rozloučení v úzkém rodinném kruhu spolu s informací o místě a času konání rozloučení (někdy informace o místě konání chybí a to v případě, že žádný obřad neproběhne). Rozloučení se odehrává buď na soukromém místě (zahrada, dům zemřelého), nebo je využito veřejných prostor (restaurace, hřbitov).

Z pohledu sociální antropologie je vykonání pohřbu a symbolické rozloučení se zemřelým důležité z hlediska psychosociálního (Shilling 2003).

3.4.1.3 Pohřeb žehem

V České republice zemřelo podle ČSÚ (Český statistický úřad) v roce 2018 téměř 113 tisíc obyvatel. Více jak 82,88 % z tohoto počtu byla zpopelněna, což naši zemi řadí na přední příčky ve světě, co se kremací týče (Stejskal a Šejvl, 2011).

Slovo kremace je přejmuto z latinského slova *cremare*, znamenající spalovat. V Čechách hlavně době meziválečné je používán i pojem žeh (Nešporová 2013)

Pohřeb žehem je na našem území historicky doložený už v mladší době kamenné, což je období 5000 let před naším letopočtem. Postupem doby je s nástupem křesťanství od něj upouštěno a pohlíženo jako na pohanský rituál. První zájem o pohřby žehem se objevují v době osvícenství, v revoluční Francii v 18. století a v neposlední řadě v Německu a v Itálii v 19. století. Právě v Itálii je jako první povoleno pohřbívání žehem (1874) a v Miláně je postaveno první krematorium (1876). Tímto aktem se v mnohých zemích zakládají spolky, vyzývající k legalizaci pohřbu žehem. Jsou vyzdvihovány její klady jako moderního přístupu ke smrti, s větší hygienou a s výstavbou účelové budovy – krematorií. Její levnost a praktičnost pohřbu a v neposlední řadě je určitým způsobem revolty proti církvi. V Čechách je snaha o vystavení krematoria několikrát zamítnuta (1833 a 1888), podporu mu vyjadřují jména jako Vojtěch Náprstek, Jan Neruda, Božena Němcová. Roku 1899 je založena Společnost pro spalování mrtvol, která se nejen snaží o zlegalizování žehu, ale také podporují vzdělání a překládání, dále pak spolek Krematorií či hnutí Volná myšlenka. Po dobu trvání Rakouska – Uherska je snaha o uzákonění vždy odmítnuta, neboť monarchie tento způsob zakazuje. Po vzniku Československa je skrze dva paragrafy uzákoněno tzv. pohřbívání ohněm v roce 1919. Samotná legislativa pohřbu žehem je podepsána až v roce 1921, církve však tento způsob neuznává až do roku 1963. Od roku 1969 je možné konání církevních pohřbů v obřadní síni krematorií. Faráři je odepřena plná kontrola nad probíhajícím obřadem a je nucen se přizpůsobit dané situaci. Kázání kněží a církevní obřady jsou tak nahrazeny proslovy lidí, kteří zemřelého znali. Spása duše je nahrazena větší personifikací zemřelého (Navrátilová 2004, Nešporová 2013, Špatenková et al. 2014).

První krematorium je v Československu postaveno v Liberci, kde je také 30. října 1918 proveden první pohřeb žehem (sice těsně před rozpadem Rakouska – Uherska, ale stavba je povolena z císařské kanceláře). Další krematoria následují v Praze na Olšanech, v Pardubicích (1924), v Mostě (1925), nejznámější krematorium v Praze Strašnicích je vystavěno v roce 1932. Samotná krematoria jsou stavěna tak, aby se co nejvíc odlišila od tradičních církevních staveb. Takže jsou nejčastěji vybírány předkřesťanské stavební styly (krematorium Pardubice, architektka Janáka), nebo jsou naopak využívány nové – například kubismus, funkcionalismus (Nešporová 2013, Šonský 2002).

3.4.1.4 Pohřeb do země

Nejtradičnější způsob uchování zemřelého je bezesporu pohřeb do země. Již v historii se jednalo o běžný způsob pohřbu. Při pohřbu do země se lze setkat s civilní i církevní formou, s níž je pohřeb do země od počátku spojen. Při jeho průběhu je rakev se zemřelým umístěna do předem vykopané jámy. Po pronesení posledního rozloučení z úst kněze, nebo pozůstalých, je na rakev symbolicky vhozena hrst hlíny, popřípadě květina.

Jedná se o finančně a organizačně nejnáročnější formu pohřbení, proto je v dnešní době spíše zájem o něj utlumen, převažují pohřby křesťanské (Špatenková et al. 2014)

Obrázek 22: Urnový hrob v Dráždanech. Zdroj: autor.

3.4.1.5 Urny, rakve, náhrobky v klasickém pohřbu

Nejoblíbenější prvek na hřbitově je v České republice využívání kamenných desek z antracitové či černé žuly, která se dováží z Číny a Indie. Samozřejmě se objevují tradiční kameníci, kteří pracují s domácími zásobami, ale takových případů je málo a to hlavně z důvodu finančního. Česká žula je méně dostupná, tudíž se její cena pohybuje výš, než je tomu u dovozové. Podobně je to i s ostatními druhy kamene, které se dovážejí z okolních zemí, nebo z jižní Afriky, a používají se nejen na desky, ale i jako materiál na drobné výrobky na výzdobu desek (sochy, vázy). Jejich cena se pohybuje níž, než je tomu u domácí produkce. Další z možností je použití umělých kamenů, jejichž pořízení není tak finančně náročné jako je tomu u přírodních kamenů. Na hřbitovech se tak objevují náhrobky z Terazza (směs cementu a šterku), dále pak s betonem, ale ten častěji podléhá přírodním vlivům a také mechům a lišejníkům (Jandovská 2002).

Rakve se dělí podle velikosti (na standartní, dětské a abnormální), dle určení a materiálu. V dělení podle materiálu záleží, zda se jedná o rakev konečnou, nebo přepravní. Do kopaných hrobů jsou používány rakve z měkkých dřev (kvůli vyšší nasákavosti, čímž se zrychluje hniloba dřeva a následně tlecí procesy na těle), do hrobek je naopak zákonem nařízeno upřednostňovat dřeva tvrdá. Z druhů dřev jsou na jejich výrobu používána dřeva smrková, dubová, borovicová, ale i topolová, exotické druhy dřeva jsou vybírány jen výjimečně. Mezi nabídkou se objevují i levné sololitolitové či dřevosololitové rakve, či naopak drahé měděné či ocelové rakve, které jsou známy z amerických filmů. Pro přepravu jsou nejčastěji využívány rakve pozinkové, cínové a zinkové. K raritám se řadí dřevěné rakve se skleněným víkem, odkazující na šumavskou tradici rodiny Ábelových. Vnitřek rakví je často vybavován umělými látkami, krajkami, vnějšek dřeva je nalakován nebo namořen a jsou zde namontována kovová madla (Stejskal et al. 2011, Šonský 2002).

Urny jsou nejčastěji ocelové, hliníkové, měděné, keramické nebo plastové, speciálními jsou pak urny vyrobené ze dřeva, kamene (žula, alabastr), skla a to v různých barevných provedeních, s různými dekory (Jandovská 2002).

3.4.2 Přírodní pohřby

Přírodní či přirozené pohřby, oba pojmy jsou volně překládány z anglického sousloví natural burial. V češtině je možné posuzování obou významů, kdy každé ze slov představuje jiný pohled na problematiku. Přirozený pohřeb se obrací k rovině duchovní, přírodní zase k prostředí, v němž se odehrává (Kaplan & Kaplan 1995). Často je přírodní pohřbívání bráno jako druh ekologického, nebo též tzv. zeleného či lesního pohřbu, ale dle Davies & Rumble (2012) se ne vždy jedná o jednu a tu samou vlastnost. Názorně si poznatek lze ověřit v českém prostředí. Zelený pohřeb v České republice je slovem vázaný k politické straně, ekologický hraničící s vědou, novými poznatky a trendovostí, lesní je brán jako druh tradičního pohřbívání v lesním prostředí. Proto je z hlediska přehlednosti používáno spojení přírodní pohřbívání, snažící se o změnu jako komplexní, jak po stránce materiální, tak po stránce duchovní (Kaplan & Kaplan 1995).

Podle Spreyer (2003) je přírodní pohřeb definován jako způsob posmrtné péče s minimálním dopadem na životní prostředí, který napomáhá s ochranou přírodních zdrojů v oblasti, snižující emise uhlíku a obnovující či chránící stávající stanoviště.

Do třetice dle anglického Ministry of Justice (2009) je přírodní pohřeb definován jako prostředek k vytvoření nových přírodních stanovišť (lesní a luční porosty, sady), popřípadě k jejich ochraně, zároveň vytvářejí přirozenou recyklaci pro volně uložená lidská těla. Podobný postoj je potvrzen Stejskalem a Šejvlm, kteří zdůrazňují, že hřbitovní zeleň má velmi důležitý účinek při mineralizaci půdy a v rozkladných procesech.

Přírodní pohřeb je také v mnoha ohledech motivující, neboť do přírody se chodí odpočívat, relaxovat, čerpat energii. Je také inovující, hledá způsoby, jak uchovat vzpomínku na zemřelého i jinak než skrze studený neosobní kámen, například přes ptačí budky, pamětní destičky u kořenů stromů, či v kůře, či ručně vyráběné pamětní lavičky (James 2016)

Pro zelené ekologické pohřby se podle Clayden & Dixon (2007) rozhodují lidé, kterým záleží víc na budoucnosti pro další generace a na obnově ekosystému, než na potřebu obnovy své duše. Tím, že se navrátí do přírody, se stávají součástí přírodního koloběhu a v ní zůstávají v organické formě nadále, tzv. ekologická nesmrtelnost.

3.4.2.1 Alternativy přírodních pohřbů

S vývojem doby jdou dopředu i technologie ekologického pohřbívání. Ne všechny jsou povoleny ve všech státech. Mezi takové je řazena:

Kompostace = promese, kryomace

Postup, při kterém je tělo zemřelého postupně zmrazeno na -18°C a poté se ponoří do tekutého dusíku. Po zmrznutí je pomocí vibrací rozbito, vysušeno a odstředěno od těžkých kovů. Následně je prach spálen v peci, přendán do urny a pohřben. Druhou možností jak uložit prach, je přímé přendání do biologicky rozložitelné rakve (biodegradace) a pohřbení do země, kde se během necelého roku rozloží na kompost. V České republice zatím není dostupná (Kelly 2017, Spreyer 2003).

Zkapalnění = resomace, aquamace

Tělo je vystaveno teplotám kolem 90°C a za působení vysokého tlaku (10 barů) a hydroxidu draselného se přemění během několika hodin na tekutinu, která je netoxická. Kapalina se používá jako hnojivo na rostliny a dává vzniknout novému životu. Také není v Čechách povolena (Spreyer 2003).

Zpopelňování za nízkých teplot na hranici = spálení, žeh

Nejnekologičtější varianta pohřbívání, která je podobná kremaci, se nejvíce používá ve Spojeném království a evokuje pradávne pohanské obřady (vikingské pohřby). Tělo je spáleno na hranici ze dřeva uprostřed přírody a pod širým nebem (Kelly 2017).

Zhumusování

Tělo je umístěno do ocelové šestiboké nádoby, přidají se k němu přírodní materiály jako je sláma, piliny či vojtěška a nádoba se uzavře. Po dobu 30 dní dochází k přeměně lidských ostatků na zhruba jeden kubík humusu. Tato zemina je předána pozůstalým, kteří ji mohou následně použít na zahradě. Legální ve Švédsku a ve Spojených státech (Albery & Wienrich 2000, Kelly 2017).

3.4.2.2 Urny, rakve, náhrobky v přírodním pohřbu

Hrobové místo na přírodním hřbitově lze přiznat, nebo naopak zcela skrýt. Přiznání hrobního místa na přírodním hřbitově se lidé dostávají do několika možností. Jedním z prvků, jak upozornit, že se člověk nachází na hrobu, je umístění památné plaketky se jménem a důležitými daty na strom, vedle něj, popřípadě do jeho paty, ke kořenům. Destičky jsou často vygravírované do kamene, ale čistě přírodního, menších rozměrů a vyskytujícího se v dané oblasti, nebo je možné využívání destiček ze dřeva, většinou tvrdého, kdy jsou ostré hrany sbroušeny a upraveny a následně natřeny většinou přírodním olejem, podporující přirozené stárnutí opracovaného dřeva. Na tabulkách je často vyrýváno jméno zesnulého, datum úmrtí, oblíbená data, či oblíbená motta, či citáty. Někdy jsou cedulky také zdobeny reliéfy, grafickými prvky a působí jako malá umělecká díla ((Albery & Wienrich 2000, Merkt 2016).

Většina produktů, které jsou určeny pro přírodní pohřebnictví, si nese sebou skrytý příběh vytvoření. Jsou vyráběny v blízkém okolí, místními lidmi, využívající tradiční materiál a je jim vdechován osobitý styl tvůrců, nebo objednavatelů.

Alternativou k tradičním dřevěným rakvím jsou produkty vyráběné z proutí, tvrzeného papíru a lepenky, které umožňují zdobení v tradičním duchu, dle přání zemřelého, nebo s černým humorem či se nechávají jen holé a obyčejné (Harris 2008).

Ekologické urny se vyrábějí z různých rozložitelných materiálů, jako je například tvrzený papír, nebo jíl. Oba materiály dávají možnost vtisknout každému kusu jedinečnost, dají se zdobit sušenými květinami, dá se na ně malovat. V poslední době je medializované urny Bios Urn, rozložitelné urny navržené tak, aby po uložení popela do země z urny vyrostl strom. Urna obsahuje dvě samostatné kapsle – jednu na uložení popela a jednu na uložení zeminy a semínka. Celá urna je pak pohřbena a je nad ní navršena hlína o mocnosti 3 – 5 cm (Spreyer 2003).

3.4.2.3 Výsadba a květinová výzdoba přírodního charakteru

Vytvořením nového přírodního hřbitova se vytvářejí fungující biotopy, které dávají vzniknout novým společenstvím. Nevysazují se zde invazivní dřeviny, ale vychází se ze stávající situace v nejbližším okolí a tento ráz se přenáší i do vznikajícího prostoru (West 2010). Stávající flora vzrostlé zeleně je doplněna mladými stromy, keři a bylinným patrem, s jejíž pomocí se rozšiřuje diverzita oblasti. Přinesené

Obrázek 23: Rostlinná výsadba bez kamenné desky. Zdroj: autor.

rostliny nejsou vítány, adekvátní jsou pouze řezané květiny z nevelkoprodukcí, které se pokládají na hrobní místo bez jakékoliv ozdoby.

3.4.2.4 Přírodní pohřby a moderní technologie

Přírodní hřbitovy se staví k absenci náhrobků moderní cestou, s využitím nových technologií. Pro zachování vzpomínek na zemřelého se vydávají směrem virtuálních hřbitovů, nebo jiných památečních míst v digitálním světě. Skrze servery je možné zachování identity mrtvého ve formě fotografií, videí, životního příběhu, o který se podělí ještě před svou smrtí, nebo ho vytvoří jeho nejbližší. Skrze virtuální hřbitovy je možné zapálení svíčky, položení imaginární květiny na dálku a zavzpomínat, i když je člověk mimo hřbitov (Spreyer 2003, West 2010).

3.5 Rozdíl mezi přírodním a klasickým

Pro větší přehlednost a shrnutí všech poznatků, je vhodné umístění základních rozdílů do následující tabulky.

Tabulka 1: Porovnání přírodní a tradiční způsob pohřbívání. Zdroj: autor.

Typ	Přírodní (Zdroj: lesvzpominek.cz)	Klasický (zdroj: hřbitovy.cz)
Návštěvy	Bez omezení, v případě sněhu zavřeno	Přístupné bez ohledu na roční dobu
Náhrobky	K označení místa odpočinku slouží buď desička, cedulka, popřípadě jsou vedeny přesné záznamy, proto lze zemřelého nalézt bez ohledu na to, zda je jeho místo posledního odpočinku označené či ne	Kamenné stély z často dováženého kamene s označením zemřelého
Životnost	Neomezeně. Po pohřbu se zemřelý stává součástí okolní přírody.	Po dobu placení nájmu pozůstalými, po zrušení nájmu jsou ostatky vyjmuty z hrobu a uloženy do hromadných hrobů
Dekorace	Zákaz přinášení umělých materiálů, žádné sošky, fotky.	Bez omezení, často přizpůsobené roční době.
Svíčky	Tradiční svíčky jsou zakázány, existuje jedno centrální místo, kde je možné svíčku zapálit. Povoleny jsou pouze ekologické svíčky (naplněné skořápky voskem, aj.)	Zapálit svíčku je možné na každém hrobě, nejsou nakázány materiály, z nichž mají být.
Květiny	Je preferováno minimální množství donesených květin. V případě potřeby jsou dovoleny rostliny řezané, které se pokládají na místo posledního odpočinku.	Žádné omezení, ani nařízení neexistuje. Záleží na pozůstalých, zda zvolí květinu živou, či umělou, zda řezanou do vázy, či kbelíkovou, či ji volně vysadí na hrob.
Náklady	Např. v Lese vzpomínek jsou náklady následující: Nájem urnového místa a služeb s ním spojené ..... 4 218 Kč/ 10 let Pronájem stromu a služeb s tím spojených ..... 5 218 Kč/ 10 let Uložení urny, vsyp popela ..... 1 495 Kč Pořízení ekourny ..... 800 Kč Památeční cedulka ..... 500 Kč	Průměrné ceny pohřebních služeb: Urna ..... od 750 Kč Urnový hrob z kamene ..... Od 16 000 Kč Klasický hrob z černé žuly vč. desky .... Od 40 000 Kč Pronájem hrobového místa v Praze ..... 120 Kč/m ² Kremace bez obřadu ..... Od 9000 Kč Kremace s obřadem ..... od 15 000 Kč Pohřeb v kostele s obřadem od 25 000 Kč Pohřeb do země ..... Od 25 000 Kč

3.6 Péče o stávající hřbitovy

Péče o hrob je zděděnou událostí, která zůstává po předcích. Rov je brán jako prostor, který musí být za všech situací upraven. Proto je vhodné zajištění správce, schopného udržovat jednotlivé části hřbitova. Mezi základní povinnosti se řadí sezonní údržba zeleně, celoroční údržba cest a pěšin, osvětlení, mobiliáře a odvoz odpadu. Při vstupu na hřbitov je nutné umístění informační cedule s otvírací dobou, kontaktem na zodpovědnou osobu a s pravidly chování se v prostoru (Nešporová 2013).

Jedinečná péče je požadována u historických hřbitovů, kde se již nepohřbívá. Péče je vyžadována nejen o doprovodnou zeleň a trávník, ale také o hroby, které obvykle spadají do památkové ochrany (Otruba 2002).

Nejčastější střety jsou způsobeny u setkání vlastníku hrobového místa a správce hřbitova ohledně údržby hrobního místa. Je obvyklé, že se v jarních měsících na hrobech povalují dušičkové věnce, či vánoční svícny, což z prostoru dělá zanedbané místo (Stejskal et al. 2011).

U přírodního hřbitova je péče přenechána přírodě, člověkem je udržována jen průchodnost cest a odstraňovány případné zlomené větve, které spadnou na cestu. Případné střety s vlastníky hrobového místa odpadají, neboť na rovu jsou vymezena určitá pravidla, které pozůstalí dodržují (West 2010).

3.7 Zeleň na hřbitovech

Nedílnou součástí každého hřbitova je vysázená zeleň. Při pohledu na její použití v České republice a v zahraničí se dají pozorovat rozdíly. Zatímco na severu, jihu a západu je využívána více střídmost, kdy ze zelené plochy vystupují pouze náhrobky a kříže, někdy doplněné o drobnou individuální květinovou výzdobu. Tak v Čechách zeleň spíše chybí. Ve Spojeném království, Norsku a Skotsku je nejčastěji vyséván trávník po celé ploše. V Nizozemsku, Belgii se na hrobech objevují netradiční materiály, jako jsou drcené mušle, různobarevné skelné, kamenné či keramické drtě. Černá Hora je specifická rozmístěnými červeno – modro – bílými kříži. Obrovské parky s různě zasazenými náhrobky se nacházejí v Litvě. Více na jih od České republiky se nejvíce dominují kamenné hroby v doprovodu nízké půdopokryvné vegetace a odolné zeleně, hlavně cypřišů a borovic. Naopak na severu v Rusku na Sibíři je pohřbívání vázané na podnební podmínky, proto je mrtvý pohřbený do země a nad hrobem je vztyčen dřevěný kříž, který se postupně rozpadne a nikdo ho neobnoví, rozplyne se stejně jako vzpomínky na zemřelého. Situace u sousedů České republiky je rozdílná. V Polsku se nejčastěji zasazují hroby do alejí ze vzrostlých stromů, které jsou navzájem propojené. Německo a Rakousko se chovají k množství zeleně podobně, takže prostor hřbitova je osázen rostlinami, které převažují nad kamenem. Obvykle jsou úpravy hrobních ploch svěřovány zahradnickým firmám, takže se jedná o promyšlené koncepce se snahou o estetiku (Nešporová 2013, Stejskal et al. 2011).

Obrázek 24: Hřbitov v Glasgow. Zdroj: Karolina Vedličková.

Situace v Čechách je o poznání jiná, tradiční české hřbitovy jsou směsí různých stylů a různorodých úprav. Problémem může být i směs způsobů pohřbívání, kdy tradiční pohřby do země jsou častěji doplňovány žehovými pohřby, jimž jsou vyčleněny prostory na tradičních hrobech, v kolumbáriích, nebo jim jsou vyčleněny menší hroby. Společným znakem je pak velké množství drobné sezonní vegetace a květin, doplněných o svíčky, věnce a jiné dekorace. Zeleň je vytlačena a nahrazena kamennými deskami s absencí zeleně. Vznikají tzv. kamenná moře, kdy hrob je zakryt kamennou deskou, která je ozdobena květinovou sezonní výzdobou, přičemž materiál kamene, ale i květinové výzdoby je vybíráno s ohledem na pořizovací cenu. Na hřbitově jako pietním místě se vedle sebe ocitají různá historická období, která jsou ne vždy doprovázena důstojnou vzrostlou zelení, či upravenými soukromými hroby, některá místa jsou uprostřed vyprahlých trávníků a neudržovaných ploch. Stejskalem et al. (2011) je přirovnán tento obraz hřbitova jako odraz současné doby, toho s čím se lidstvo potýká.

Zeleň na hřbitově je od ostatní veřejné zeleně odlišována hlavně pro svou historickou a kulturní hodnotu. Historická je odkazem vývoje přírody na daném místě, skrze staré a často památné stromy, ale i skrze kompozici, kterou vzniklá zeleň za staletí vytvořila (Otruba 2002).

Na zeleň na hřbitovech je z pohledu jejich správců nahlíženo jako doprovodný prvek pro pohřbívání, který vytváří pouhý doprovodný estetický efekt, pohřbívání je mu nadřazeno. Zelení se zároveň napomáhá propojit okolní krajinu s místem hřbitova a vytvořit v něm určitý řád a rytmus. Podle Nešporové (2013) se hledá nové hrobní místo, pokud se při kopání na původním místě narazí na kořeny, které jsou tlustší více jak 15 cm. V hrobním cechu nejde tak o ochranu stromu, jako spíš o jiný ryze praktický důvod. Při narušení kořenové soustavy může dojít k porušení statiky stromu, který může následně poškodit hrobní místo. Při prohlídce některých hřbitovů je patrné, že se stromy neptají, kudy mohou růst. Proto se objevují nadzvedlé hrobní desky a obrubníky hrobů, některé asfaltové či dlážděné cesty jsou protkané kořeny, které jsou těsně pod povrchem a hledají cestu skrze praskliny.

Na hřbitově se lze setkat s dvěma případy ozelenění. Buď je zde zcela zazeleněna plocha, nebo se zde vyskytuje minimum zeleně. V obou případech podkresluje atmosféru a jedinečný ráz hřbitova (Šonský 2002).

Problémy, s nimiž se hřbitovy nejčastěji potýkají, je nevhodně zvolený sortiment stromů, keřů a okrasných rostlin, které jsou na daný prostor příliš mohutné, nebo jich je velké množství. Dále je to neodborně prováděný řez rostlin, neprobírané náletové dřeviny zanedbaný trávník. Opačný problém mají hřbitovy, kde je absence vyšší zeleně. Prostory jsou vystaveny přírodním živlům, hlavně slunci a větru. Navíc se přidávají potíže hygienické – nad holou plochou se hromadí výpary z tlení a není zde žádná zeleň, díky níž se zrychlují hnilobné procesy a mineralizace půdy. Jako negativní prvky, které jsou v důsledku vyzdvihovány a předkládány, jsou bezesporu případná produkce alergických pylů, narušování stavebních děl a znečišťování okolních prostorů (Stejskal et al. 2011).

Množství zeleně je bezesporu dáno architektonickým pojetím hřbitova. Klasicky řešené hřbitovy jsou doplněny geometricky uspořádanými prvky zeleně, kdy vysoká zeleň často doprovází hlavní komunikace, vytváří prostory a člení je skrze živé ploty. Speciálním prvkem jsou pak založené lesní hřbitovy, jejichž stěžejním prvkem celé kompozice je stávající terén a vzrostlá vegetace. Více zeleně se nachází také v blízkosti urnových hájů, poblíž rozptylové louky, často jsou voleny jako doprovodný prvek k architektuře krematorií, obřadních síní a památníků. Zeleň na hřbitově podléhá zákonu č. 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny a vydanými vyhláškami jednotlivých obcí, pod níž hřbitov spadá.

Hřbitov se tak stává psychologickým, bioklimatickým, hygienickým, estetickým, ale i etickým prostorem každého sídla (Otruba 2002).

3.7.1 Složení zeleně na hřbitově

O tom, jak je zeleň na hřbitově uspořádána v minulosti lze nalézt záznamy z městských vedut, rytin či kreseb. Až na základě vydání tolerančního patentu z roku 1781 jsou dochovány příklady o uspořádání a složení zeleně na hřbitově. Hřbitov je obehnán pevnou zdí s přístupovou brankou a kolem je vysazen zelený prstenec stromů. Z francouzských zdrojů je patrný výběr dřevin rodu spojených s křesťanskou tematikou rodů *Tilia*, *Platanus* a *Aesculus*, z jehličnanů *Thuja*, *Taxus* a *Cupressus*, keřové patro zastupovali nejčastěji rody *Rosa* a *Hedera*. Z českých zdrojů se vychází hlavně z dochovaných obrazů a kreseb, které zobrazují romantické hřbitovy s národními stromy rodu *Tilia* a *Acer*, z introdukovaných pak lze rozeznat rody *Aesculus*, kultivary *Populus nigra*, k dostupným se staly rody *Malus* a *Betula*. Jehličnany jsou vysazovány později. Přesnější uspořádání zeleně je patrné na některých mapách Stablního katastru (Jandovská 2002).

Osobitost hřbitova je zajištěna při vhodném výběru syntaxe. Kolik je vysazeno na hřbitově zeleně, je dáno na přírodních podmínkách a dále pak na architektonickém návrhu. V půdorysném rozložení převládají spíše geometrické obrazce s centrální alejí, na menších hřbitovech je tato funkce nahrazena skupinkou stromů umístěných v centru rovu. Jednotlivé hroby se umísťují v těsných řadách, kde není možnost komplexnější zeleně. Vzrostlá zeleň je doplňována živými stěnami a ploty, které rozčleňují prostor geometricky na menší části. Vstup na hřbitov je vyznačován květinovými záhony, které jsou v dnešní době nahrazovány trávníkem (Jandovská 2002, Šonský 2002).

Základní členění cest je podtrženo vysazenou zelení, která navíc dělí hřbitov do jednotlivých částí a oddělení. Stromy se vysazují podél hlavních cest z důvodu poskytování stínu a otevření pohledu návštěvníků do nebes. Funkčnost je podporována správností zvolených druhů a na ní navazující budoucí údržba. Jako nevhodné jsou brány druhy, jejichž plody mohou zabarvit hroby pod nimi (například *Sambucus nigra*), také se omezují druhy s trny, kultivary, které se snadno lámou a jsou silnými alergeny (Šonský 2002).

Neudržované hroby poutají větší pozornost než ty udržované, proto je vhodnější vysazení drobných trvalek či cibulovin přímo do trávníku, čímž se prostor odpoutá od pravidelného tvaru ohraničených kamenných obrub. V místech, kde je menší provoz, jsou v poslední době vysévány luční osiva, s příměsí vyšších travin doplněny semeny lučních květin, které se sečou dvakrát do roka a podporují místní mikrofaunu. Vysazenou zelení je prostor sjednocován a vytváří onu poslední zahradu (Vaněk 1940, Šonský 2002).

Stejskalem a Ševlem (2011) je rozdělována zeleň na:

3.7.1.1 Dřeviny

Dřeviny jsou díky své nezastupitelné roli na hřbitově velmi významným prvkem a nelze si bez nich pietní plochu hřbitova představit. V některých zemích, včetně České republiky, docházelo k postupnému vymizení zeleně ze hřbitovů, čímž se sice údržba hřbitova zjednodušila, ale dopad na lidskou psychiku je nedozírný. Barva zeleně, jejich tvary a květy to vše je směsice uklidňující lidskou psychiku a bolest a pozitivně působí svou energií.

Obrázek 25: Kamenná moře na hřbitově v Krtní. Zdroj: autor.

Obvyklý jev v minulosti na hřbitově je vysazení určité dřeviny, rostliny podle její symboliky (rod *Cupressus* je brán jako symbol nesmrtelnosti, brání rozkladu těl, rod *Populus* označuje svobodu), nebo dochází k samovolnému uchycení a volnému množení. Rozložení dřevin je zpočátku řešeno bez jakéhokoliv plánu, spíše se jedná o volné výsadby. Hroby a později i hrobky významných a mocných jsou osazovány cizokrajnými dřevinami, které jsou ukazatelem jeho místa ve společnosti (Svítilová & Faiglová 2015).

a) Aleje a stromořadí

Jsou dominantou každé krajiny, včetně té hřbitovní. Prostor je díky nim vyšší, propojenější s krajinou, ale zároveň je důstojnou kulisou pro pietu místa. Pokud je vysazována nová alej, jsou všechny stromy vybírány od stejného školkaře s minimálním obvodem kmene 14 – 16 cm. Nejčastěji jsou vysazovány listnaté stromy rodu *Tilia* a *Acer*, z důvodu dlouhověkosti a pevné kořenové soustavy, díky níž se nevrátí, dále pak jsou vybírány z důvodu rychlé regenerace a zdraví, nejsou vázány na speciální stanovištní požadavky a je na výběr z mnoha kultivarů. Někdy jsou sázeny i sloupové kultivary rodu *Quercus* a *Carpinus*. Jako nevhodné jsou uváděny sakury, jejichž měkké dřevo spolu s krátkou životností a problémy s chorobami nevyváží jarní kvetení. Rod *Fraxinus* je nevhodný z důvodu exponenciálního růstu a jeho mohutný kořenový systém spolu s velkou korunou je na hřbitovy nepoužitelný. Dříve preferované *Aesculus hippocastanum* jsou napadány chorobami a dochází k jejich chřadnutí. Hojně vysazované *Betula pendula* jsou na tvorbu alejí z důvodu křehkosti dřeva také nevhodné a nejsou preferovaným druhem do alejí všeobecně (Šonský 2002).

Někdy jsou řady vzrostlých stromů z důvodu nedostatku prostoru na hřbitově vysazovány kolem hřbitovních zdí z vnější strany, jako vstupní portál u brány či v jednotlivých rozích (Jandovská 2002).

V nově vznikajících částech hřbitova je preferováno vysazování co největšího počtu vzrostlých stromů, neboť díky nim se vytváří příznačná atmosféra a celkové pojetí zeleně. Při výsadbě musí být zajištěn dostatečný prostor pro růst dřeviny a zároveň nesmí být výsadba zahuštěna natolik, aby pod ní nebyl zajištěn volný pohyb pozůstalých, pracovníků a návštěvníků (Nešporová 2013).

b) Solitérní stromy

Pro podtržení pohledově výjimečného prostoru jsou pro výsadbu vybírány solitérní stromy. Nejvíce se uplatňují výrazné *Fagus sylvatica*, *Quercus robur* a *Quercus petraea*, také *Tilia cordata*, *Betula pendula*, *Betula papyrifera*. Do speciální role jsou stavěny převislé kultivary vrb (*Salix alba* 'Tristis') a bříz (*Betula pendula* 'Tristis'), známé pod označením smuteční. Sortiment je v poslední době hojně rozšiřován novými okrasnými kultivary vyznačující se barevností v květu či listu, například rod *Magnolia*, *Liriodendron*, *Liquidambar*, *Paulownia tomentosa* a *Tamarix*. Z jehličnanů jsou stále využívány typický rod *Thuja* a *Chamaecyparis*, v některých případech jsou nahrazovány rodem *Pinus* a *Abies* (James 2012b, Šonský 2002)

c) Keře, živé ploty dělicí zelené stěny

V nejčastějším případě jsou voleny dlouhověké dřeviny, obvykle jehličnany, konkrétně již zmiňované rody *Thuja* a *Chamaecyparis*. Rod *Thuja* je pro hřbitov téměř tradiční zeleň pořizována z důvodu nízkých nákladů a rychlosti růstu, bohužel při neúdržbě v pozdějších letech ztrácí uhlazený vzhled. Nejobvyklejším kultivarem je *Thuja occidentalis* 'Smaragd' využívaný pro svůj pyramidální růst a snadnou údržbu. Speciální místo mezi jehličnany zaujímá *Taxus baccata*, který je ideální na použití ve stinných místech, je snadno tvarovatelný a dobře se zmlazuje. Také se nabízí možnost využívání konifer na živé

ploty, stříhané kónicky kvůli průchodu světla. Na horách je používán plot ze smrků, nejčastěji *Picea omorika* (Kleinod 2013, Šonský 2002)

Keře jsou také vybírány jak ze stálezelených, tak i opadavých listnatých dřevin. Ze stálezelených má svou nezastupitelnou roli *Buxus sempervirens*, který ale v posledních letech trpí pod útoky housenek *Cydalima perspectalis*. Přesto jsou nadále používány z důvodu dobré tvarovatelnosti a dobré dostupnosti. V teplých oblastech České republiky jsou vysazovány *Laurocerasus officinalis*, *Pyracantha coccinea*, ve vyšších oblastech pak rod *Ilex*, hlavně mrazuvzdorné kultivary. Listnaté opadavé jsou vysazovány méně, z důvodu opadu listů na podzim a s ním spojeným úklidem. Nejvíce jsou preferovány *Ligustrum vulgare*, rody *Carpinus*, *Berberis* a *Acer* (hlavně *Acer campestre*).

Při výsadbě nových živých plotů a keřů je potřeba zachování správného rozestupu při výsadbě, zajištění dostatečné závlivky v prvních měsících, kvalitního hnojiva a důkladného a pravidelného řezu. Při sázení je nutné dodržovat bezpečnostní pravidla – zelení nesmí být izolovány jednotlivé části od zbytku hřbitova, nesmí být místem podněcující lidi k trestným činům a lidé by z něj neměli mít pocit ohrožení (Jandovská 2002).

Při výběru kultivarů je upřednostňována světlejší barva druhů a kultivarů, aby výsledný efekt nepůsobil depresivním, ponurým a stíněným pocitem (Vaněk 1940).

3.7.1.2 Rostliny vysázené

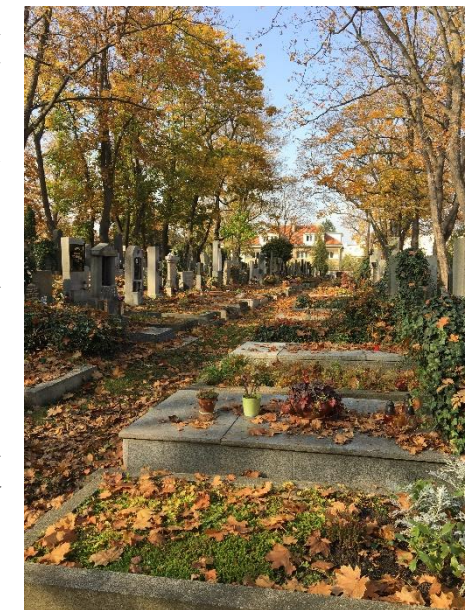
a) Travníky a okrasné květnaté louky

Na současných hřbitovech se travníky uplatňují ve velké míře. Hlavně v zahraničí jsou důležitým a elegantním doplňkem k jednoduchým pomníkům, k nimž v některých kulturách přiléhají drobné záhonky s okrasnými rostlinami. Na českých hřbitovech je situace často tristní, travníky jsou přerostlé, zanedbané, často suché. Důležité se tak jeví správné založení a výběr kvalitního osiva, zvoleného dle daných půdních a klimatických podmínek. Obvykle se setkává starý s novým – na původní opakovaně zkrácený travník se rozprostírá travní substrát obohacený o kompost do výšky cca 5 cm a dosévá se na něj travní osivo (Stejskal et al. 2011). Travník je udržován na výšku 4 cm a je pravidelně sekán každých 5 – 7 dní. Jiná pravidla jsou zavedena na rozptylových loučkách, kde by měl být drn vyšší než 4 cm.

Stále častěji je v některých částech hřbitova vysévána také okrasná květinová louka, kde je travní porost vyšších trav doplněn trvalkovými lučními květinami. Podle druhu louky je rozdělena i péče o prostor. Luční porost je sekán na výšku 5 cm, nejčastěji v pruzích, tak aby vždy 1/3 nebo 1/2 zůstala neposekána. Posekaný materiál je odstraňován.

b) Půdopokryvné rostliny

Nezaměnitelným zástupcem provázející osamělé pomníky je bezesporu *Hedera helix*, v jehož těsném závěsu se nachází *Vinca minor*. Ve skutečnosti je možné využití širšího množství rostlin, které jsou snadno udržitelné, nepotřebují moc zakořenit a díky jejich působení povznášejí prostor o další krok dál. Ze zástupců trvalek se uvádějí rod *Pachysandra*, *Acaena*, *Thymus*, *Chamaemelum* (*Chamaemelum nobile*).

Obrázek 26: Podzim na hřbitově v Bubenči.
Zdroj: autor.

Z keřů pak půdopokryvný rod *Berberis*, rod *Rosa*, rod *Cotoneaster*, rod *Cornus* (hlavně *Cornus canadensis*). Krom pokrývné funkce jsou vysazovány i z důvodu okrasných květů a plodů (Šonský 2002).

c) Záhony trvalek a cibulovin

Trvalky jsou využívány ve víceletých výsadbách a nemusí se každoročně obnovovat jako je tomu v případě letniček či dvouletek. Pro hrobní osázení jsou vybírány trvalky nižšího charakteru, půdopokryvné, nebo naopak vyššího charakteru, které vyváří vysoký solitérní prvek na záhonu (Baroš & Martínek 2018).

Cibuloviny jsou vysazovány jako doplňkové rostliny mezi trvalky, popřípadě často tvoří jedinou jarní výsadbu. Barevně oživují hroby v době, kdy většina rostlin ještě nekvete. Výhoda je také jejich téměř bezúdržnost, kdy je potřeba odstranění zaschlých částí po jejich odkvětu a následném zatažení.

d) Záhony letniček, dvouletek

Krásnou, ale pracnou ukázkou lidské práce jsou vysázené záhony letniček, tvořící sezonní akcent hřbitova. Jsou náročné na půdu, zálivku, je nutné jejich odplevelování a odstraňování uhynulých jedinců. Vybírají se z široké nabídky podle toho, zda jsou okrasné květem či listem.

Dvouletky jsou voleny v místech kde je dostatek světla a kde je zajištěna povýsadbová péče (zálivka, odplevelení, zajištění ochranného krytu proti mrazu (Šonský 2002).

Na hrobech se nejčastěji setkáme s *Tagetes patula*, z dvouletek pak rody *Myosotis*, *Viola*, *Bellis perennis* (James 2012a, Kleinod 2010).

Obrázek 27: Typická letničková výsadba. Zdroj: Jakub Bříza.

Obrázek 28. Urnový hrob v Krtni osazený cibulovinami. Zdroj: autor.

3.7.1.3 Rostliny donesené

Rostliny jsou přinášeny na hřbitov se zapomenutou symbolikou, krásnou vzpomínkou či se skrytým významem. Stávají se symbolem života, vitality, ale i krásy a elegance na místě posledního rozloučení. Jsou považovány za křehké a něžné zároveň, přinášející radost všude, kde se objeví. Právě květiny jsou velmi populární dar pozůstalých a nejen ty živé, ale i umělé. Většina řezané květinové produkce v České republice je dovážena z evropských a světových zemí (hlavně Nizozemsko, Izrael, Keňa, Uganda, Ekvádor) a jejich společným jmenovatelem je nízká cena, velké množství pesticidů a ekologická stopa. V poslední době se na české scéně objevují rostliny vypěstované v našich podmínkách od domácích pěstitelů. Jedná se většinou o sezonní květiny, které mají sice kratší dobu produkce a menším množstvím, ale jsou více

preferovány zákazníky. Naopak hrnkové rostliny si stále zachovávají tradici pěstovaných v českých zahradnictvích (Jandovská 2002).

3.8 Úpravy hrobních míst

Hřbitov je spolu se svým okolím považován jako vizitka kulturní a hlavně morální vyspělost společnosti. V dnešní době dochází pomalu k znovuoživení a návrat k rostlinným úpravám na hřbitovech a odvrácení od kamenných moří, které postupně během komunistického režimu na místech posledního odpočinku vyrostla (Nešporová 2013).

3.8.1 Historický vývoj

Nejen hřbitov, ale i hroby byly často opečovávány, udržovány a odrážely nejen historické zvyklosti, ale i kulturní tradice dané lokality. Byl to symbol péče o předky, kteří tak zůstávají stále součástí rodiny, proto se se úpravám věnuje velká pozornost. Samozřejmě jsou zde odráženy majetkové poměry a sociální postavení zemřelého a jeho rodiny (Vaněk 1940).

Co se území Čech týče, už od dob prehistorických jsou hroby označovány a často se na jejich místech objevují rostliny. Středověké hroby jsou upravovány do maximální výšky 50 cm a kopírují tvar rakve (i v případě, že byl zemřelý pohřben bez ní). Většinou nenarušují prostor a splývají s ním, takže jsou porostlé trávou a na ní jsou umístěny trhané květiny. Postupně dochází k experimentování s vysazováním rostlin, rozšiřuje se nabídka a objevují se první ornamentální výsadby. Tento způsob se ukáže jako velmi náročný a finančně nákladný, proto dochází k snížení na dnešních 20 cm a hrob je obestaven kamennou obrubou, která je postupně nahrazena betonovým rámem. Jednotlivé hroby jsou umístěny 30 cm od sebe, navzájem se rozlišují umístěnými náhrobními kameny se jménem a daty o zemřelém v čele hrobu. V období 18. století vznikají ve městech monumentální kamenné hrobky, kde na zeleň není prostor, proto jsou využívány kamenná koryta a misky, do nichž je situována rostlinná výsadba (Šonský 2002, Špatenková et al. 2014).

Období mezi světovými válkami patří k těm nejvíce zaměřeným na úpravu hrobní architektury. Stejně jako architektura zahrad je úprava hrobů přenechána zahradním architektům a je vizitkou rodiny. Podle Vaňka (1940) se rozlišují dva typy rodin, na ty, jejichž hmotné prostředky jsou téměř nulové, nebo je majitel hrobu neznámý, a na ty, kteří si na péči a údržbu hrobového místa pořídí zahradníka. Od toho se odvíjí i množství s druhů porízených rostlin. Pro chudší jsou vybírány rostliny volně dostupné, co se rychle rozrůstají, například *Hedera helix*, *Vinca minor*. Pro bohatší vrstvy vzniká seznam volně dostupných rostlin, z nichž je možné poskládat bohatou květinovou výsadbu.

Po 2. světové válce jsou výsadby postupně nahrazovány kamennými deskami, čímž se sice zlehčila údržba hrobových míst, ale z hřbitova se vytratila tradiční atmosféra zahrady odpočinku. Jednotlivá místa jsou od sebe oddělována menšími a menšími mezerami, takže jednotlivé hroby jsou na sobě nahusto uspořádány a prostor tak působí stísněně a neosobně. V dnešní době se mezery mezi hroby opět rozšiřují, hroby

Obrázek 29: Osázené hroby v Rakousku. Zdroj: autor.

jsou ohraničeny betonovou nebo kamennou obrubou na úrovni terénu. Poslední dobou se mění přístup k neosobním kamenným deskám a více lidí se přiklání k opětovnému návratu k výsadbě nejen sezonních rostlin. Kompozice rostlin a jejich sadovnické úpravy jsou opětovně svěřovány do rukou odborníků, kteří po zhodnocení okolní podmínky vyberou vhodné zástupce (Šonský 2002).

3.8.2 Návrh hrobních míst

Návrh hrobového místa je striktně daný rozměry, které jsou zakotveny v zákoně O pohřbení. Hrob pro dospělého je dán parametry 2100x800 mm (v případě dvojhrobu 2400 x 2500 mm) o hloubce minimálně 1,5 m, přičemž výška zeminy nad rakví musí být 1,2 metru a od spodní vody musí být dno jámy minimálně půl metru (Stejskal a Ševl 2011). Co se tvaru týče, jsou nejčastěji rovy kopány do tvaru obdélníka či do kónického tvaru (Jandovská 2002) o obsahu 3 – 3,5 m², tak aby se do ní vešla rakev o rozměrech 800 x 2050 x 650 mm. Hroby jsou umísťovány do řad od sebe vzdálených 750 mm a jednotlivé hroby pak na vzdálenost 300 mm (Šonský 2002).

Pro návrh je potřeba nahlédnout k stanovištním podmínkám jako jsou klimatické, světelné a půdní podmínky. Dále se nesmí zapomenout na kritérium návštěvnosti a údržby, buď zahradní firmou, či příbuznými (Jandovská 2002).

Ze sortimentu jsou vybírány vhodné taxony z řad trvalek, stálezelených dřevin, letniček a cibulovin. Do jejich kompozic jsou včleňovány surové kameny, kamenné mramorové desky, výsyvky ze skla, kamínků, hrubé kůry (Šonský 2002).

3.9 Návrh plochy hřbitova

Při navrhování nových hřbitovů či rozšiřování stávajících, je potřeba stanovení velikosti území, které je potřeba. Na jeho určení je možné použít následující vzorec:

$$P_h = O \cdot \dot{U} / 100 \cdot C \cdot H$$

Kde:

P_h – minimální plocha nutná k založení hřbitova

O – počet obyvatel, kteří žijí ve spádové oblasti, nutno započítat i výhled do budoucna

$\dot{U}$ – udává % úmrtnost ve spádové oblasti (počítá se průměr za 50 – 70 let)

C – je délka tlecí doby = pohřbívacího cyklu

H – určuje průměrnou plochu hrobu v m²

Výpočet P_h je nutné upravit o plochy cest, různých doplňků a samozřejmě počítané vegetace. To je zohledněno koeficientem K , jímž se hrubá plocha hřbitova vynásobí. Koeficientem je různý podle druhu hřbitova:

$K = 2 - 3$ (architektonický)

$K = 3 - 4$ (parkový)

$K = 5 - 6$ (krajinný)

Průměrně se udává, že na 1 obyvatele je potřeba 3 – 5 m² z celkové plochy hřbitova (Otruba 2002).

4 Zhodnocení podkladových údajů

Obrázek 30: Kresba keltského uzlu. Zdroj: Martin Čunát.

4.1 Identifikační údaje řešené oblasti

Kraj: Hlavní město Praha
Okres: Hlavní město Praha
Obec: Praha
Správní obvod: Praha 13

Velikost území celkem: cca 50 ha
Zasahující do k. ú.: Praha
Řeporyje – Praha 13
Stodůlky – Praha 13

GPS souřadnice: 50°2'33'' s. š., 14° 17'33'' v. d.
Nadmořská výška
Nejnižší bod 330 m n. m.
Nejvyšší bod 359 m n. m.

Obrázek 31: Mapa Prahy. Zdroj: autor.

Obrázek 32: Umístění oblasti. Zdroj: autor.

0 370 740 m

4.2 Historie řešeného území

Název Krteň je opředen tajemstvím. Jedna z teorií se opírá o Slovanův uctívaného boha Krta, ten je jimi uctíván jako bůh slunce, donátor nové úrody a přemožitel zimy.

4.2.1 Pověsti a nejstarší zmínky

Pověsti o oblasti bylo zachováno několik. Podle první je celé místo zasvěceno pohanskému bohu Krodovi, nebo též Krtovi, byla zde tzv. slovanská božnice a svatoháj. Další zmínky odkazují na keltské slovo ker, jímž jsou označovány mohyly. Vypráví se, že pod vrchem v údolí Dalejského potoka prý existoval v dávných dobách rybníček, u něhož žil druid, též velký čaroděj, a voda z něj prý uzdravovala. V oblasti byla také zázračná studánka, poskytující nejen osvěžení, ale mající i léčebné účinky. Ani jedna ze staveb se do dnešních dob nezachovala. Přítomnost Slovanů by potvrzovalo i umístění osamocené kostela na vyvýšenině, kdy jsou církvi nad pohanskými svatyněmi a mohylami vystavovány církevní stavby.

Z dob kněžny Libuše se pak vypráví o zastavení kněžny Libuše při její cestě z Šárky na Děvín, která v svatoháji usnula a po probuzení našla u své hlavy krtinec.

S oblastí Krtně je spojena i pověst z dob Otce vlasti. Roku 1371 byl Karel IV. zřejmě otráven na svém hradě Karlštejn a královna Eliška (Alžběta Pomořanská) se rozhodla jít pěšky vyprosit uzdravení na

Pražský hrad ke hrobu světce sv. Zikmunda. Jako dar přináší osm zlatých misek na zhotovení bysty relikviáře světce. Při cestě zpět na Karlštejn se unavená Eliška zastavuje u krteňské kapli a právě zde ji zastihne radostná zpráva o uzdravení Karla. Z radosti ze zprávy vděčná Eliška rozhodne obdařit Krteň svou přízní a stává se druhou zakladatelkou. Stane se tak v den mučedníků Jana a Pavla připadající na 26. června, jimž je později kostelík zasvěcen. Na její počest tu zůstává označení Královna cesta, vedoucí od Krtně přes Zbuzany přes vesnice Kuchař a Mořina až na hrad Karlštejn.

Sám Karel IV. zde při odpočinku na královské farní zahradě unikl útoku medvěda, kdy jej probudila nově se tvořící krtina a on šelmu zahnal.

Samotná vesnice byla tvořena z několika chalup a hospodářských stavení, které přiléhaly k farnímu kostelu. Do roku 1434 byla ve vlastnictví českých králů, ale po smrti Václava IV. je přidružena pod svatovítskou kapitulou, která ji v roce 1667 připojila k nedalekým Chrástům. Osud vesnice v Krtni byl zpečetěn v době třicetileté války, kdy přes ni přecházela švédská vojska a faru společně s vesnicí vyrabovali a vypálili (Augusta 2013).

Obrázek 33: Kostel sv. Jana a Pavla v Krtni. Zdroj: autor.

Obrázek 34: Vrbový háj v Krtni. Zdroj: autor.

4.2.2 Kostel sv. Jana a Pavla

Zdejší kostel založen v duchu románského stylu, zůstal jako jediný pozůstatek zaniklé obce Krtně. Podle rozboru zdiva je data stavby umístěna kolem roku 1250. Původní románský kostel byl navržen s nepřilíživě přesným obdélníkovým půdorysem hlavní lodi a k ní i navazující nepřesné čtvercové presbyterium. Do dnešních dob je zachováno právě presbyterium, které i přes rozsáhlejší stavební úpravy probíhající postupem doby na ostatních částech kostela, je nedotčeno. Na zdech jsou uchovány nástěnné fresky, jež byly znovuobjeveny při stavebně-historickém průzkumu v roce 1952. Prostor byl zaklenut jednoduchou křížovou klenbou s absencí žebek, přecházející do hlavní chrámové lodi skrze vítězný oblouk. Co se hlavní lodi týče, jsou prameny ohledně zaklenutí nejednoznačné. První zmínky pocházejí z roku 1600, kdy byl kostel přestavěn v duchu manýrismu, a hlavní loď byla zastřešena křížovou klenbou. V té době byl vystavěn i západní vchod, sloužící spolu se severním jako vchod do kostela. Významnost západního vstupu byla podtržena vystavěním zaklenutého portiku se dvěma sloupy a zopakovanou křížovou klenbou. Během 1. poloviny 17. století, tj. v době třicetileté války, byla postupně zrušena fara a stavební práce byly ukončeny. Na konci 17. století byl zrekonstruován celý vnitřní prostor, včetně dvou nových oltářů a kazatelny, a zároveň byla přistavena sakristie s valenou klenbou. Jeden z největších stavebních počínů byla přístavba věže v roce 1732, která navazovala na již vystavěný portikus. Až do konce 19. století byl kostelík ponechán svému osudu. Na přelomu roku 1890 byl zrekonstruován v duchu novorománského slohu stavitelem Žitným, bohužel spíše k jeho škodě. Nejvíce utrpěla renesanční fasáda, na níž bylo vytvořeno velké množství štukových pseudorizalitů dozdobených obloučkovými výseky, okna byla zaoblena a zvětšena. Věž byla zvednuta o téměř 3 metry a součástí nového patra byla vybudována sdružená okna.

V kostele je do dnešních dnů zachováno několik nástěnných pozdně románských maleb znázorňujících výjevy z Bible, ze života svatých (sv. Vít jako ochránce Prahy a Čech) a zástupci panovnických rodin (sv. Anežka, Václav I., Přemysl Otakar II.).

Sv. Jan a Pavel jsou známi jako patroni počasí, někdy nazýváni jako Páni počasí. Jejich svátek připadá na období letního slunovratu, čímž křesťanská tradice vystřídala božstva uctívaná Kelty a Slované v období slunovratu (Augusta 2013).

4.2.3 Krteň dnes

V dnešní době působí tento kout nezasazené krajiny na okraji Prahy téměř protikladně. Dualita mezi monumentálními vrbami a nenápadnými olšemi na vlhkém břehu Dalejského potoka, působí jako ozvěna starokeltského posvátného háje, proti němuž se vypíná holé a prosluněné návrší osázené místy ovocnými stromy a korunované katolickým kostelíkem.

Na místě působí spolek novodobých Keltů, kteří zde vztyčili postupem doby několik menhirů v okolí vrb a na návrší před hřbitovem pak spolu s Úřadem městské části Praha 13 umístěn kamenný stůl zvaný Bel. Jedná se o napodobeniny starobylých megalitických staveb – dolmenů. Ten zdejší je vytvořen z prvohorní ordovické břidlice a je umístěn na energetické linii zdejší královské cesty směřující z Pražského hradu na Karlštejn.

Místo je vyhledávaným místem k odpočinku, k pořádání pikniků a absolvování části Královny cesty. Kostel je otevřen pouze jednou ročně a to 26. června.

Obrázek 35: Kostel sv. Jana a Pavla se sochou světce. Zdroj: autor.

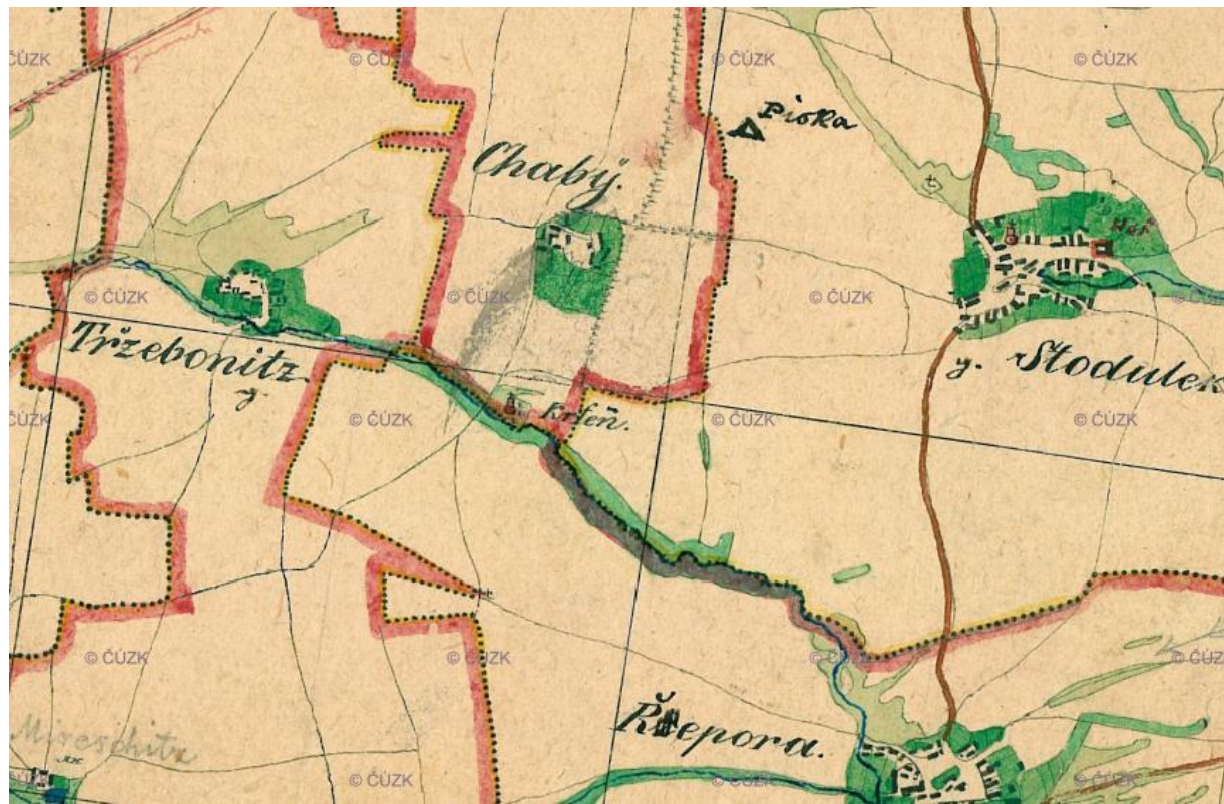

Obrázek 36: Pohled na kostel od Dalejského potoka. Zdroj: autor.

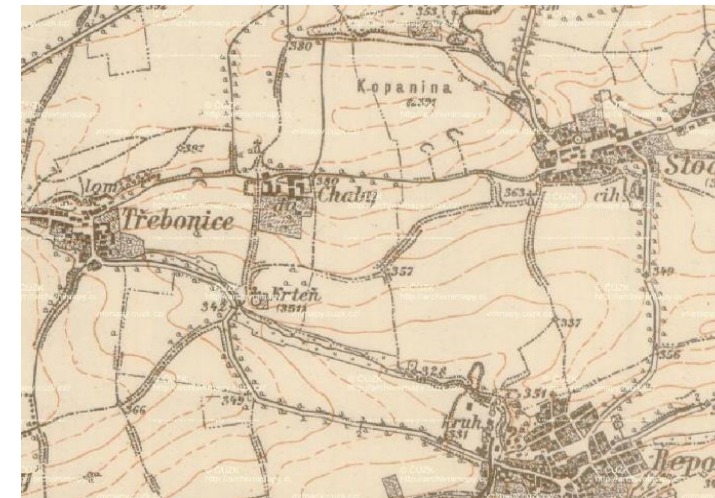

Obrázek 37: Kostel v Krtni v roce 1934. Zdroj: Magdaléna Dobromila Staňková

4.2.4 Historické mapování

Obrázek 38: Stabilní katastr. Zdroj: archivnimapy.cuzk.cz

Obrázek 40: III. vojenské mapování. Zdroj: archivnimapy.cuzk.cz

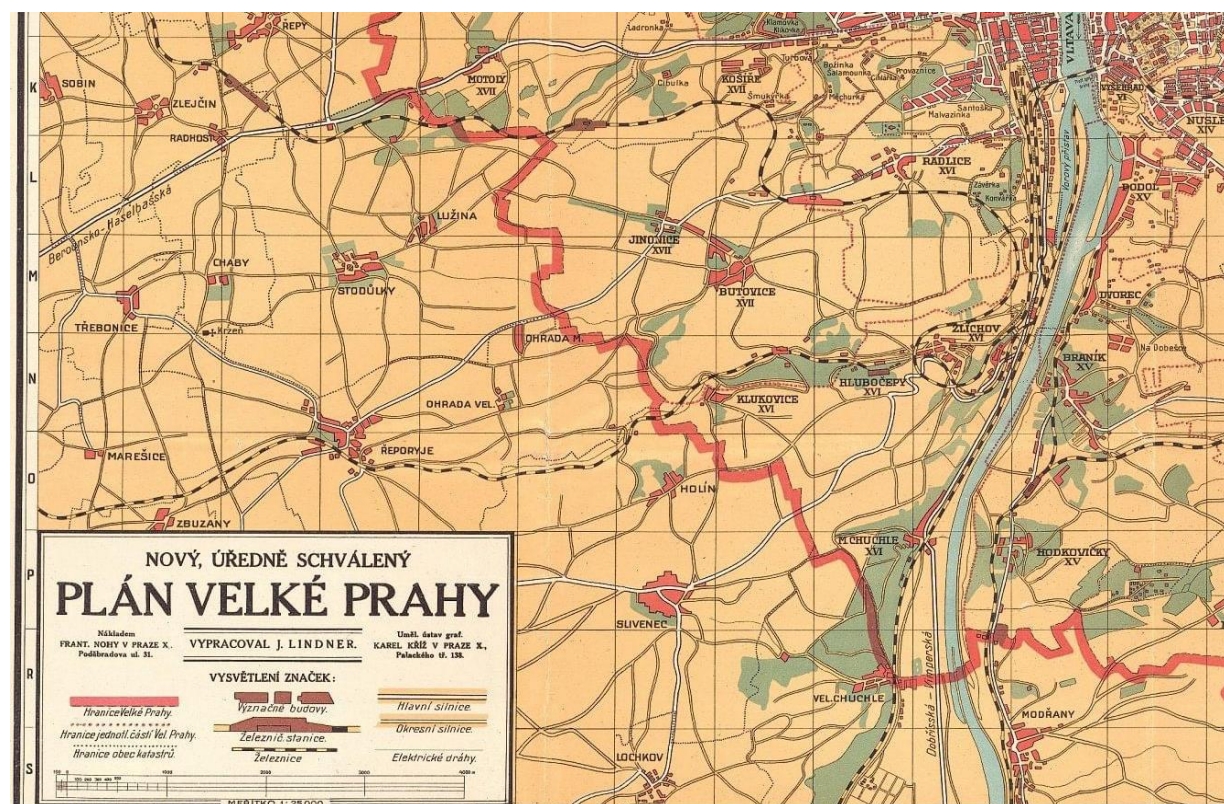
Obrázek 43: Ortofoto 1938. Zdroj: geoportalpraha.cz

Obrázek 41: Stabilní katastr. Zdroj: geoportalpraha.cz

Katastrální území Chabý		V ý m ě t r a				Poznámky
Okres: Praha - západ		1845		1948		
Kraj: Praha		ha	m ²	ha	m ²	
R o l e	s ovocnými stromy s vinnou révou střídavě louka střídavě pastvina (úhor) s ulíkovým dřívím (pořířčí)					
	Celkem:	138 45 48		137 91 99		6740
L o u k y	s ovocnými stromy s ulíkovým dřívím					
	Celkem:	7 70 30		2 37 29		
Z a h r a d y	zeleninové ovocné okrasné chmelnice					
	Celkem:	5 35 90		7 69 10		
V í n e c e	s ovocnými stromy s výřezkem roli s výřezkem luk					
	Celkem:					
P a s t v i n y	s ovocnými stromy s ulíkovým dřívím alpy					
	Celkem:	4 64 69		2 10 96		
M o č a l y, j e z e r a a p r o s t r a n y	rybníky a jezera s rákosem jezera bez rákosu rybníky bez rákosu rašelinitá a slatiny					
	Celkem:	7 73		7 73		
Celkem zemědělská půda		150 53 12		150 09 11		
L e s y	listnaté jehličnaté smíšené nízkokmenné palouky křoviny anglické parky lesní a oloví pořířčí					
	Celkem:	95 18		1 92 18		
N e p o d a t n á p ů d a	holé skály kamenné lomy lávkovitá, píakovitá a hlinitá					
	Celkem:					
J a r k y a p o t o k y	řeky a potoky silnice a cesty dráhy					
	Celkem:	5 34 42		5 20 32		
Ohraná výměra katastrálního území:		156 61 26		156 71 78		

Obrázek 44: Soupis pozemků. Zdroj: archivnimapy.cuzk.cz

Obrázek 39: Plán velké Prahy z let 1922 – 1925. Zdroj: Praha na starých mapách.

Obrázek 42: Císařské otisky. Zdroj: archivnimapy.cuzk.cz

4.3 Stávající stav hřbitova

4.3.1 Současná kapacita pohřbívání

Na krteňský hřbitov jsou v současné době pohřbíváni obyvatelé okolních vesnic, z Chab, Jinočan, Třebonic a Chrášťan. V prostoru jsou stále volná místa, takže kapacitně pro vesnice stačí.

Celkový počet obyvatel byl dle ČSÚ k 1.1.2020 3 506 obyvatel. Úmrtnost v oblasti byla v průměru 2,5 %. Zdroj dat: ČSÚ

Pro výpočet:

$$P_h = O \cdot \dot{U} / 100 \cdot C \cdot H$$

$$P_h = 3506 \cdot 2,5 / 100 \cdot 15 \cdot 3,6$$

$$P_h = 4\,733,1 \text{ m}^2$$

S koeficientem $K = 2$

$$P_c = 4\,733,1 \cdot 2$$

$$P_c = 9\,466,2 \text{ m}^2$$

Současná plocha hřbitova je kolem 4 200 m². Dle výpočtu by se měla pohybovat minimálně až o dvojnásobek víc, než je tomu v dnešní době.

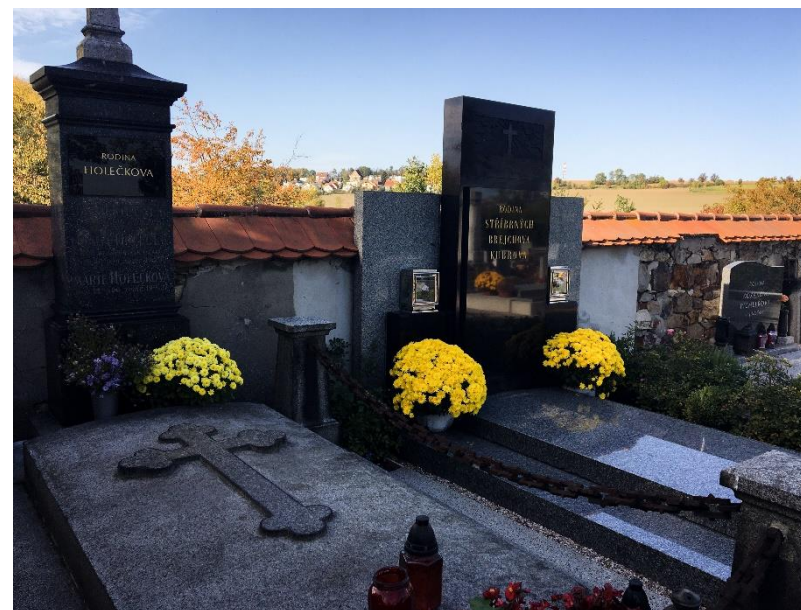
4.3.2 Stav hřbitova

Při vstupu branou vede rovná cesta směrem k protější hřbitovní zdi, z ní vybíhají tři hlavní cesty III. řádu. Jedna ke kostelu, druhá k bývalé márnici a třetí obkružuje hřbitovní zeď. V některých místech je vydlážděná cesta zarostlá, takže volně přechází do trávníku. Ostatní cesty jsou spíše pěšiny mezi jednotlivými hrobními místy a nejsou nijak vyznačeny. Jedná se spíše o vyšlapané cesty v trávníku.

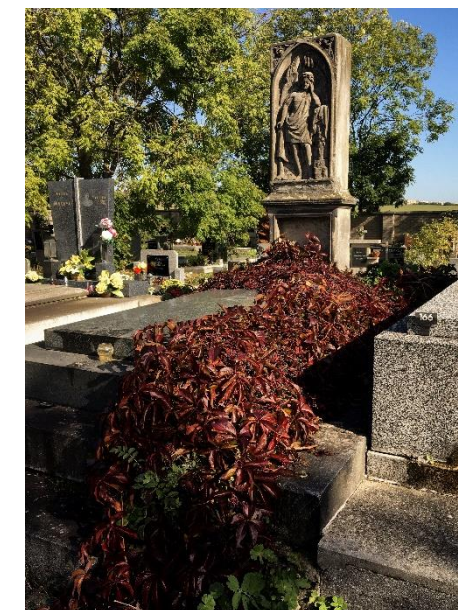
V současné době je hřbitov oběhán kamennou zdí, která v posledních měsících dostala novou barvu. Plocha hřbitova není nijak rozdělena na jednotlivé oddíly, ani hrobová pole či řady. Hroby jsou umístěny v řadách kolem kostela a kolem hřbitovní zdi. Hroby jsou nejčastěji zaklopeny kamennou deskou, na které jsou umístěny sezonní dekorace a rostliny. Některé hroby si zachovávají přírodnější ráz a jsou osázeny trvalkami, cibulovinami a letničkami. Na hřbitově je také několik zanedbaných a opuštěných hrobů, které postupně zarůstají náletovými dřevinami *Hedera helix*, *Parthenocissus quinquefolia* a *Rosa canina*, který jim dávají tajemný nádech. Najdeme zde několik zajímavých hrobů, které jsou osázeny celoplošně rostlinami, nebo jsou ohraničeny kameny, nebo naopak vystávají přímo ze země.

Dřevin přímo na hřbitově je minimum. Nalezneme zde *Taxus baccata*, *Thuja occidentalis*, *Chamaecyparissus lawsonian*, *Juniperus communis* a náletově *Aesculus hippocastanum*, *Pyrus communis*, *Prunus avium* a *Robinia pseudoacacia*.

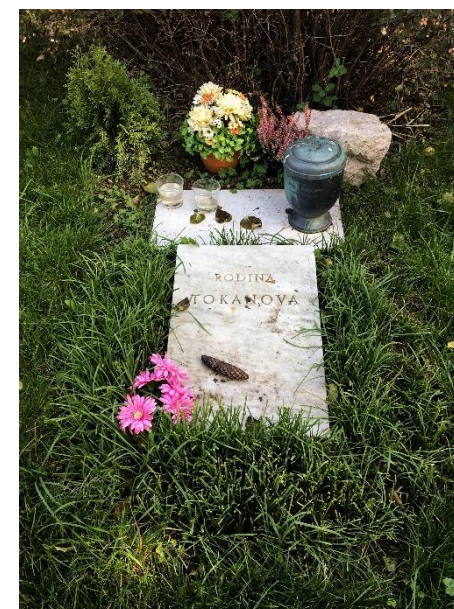
Na okraji hřbitova je dominantní *Fraxinus excelsior*, který navazuje na několik exemplářů stejného druhu, které jsou za hřbitovní zdi. Keře jsou zastoupeny zplanělými *Syringa vulgaris*, *Rosa canina* a *Sambucus nigra*, které jsou ve východní části hřbitova. V okolí hrobů jsou vysázeny *Buxus sempervirens*, *Thuja occidentalis* 'Smaragd', *Juniperus chinensis*, které jsou místy až v moc velké blízkosti kamenných obrub.

Obrázek 45: Podzimní výzdoba na kamenných deskách v Krtni. Zdroj: autor.

Obrázek 46: Nejstarší z náhrobků v Krtni. Zdroj: autor.

Obrázek 47: Urnový hrob v Krtni. Zdroj: autor.

Obrázek 48: Kamenné desky jako zdroj zakrytí. Zdroj: autor.

Obrázek 49: Závan starých časů na Krtni. Zdroj: autor.

Obrázek 50: Kamenné hroby – protipól k zeleni. Zdroj: autor.

4.4 Mapování hřbitova v okolí

Hřbitov v Krtni, jak již bylo zmíněno, je společným posledním odpočinkem pro nejbližší 4 vesnice. V okruhu 3 km se pak rozkládají další hřbitovy, které obsluhují další vesnice přiléhající k městské části Praha 13. většinou se jedná také o menší a méně honosné prostory, které jsou však opečovávány usedlíky.

V okolí se nacházejí zajímavá místa, která stojí za zmínění. Blízká obec Chaby se pyšní nejstarší lípou srdčitou (*Tilia cordata*) ba celém území hlavního města Prahy. Její stáří je odhadováno na 260 let a prozatímní výška byla v roce 2011 21 metrů (Hrušková & Ludvík 2006). V severní části stejnojmenné vesnice se uprostřed polí nachází polorozpadlá kaplička.

Další zajímavost se nachází v blízkosti vesnice Řeporyje. Jedná se o skanzen představující středověkou vesnici z 14. století. V objektu skanzenu se nachází několik budov vystavěných dobovými technologiemi a z přírodních materiálů. Ve skanzenu tak lze nalézt kovárnu, kostel, krčmu, stavení rychtáře, hrnčiče a jiné. Krom budov je ve skanzenu také veřejná studna, tržiště a pranýř. Mimo hranice skanzenu se nachází místa z různých dob jako je pohanské místo s menhiry a s posvátným stromem, šibeniční vrch a také boží muka. V dnešní době je skanzen po posledním velkém požáru v prosinci 2019 a velkého množství žádostí o natáčení prozatím pro veřejnost uzavřen.

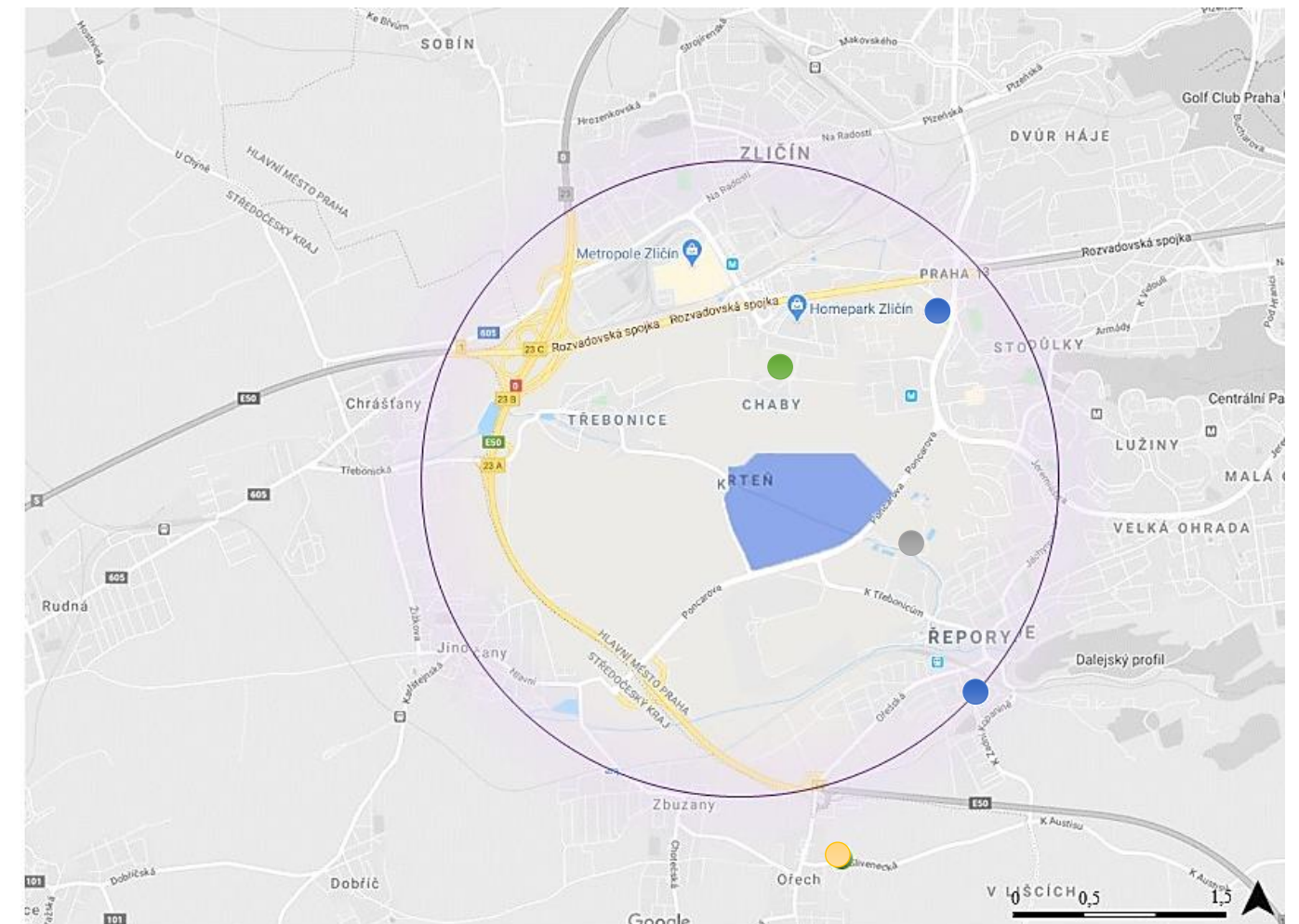
Obrázek 51: Studna na Řepoře. Zdroj: Dimír Štastný

Obrázek 52: Pohled na Řepora. Zdroj: Dimír Štastný

Obrázek 53: Kostel v Řepoře. Zdroj: Dimír Štastný.

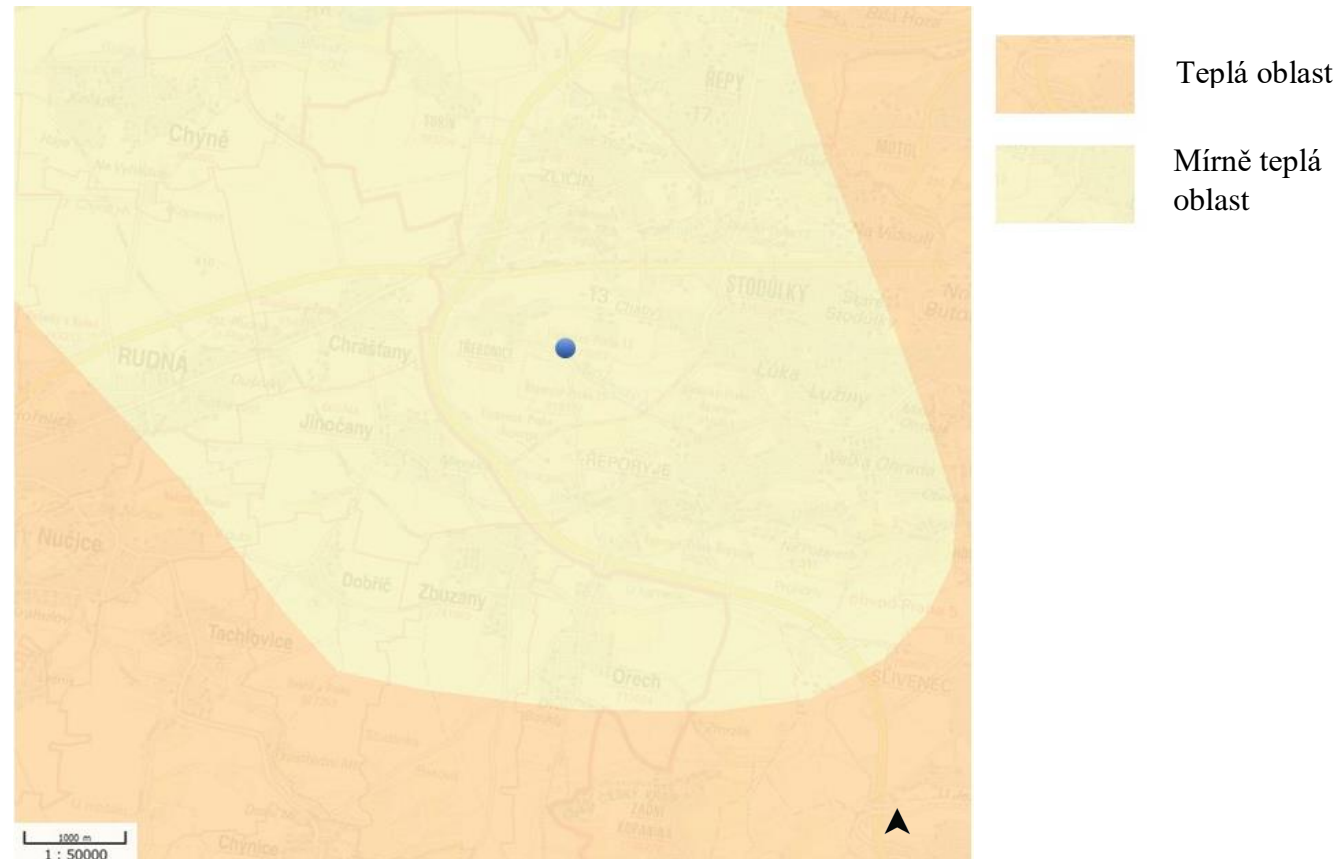
- Hřbitov vesnický
- Hřbitov s kaplí
- Řepora
- Řepora
- Spádová oblast 2,5 km
- Lokalita navrhovaného

Obrázek 54: Nejbližší okolí Krtně. Zdroj: autor.

4.5 Přírodní podmínky

4.5.1 Klima

Severozápadní okraj Prahy, v němž se Krteň nachází, se rozkládá v mírně teplé klimatické oblasti (geoportal.gov.cz). Pro mírně teplou oblast je typické mírně teplé léto, srážkově průměrné (kolem 200 – 400 mm), zima bývá mírná, s průměrnou teplotou -2 až -3°C a s minimální sněhovou pokrývkou, která netrvá dlouho. Jaro a podzim je většinou krátké, přičemž jaro bývá spíše chladné (průměrná teplota 5 – 7°C) a s mírně teplým podzimem (6 – 8°C) a s různě rozloženými srážkami. Průměrná teplota se v oblasti pohybuje v průměru kolem 8,2 °C, s nejnižší teplotou v lednu a nejvyšší na přelomu července a srpna. Co se srážek týče lze konstatovat, že průměrný roční úhrn srážek je kolem 590 mm za rok, přičemž nejvyšší množství srážek spadá v letních měsících v červnu, nejméně pak v období února.

Obrázek 55: Klimatická oblast oblasti. Zdroj: autor.

4.5.2 Geomorfologie

Vybraná oblast vytváří poměrně mělké údolí se zakrytými břidlicovými skalkami.

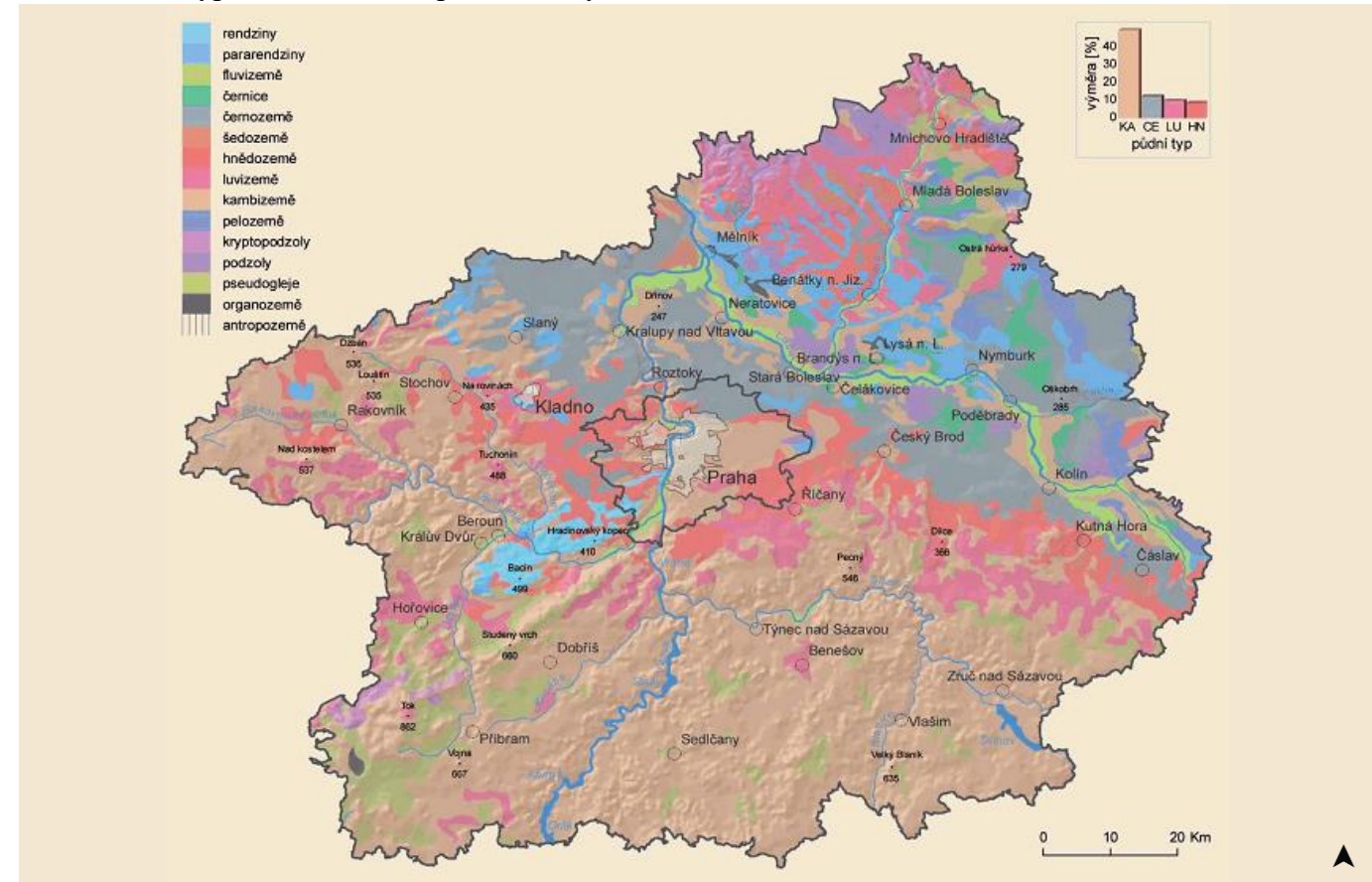
Dle regionálně geomorfologického členění se oblast Krteň rozkládá v Hercynském systému, provincii Česká vysočina, subprovincii Poberounská soustava, oblasti Brdská, celku Pražská plošina, podcelku Říčanská plošina, okrsku Třebotovská plošina.

4.5.3 Půdní poměry

Ve zdejší oblasti převládají dva půdní typy, konkrétně černozem a hnědozem. Černozem je hlavně v okolí kostela, hnědozem pak v prostoru polí a luk.

Půdní typ: černozem, skupina černosoly, subtyp luvická

Půdní typ: hnědozem, skupina luvisoly

Obrázek 56: Půdní poměry oblasti. Zdroj: mzp.cz

4.5.4 Geologie

Oblast stejně jako většina Prahy má bohatou geologickou minulost. Většina je tvořena z prvohorních hornin, jejichž stáří se odhaduje kolem 400 milionů let. Vybrané území leží v části regionu Český masiv, spadající do starších prvohor, kde se střetávají dva různé geologické útvary – prvohorní ordovik a čtvrtohorní pleistocén. Lokalita leží v jedné ze tří hlavních pánví Tepelsko – Barrandienské oblasti, v níž docházelo k vulkanické činnosti a k velké sedimentaci. Pro Pražskou pánev je typická mořská sedimentace pískovců, vápenců a břidlic, v nichž se nacházejí fosilní fauna. V oblasti neprobíhal žádný geologický průzkum, takže nelze odhadnout, zda se naleziště zkamenělin nalézají (i když geologicky by svrchní ordovik případným nálezům odpovídal).

Hornina: tmavé břidlice, prachovce

Region Český masiv, Pražská pánev, oblast Barandien, paleozoikum -> ordovik -> svrchní ordovik (souvrství zahořanské)

Hornina: břidlice jílová

Region Český masiv, Pražská pánev, oblast Barandien, paleozoikum -> ordovik -> svrchní ordovik (souvrství vinické)

Hornina: střídání pískovců, prachovců, drob a jílovitých břidlic

Region: Český masiv, Pražská pánev, oblast Barandien, paleozoikum -> ordovik -> spodní – svrchní ordovik (souvství letenské)

Hornina: spraš a sprašová hlína

Soustava: Český masiv, Pražská pánev, oblast Barandien, kenozoikum -> pleistocén – svrchní pleistocén

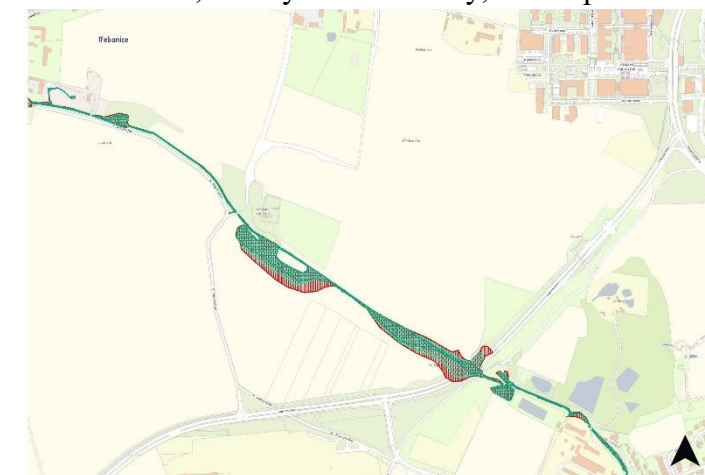
Obrázek 57: Geologická mapa oblasti 1:50 000. Zdroj: autor.

prachovce, tmavé břidlice (č. 540)
 černošedé jílovité břidlice (č. 541)
 střídání pískovců, prachovců, drob a jílovitých břidlic (č. 542)
 spraš a sprašová hlína (č. 16)

4.5.5 Hydrologie území

Oblast spadá do povodí Vltavy a odvodňuje ji Dalejský potok. Jeho pramen se nachází pod obcí Chrást'any a protéká pod kostelem v Krtni. Dále pokračuje skrze Prokopské území až do Hlubočep, kde se vlévá do Vltavy. Cestou do Vltavy se do něj vlévají významné přítoky jako je Jinonický, Prokopský a Jinočanský potok. Po délce 5,5 km (od Řeporyjí po Hlubočepy) je chráněnou přírodní rezervací známé jako Prokopské údolí. Potok je ve své horní části od pramene v nevhodně upravených technických korytech a bojuje s výrazným znečištěním, pocházející z plošné zástavby, včetně průmyslových staveb.

Nelze zapomenout ani na dvě studny, které se v prostoru nachází. V horní části je studna využívaná k zalévání rostlin na hřbitově. Ve spodní části poblíž Dalejského potoka je mezi vrby ukrytá druhá studánka. Jedná se o starou zděnou studnu, která byla znovuobnovena v nedávné době. Studánka je poměrně mělká, necelý 1 m hloubky, což v podmáčeném terénu znamená, že díky absenci odvodňovací trubky je voda ve studánce stojatá, tudíž nepoužitelná.

Obrázek 58: Povodňová mapa. Zdroj: geoportal.cz

Z hydrologického hlediska je oblast bohatá na spodní vodu a pramenné vývěry, jejichž vydatnost kolísá na základě množství srážek. Záplavové území je spočítáno pro průtok Q5 (průtok pětileté vody), Q20 (průtok dvacetileté vody) a Q100 (průtok stoleté vody).

- Q5
- Q20
- Q100

Obrázek 59: Bujná vegetace na okraji Dalejského potoka. Zdroj: autor.

Obrázek 60: Studna ve vrbovém háji. Zdroj: autor.

Obrázek 61: Zarostlé koryto Dalejského potoka. Zdroj: autor.

4.5.6 Biota

Flora

V oblasti Krtně se střetávají části, které nejsou ovlivněny lidskou činností, ty, na nichž dochází k intenzivnímu hospodaření, a také ty, jež jsou ošetřovány lidmi.

Velká část oblasti je zalesněna *Robinia pseudoacacia* a v okolí Dalejského potoka pak *Salix alba*. Porost je dále doplněn ze stromového patra o *Fagus sylvatica*, *Larix decidua*, *Abies alba*, *Betula pendula*, *Picea abies*, *Pinus sylvestris*, *Alnus glutinosa*, *Populus tremula*. Území je zarostlé většinou přirozenými nálety dřevin keřového patra jako je *Prunus spinosa*, *Cornus alba*, *Rosa canina*, *Sambucus nigra*, *Ligustrum vulgare*, *Salix caprea*. Z bylinného patra zde roste *Aegopodium podagrarea*, *Geum urbanum*, *Urtica dioica*, *Taraxacum officinale*, *Petasites hybridus*, *Coronilla varia*, *Lotus corniculatus*, *Pulmonaria officinalis*, z travin lze nalézt *Dactylis glomerata*, *Festuca ovina*. V okolí Dalejského potoka pak rozsáhlé zarostlé území *Calamagrostis epigejos*, doplněné místy o *Phragmites australis*.

Fauna

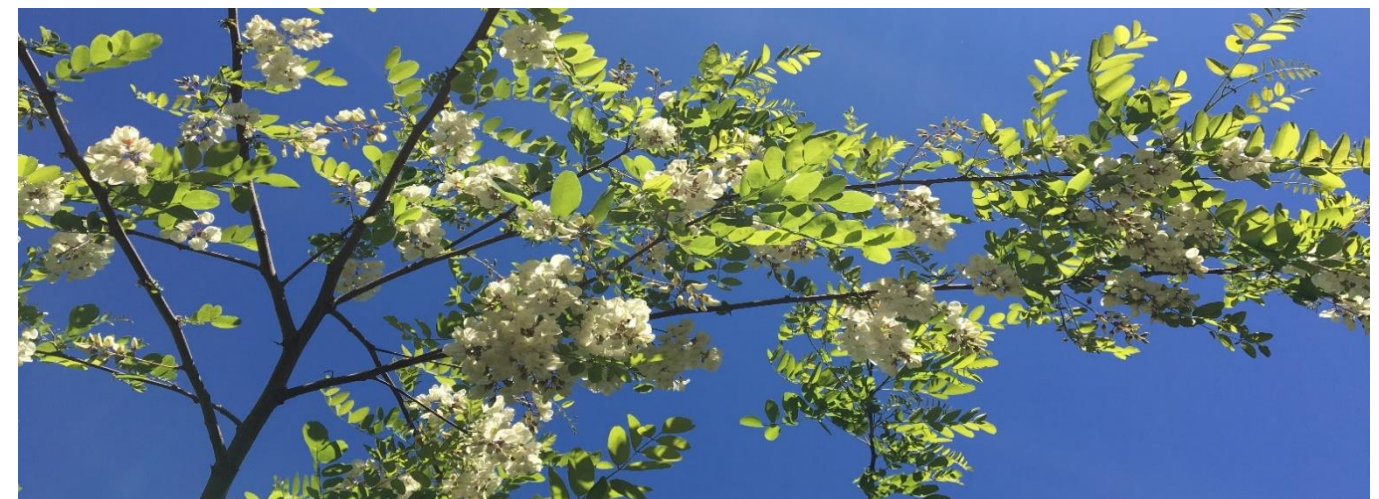
Ve vlhké oblasti v okolí potoka lze nalézt hlavně obojživelníky jako je skokan hnědý (*Rana temporaria*), neověřený je výskyt čolka obecného (*Triturus vulgaris*). Ze savců se nejčastěji objevují v okolí polí rejsek obecný (*Sorex araneus*), hraboš polní (*Microtus arvalis*). Z ptáků hnízdí v okolí mokřadu skřivan polní (*Alauda arvensis*), poštolka obecná (*Falco tinnunculus*), konipas bílý (*Motacilla alba*). Z obratlovců lze na svazích kolem hřbitova zahlédnout ještěrku obecnou (*Lacerta agilis*) a slepýše křehkého (*Anguis fragilis*). Z motýlů pak rody modrásků (*Plebejus*, *Celastrina*) a otakárků (*Iphiclides*) (zdroj: ochrana-prirody.cz).

Obrázek 62: *Rosa canina* na podzim. Zdroj: autor.

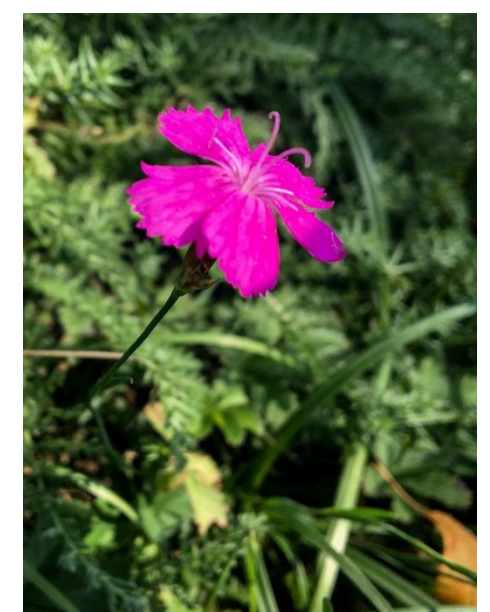
Obrázek 63: *Petasites hybridus* na břehu Dalejského potoka. Zdroj: autor.

Obrázek 64: *Robinia pseudoacacia* v květu. Zdroj: autor.

Obrázek 65: *Calamagrostis epigejos* v mokřadu Dalejského potoka. Zdroj: autor.

Obrázek 66: *Dianthus deltoides*. Zdroj: autor.

4.5.7 Potenciální přirození vegetace

Oblast Krtně se rozkládá na území typické pro černýšovou dubohabřinu (*Melampyro nemorosi* – *Carpinetum*). Vegetaci tvoří stinné dubohabřiny s převážnou dominancí *Carpinus betulus* a *Quercus petraea*, kterou doprovází *Tillia cordata* (zde v mokré oblasti je doplněna o *Tilia platyphyllos*). Mezi méně početné listnaté stromy jsou v dubohabřině zastoupeny i *Fraxinus excelsior*, *Acer platanoides* a *Acer pseudoplatanus* a *Prunus avium*. Keřové patro je zastoupeno v prosvětlených porostech mezofilními zástupci opadavých listnatých lesů. Z bylinného patra jsou zde zastoupeny minimální množství travin (*Poa nemoralis*), ale naopak se zde nalézají bohatě kvetoucí bylinná patra – *Campanula persicifolia*, *Galium sylvaticum*, *Viola odorata*.

4.5.8 Ochrana přírody

Katastrální území kolem Krtně a Dalejského potoka nespadá do žádného chráněného území. Dál po proudu potoka se rozkládá národní přírodní památka Dalejský profil, Požáry a U Nového mlýna, které navazují na přírodní rezervaci Prokopské údolí.

Dalejský profil je známý svými svahy, které se rozkládají na levém břehu Dalejského potoka a patří mezi významné geologické naleziště zkamenělin. Díky výskytu ohrožených a chráněných druhů ze společenstev teplomilných a vápnomilných skalních stepí se řadí mezi jedinečné oblasti.

Obrázek 67: Ochrana přírody. Zdroj: iprpraha.cz

- Přírodní rezervace
- Národní přírodní památky
- Přírodní památky

4.5.9 ÚSES – územní systém ekologické stability

Tento nezastupitelný nástroj ochrany krajiny, který posiluje a udržuje ekologickou stabilitu oblasti, není v oblasti Krtně funkční – ať na úrovni regionální, tak i lokální. Zdejší nefunkční regionální biokoridor, kopírující Dalejský potok, navazuje na funkční regionální centrum, s nímž je spojené podchodem pod komunikací. Interakční prvky jsou zakresleny, ale jsou také nefunkční. Biocentrum rozkládající se kolem hřbitova, které sice umožňuje existenci přírodě blízkého ekosystému, je také nefunkční. Prvky sice nejsou zcela funkční, ale částečně si zachovávají cíle funkčního návrhu. V okolí Dalejského potoka funguje zčásti zadržování vody v krajině, půda kolem koryta je silně podmáčená a místy se objevují prohlubně naplněné vodou, ale nefunguje zde žádný navržený systém tůní. Mokřad je tak základnou pro možné další využití, čemuž napomáhá i bezesporu bohatá diverzita fauny a flory.

Obrázek 68: ÚSES oblasti. Zdroj: iprpraha.cz

 R1 Regionální centrum (funkční) R4 Regionální biokoridor (nefunkční)	 L2 Lokální biocentrum (nefunkční) I6 Interakční prvek (nefunkční)

4.6 Stávající zeleň

4.6.1 Dendrologický průzkum

Oblast Krtně vyniká jednak bohatou náletovou vegetací kolem Dalejského potoka a jednak na hranicích oddělující jednotlivé lány polí. Jedná se převážně o relativně mladý porost, který je v prostoru pod kostelem doplněn o mohutné starší vrby. Z důvodu velkých shluků mladých porostů byl zvolen systém procentuální inventarizace porostů, přičemž stěžejní a kostrové dřeviny byly zinventarizovány dle metody AOPK ČR. Inventarizační tabulky s půdorysným průzkumem jsou součástí příloh práce.

Na území se objevují dvě skupiny dřevin, ty které byly vysázeny člověkem a ty které jsou náletového původu. V první skupině se jedná o ovocné dřeviny rodu *Prunus* a *Pyrus*, dále pak o *Salix alba*, rostoucí kolem vody. Druhou skupinu tvoří náletové převážně domácí dřeviny (*Fraxinus excelsior*, *Populus nigra*, *Populus tremula*, *Acer platanoides*, ...). Početné jsou pak nepůvodní porosty tvořené ze skupin *Robinia pseudoacacia* v okolí kostela. Přibližné stáří porostu je v rozmezí 20 – 30 let.

V okolí Dalejského potoka jsou rozmístěny hlavně rody *Salix* (*Salix alba*, *Salix caprea*, *Salix rosmarinifolia*), *Populus* (*Populus tremula*, *Populus nigra*).

Keřové porosty jsou také náletové charakteru a to i na ploše hřbitova. Nejpočetnější zástupci jsou *Sambucus nigra*, *Rosa canina*, *Ligustrum vulgare*, *Prunus spinosa*. Na hřbitově je rozšířený popínavý *Parthenocissus quinquefolia*.

Podél provizorní Královny cesty jsou vysázeny převážně *Prunus avium* a jsou doplněny náletovými *Quercus petraea*, *Sambucus nigra*, *Rosa canina* a poblíž mokřadu pak také *Salix alba* a *Salix caprea*.

Celý prostor je i přes velké množství vegetace po svém obvodu a podél potoka, vcelku odkrytý a holý. Lze tak rozlišit 3 typy pokryvu:

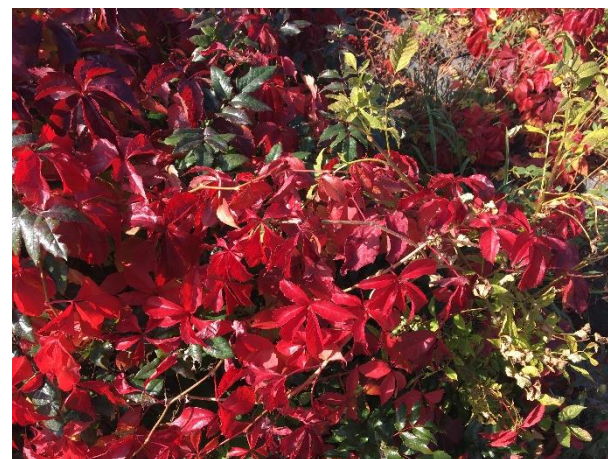
- neudržované a hustě zarostlé porosty s nepropustnou vegetací
- nově vysázené v travobylinném ploše
- holé lány pole

Obrázek 69: Současný stav zeleně. Zdroj: autor.

Obrázek 70: Keřové nálety. Zdroj: autor.

Obrázek 71: Volně se rozrůstající dřeviny. Zdroj: autor.

Obrázek 72: Některé dřeviny jsou napadené. Zdroj: autor.

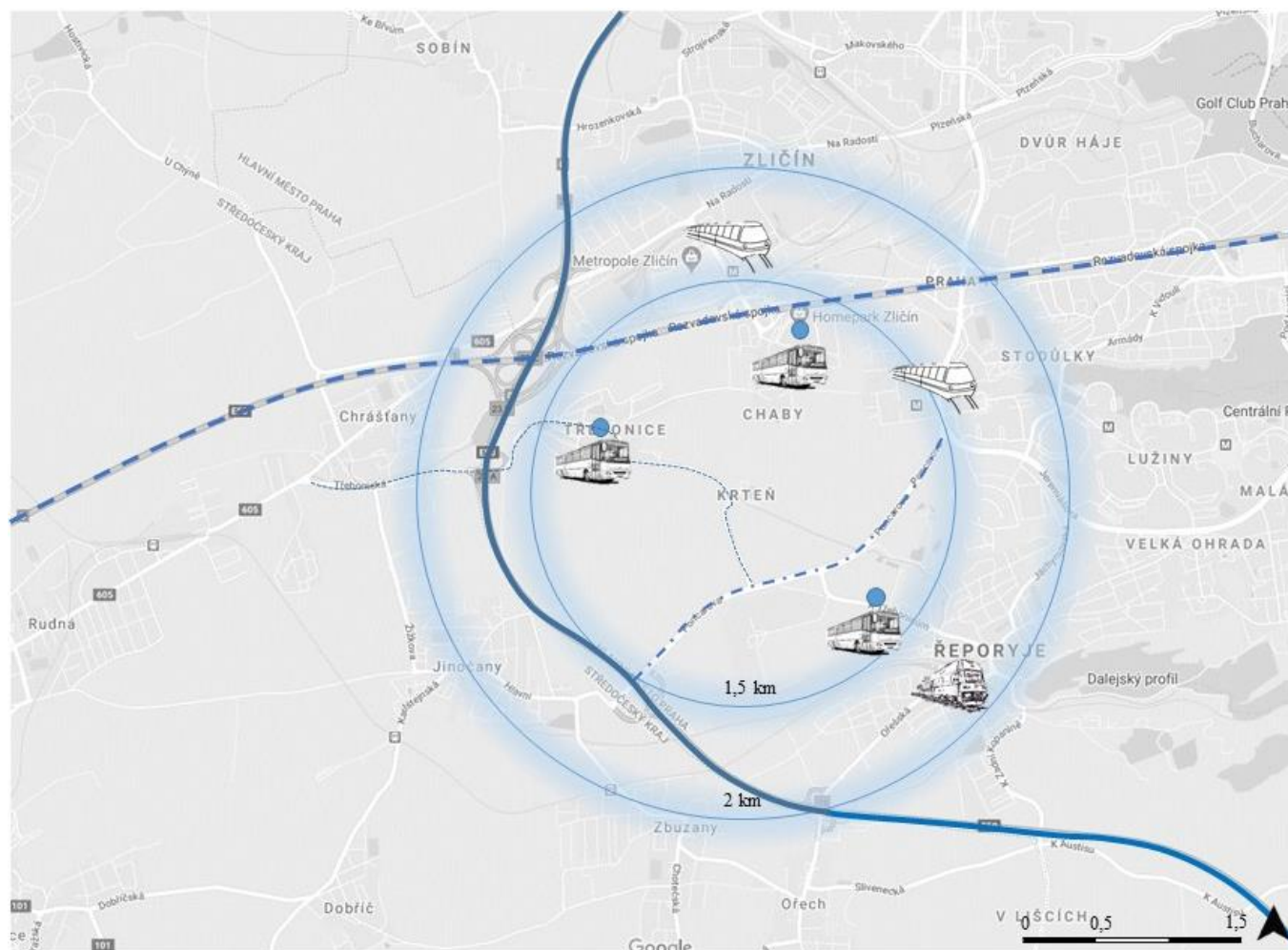

Obrázek 73: Rosa canina na hřbitově. Zdroj: autor.

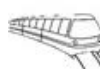
4.7 Analýza dopravy

4.7.1 Doprava

Oblast Krtně se nachází na okraji Prahy, nedaleko Pražského okruhu. Ke kostelu vede místní komunikace pro motorová vozidla K Řeporyjím, která se napojuje na Jinočanskou spojku. Ta pokračuje na Pražský okruh a dál do centra Prahy. Na místní komunikace jsou napojeny na účelové komunikace hlavně zemědělského charakteru. Na místo je nutné se dopravit buď automobilem, či dojít pěšky od autobusu veřejné dopravy z Třebonic, či ze zastávky K Třebonicům umístěné blízko skanzenu Řepora.

Autobusová doprava

Podzemní doprava

Vlaková doprava

Městský okruh

Dálnice D5

Jinočanská spojka

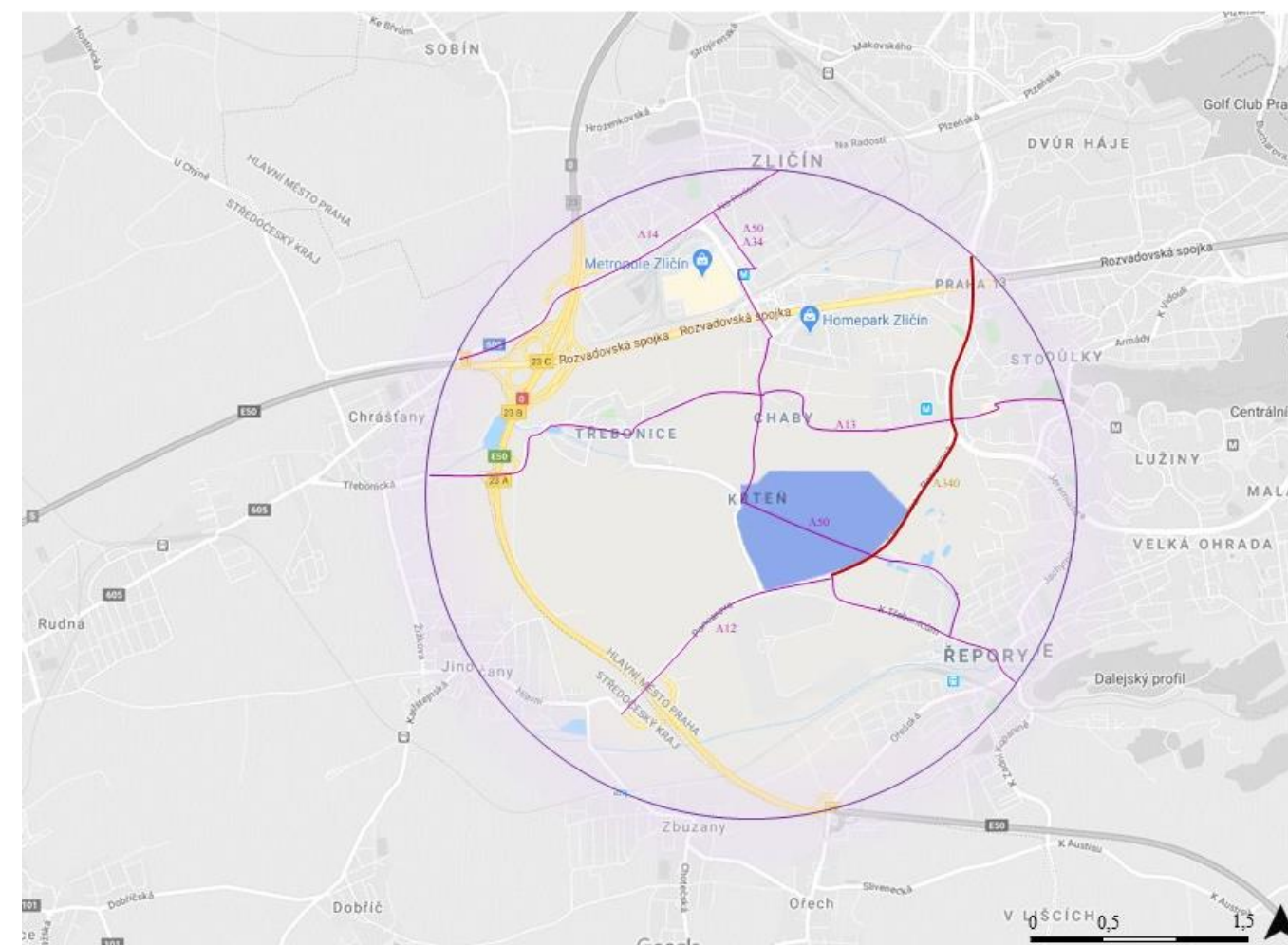

Místní komunikace

Obrázek 74: Dopravní mapa. Zdroj: autor.

4.7.2 Cyklostezky

Krtně se rozkládá na okraji Prahy a dalo by se předpokládat, že zde povede několik udržovaných a tím pádem i využívaných cyklostezek, opak je ale pravdou. Zdejší cyklostezky jsou sice v mapách vyznačeny, ale nejsou z větší míře udržované. Nejvíce je to patrné kolem Dalejského potoka, kdy je vysekána úzká stezka. Díky blízkosti potoka je terén z velké části podmáčený. Nejvytíženější, dle mého pozorování, je pak cyklostezka směrem do Stodůlek z Řeporyjí.

Hlavní trasa

Páteřní trasa

Obrázek 75: Cyklotrasy. Zdroj: autor.

4.8 Vlastnické vztahy

Vybraná oblast je, co se majetkoprávních vztahů týče, rozdělena na 3 hlavní oblasti, komu dané pozemky patří (nahlizenidokn.cuzk.cz 2020). Největší část pozemků patří soukromým vlastníkům, mezi nimi se vyskytuje i Římskokatolická farnost Ořech, jimž patří pozemky současného hřbitova a kostela. Zbytek je majetkem městské části Praha 13.

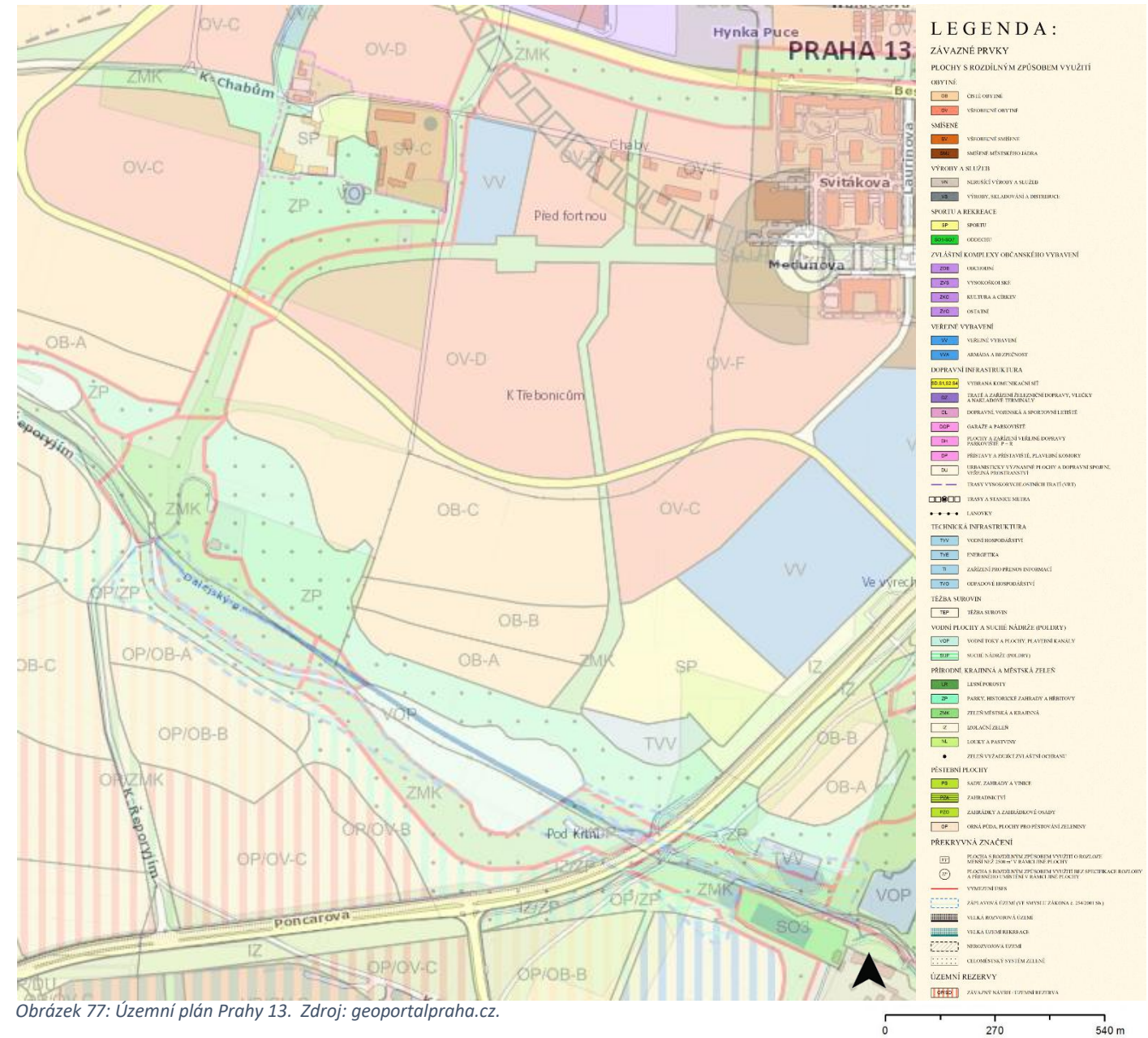

- Soukromé pozemky
- Pozemky městské části Praha 13
- Soukromé pozemky Římskokatolické farnosti Ořech

Obrázek 76: Vlastnické vztahy. Zdroj: autor.

4.9 Územní plán

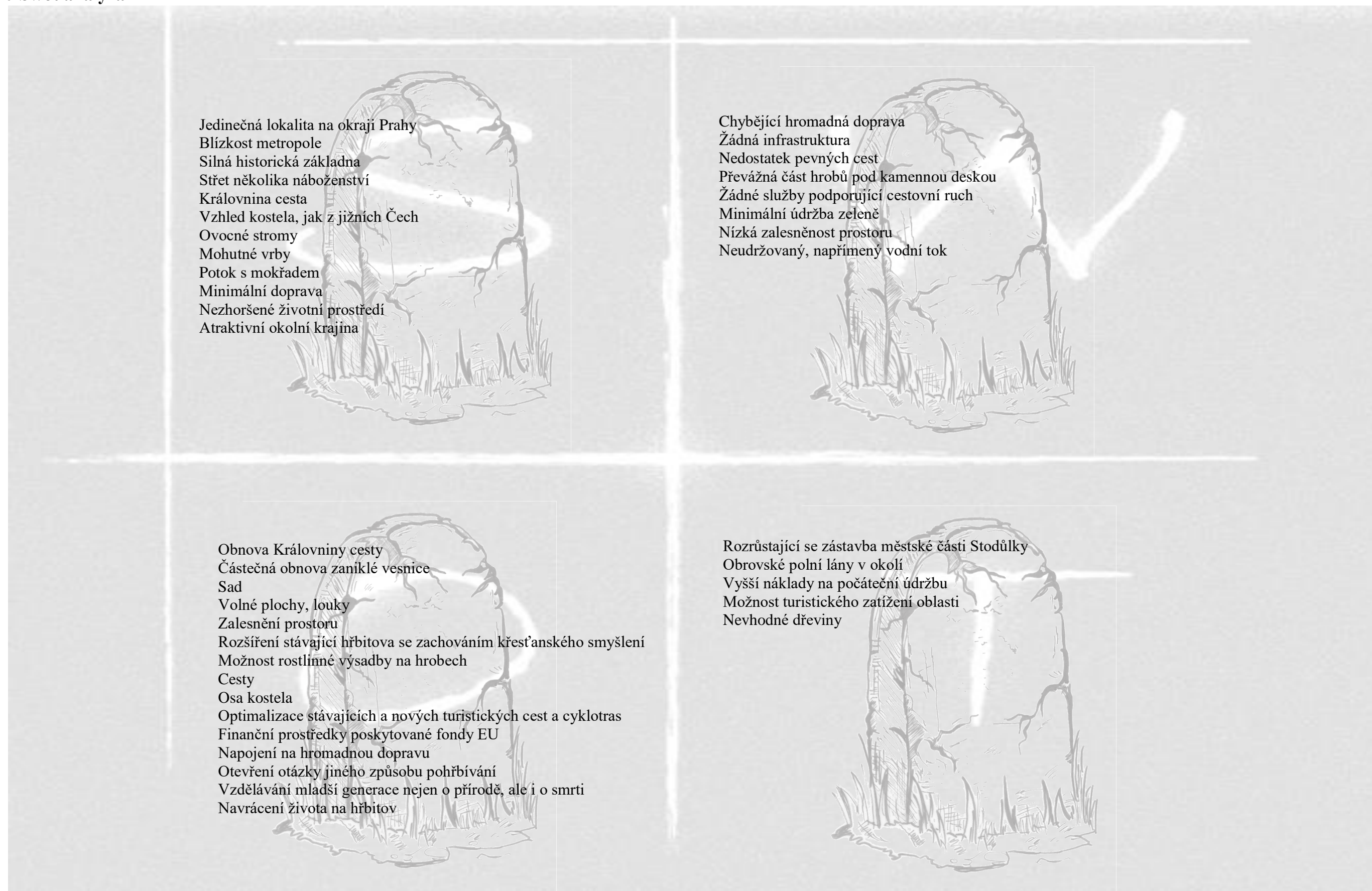
Územní plán Prahy 13 vychází z platného Územního plánu hlavního města Prahy, který byl zpracován a schválen dle Stavebního zákona 50/1967 Sb. a následnou prováděcí vyhláškou 84/1976 Sb. o územně plánovacích podkladech. Zpracovatelem je Útvar rozvoje hlavního města Prahy. Do roku 2005 došlo k několika jeho modifikacím.

Obrázek 77: Územní plán Prahy 13. Zdroj: geoportalpraha.cz.

4.10 Swot analýza

Obrázek 78: SWOT analýza. Zdroj: autor.

4.11 Fotodokumentace

Obrázek 79: Jaro v Krtní. Zdroj: autor.

Obrázek 80: Rozkvetlé třešně. Zdroj: autor.

Obrázek 81: Brzké jaro. Zdroj: autor.

Obrázek 82: Léto u potoka. Zdroj: autor.

Obrázek 83: Odpočinkové místo. Zdroj: autor

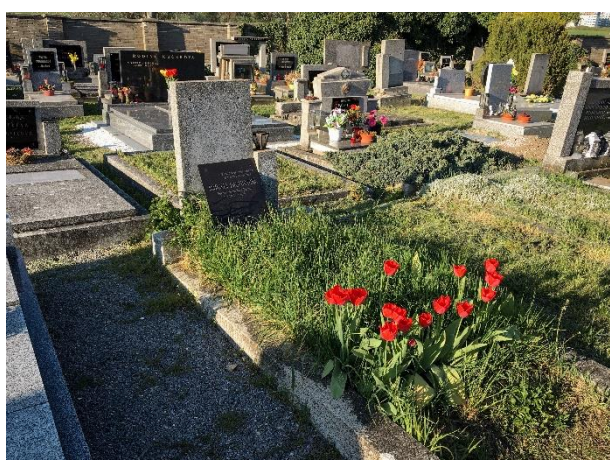
Obrázek 84: Léto v Krtní. Zdroj: autor.

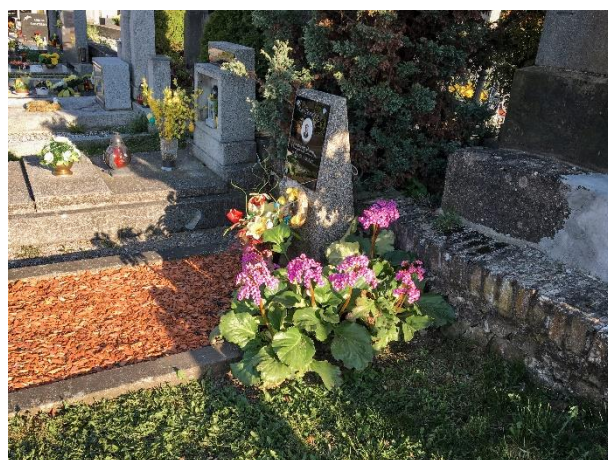
Obrázek 85: Podzim v Krtní. Zdroj: autor.

Obrázek 86: Zima v Krtní. Zdroj: autor.

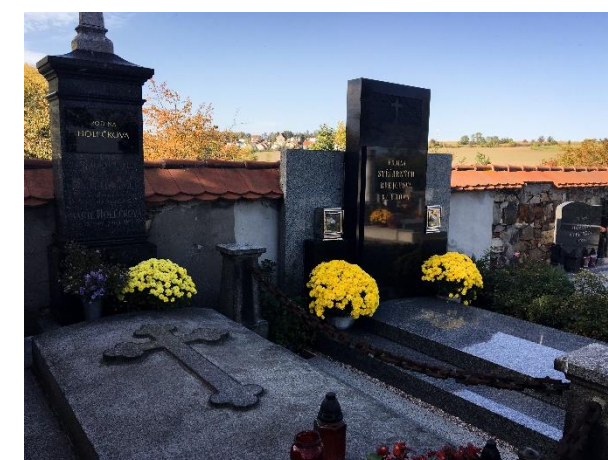
Obrázek 87: Jaro na hřbitově. Zdroj: autor.

Obrázek 88: Léto na hřbitově. Zdroj: autor.

Obrázek 89: Podzim na hřbitově. Zdroj: autor.

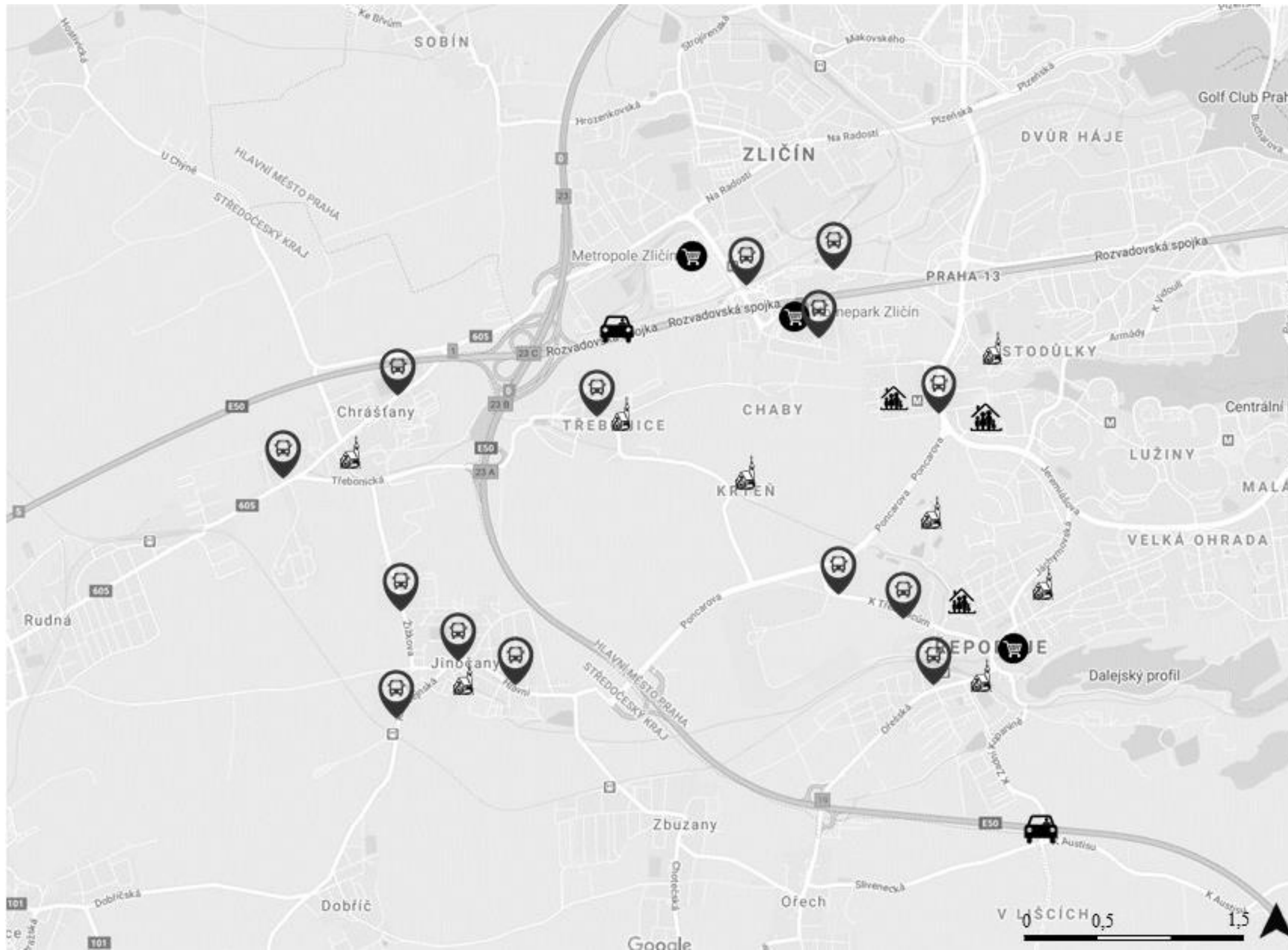
Obrázek 90: Brzká zima na hřbitově. Zdroj: autor.

5 Vlastní projekt

Obrázek 91: Luční kvítí. Zdroj: Martin Čunát.

5.1 Situace širších vztahů

- Veřejná doprava
- Hlavní silniční tahy
- Obchody a obchodní centra
- Sídliště Stodůlky
- Církevní stavby

Obrázek 92: Mapa širších vztahů. Zdroj: autor.

5.2 Cíl návrhu

Obrázek 93: Dalejský potok. Zdroj: autor.

Revitalizace Dalejského potoka

- přirozený tvar potoka
- vytvoření tůní
- zvýšení diverzity, jedinečný biotop
- biokoridor lokální úrovně

Obrázek 94: Krmítko pro zvěř. Zdroj: autor.

Šance pro faunu a floru

- péče o krajinu přenechána přírodě
- ekologicky rozmanitá plocha
- zvýšení prostupnosti

Obrázek 95: Dolmen v Krtni. Zdroj: autor.

Živá historie

- Královnina cesta a na ní navazující cyklostezky
- částečná obnova vesnice formou ruin, skanzenu

Obrázek 96: Osázený hrob. Zdroj: autor.

Tradiční hřbitov

- minimum kamene, žádný dovážený
- hroby s velkým množstvím rostlin
- trvalky, cibuloviny, letničky

Obrázek 97: Přírodní hrob. Zdroj: autor.

Přírodní hřbitov a park vzpomínek

- lokální rostliny, žádný plast
- lesní a luční společenstva
- divokost přírody

Obrázek 98: Na hřbitově. Zdroj: autor.

Veřejný prostor

- oblast pro různé uživatele
- prostor pro učení, odpočinek, vzpomínky
- ochrana území jako pohřebiště

5.3 Popis návrhu Parku vzpomínek

Návrh přírodního hřbitova v Krtni se rozkládá na poměrně velké ploše (50 hektarů). Propojuje starý křesťanský hřbitov s tradičním způsobem pohřbívání s novou formou pohřbívání a s přístupem k zeleni.

Na nejstarší části krteňského hřbitova a vrbového háje je navrženo několik úprav. Stávající zeleň je prořezaná, náletové dřeviny odstraněny, stejně tak dřeviny, které jsou napadeny škůdci, a také ty, jenž jsou vysazeny v nejbližší blízkosti hrobů. Pro zvětšení diverzity na hřbitově jsou na jednotlivá hrobová místa navržena výsadba, která obsahuje trvalky a cibuloviny. Návrhy jsou představeny pro jednotlivá hrobní místa, tedy jak pro klasické hroby, tak pro hroby urnové. Stará cesta je nově vybudována a spolu s bočními vedlejšími cestami vytváří ucelenou síť, jako vhodný povrch je vybrán mlát. Jednotlivé hroby jsou umístěny v travnaté ploše. Na hřbitově je myšleno také na odpad, který je schovaný za porostlou zdi. Opravu prošla také stará márnice.

Na hřbitov navazuje dvě znovu obnovené prostory, zmizelé v čase. První je Královna cesta, která se vrací zpátky na své původní místo. Kolem něj je vysazena třešňová alej poskytující potřebný stín. Druhá je pak obnova vesnice Krteň. Projekt nepočítá s výstavbou budov, pouze jsou formou suché zidky či vzděné zdi vystavěny základy hospodářských budov. V jedné je pak vystavěna malá dřevostavba představující bohatou historii území. Kolem budov jsou vysázené hlavně užitkové dřeviny rodu *Prunus* a *Pyrus*, z keřů pak *Corylus avellana*, *Sambucus nigra*, *Ligustrum vulgare*.

Za pomyslným pásem dřevin oddělující starou Krteň začíná park vzpomínek a přírodní hřbitov. První prostor je věnován parku vzpomínek s kamenem zapomnění. Jedná se o oblast, kde je možné vybrat si svůj strom, keř a nechat se vedle něj pohřbít. Další možností je zasazení rostliny, které mají být vzpomínkou na zemřelého, bez potřeby uložení jeho ostatků k jeho kořenům. Kámen zapomnění je surový kus kamene, na nějž je možné vypsát, vykreslit či jinak vyjádřit svůj smutek, přání. Jako kreslicí element je použita voda, která převezme myšlenku a jako páru ji odnese pryč.

Přírodní hřbitov je rozčleněn do několika částí. Jedna z částí je tvořena prosvětlenými trávníky, které místy zastihují stromy. Je doplňují keře a spolu tak vytváří různá zákoutí vybízející k posezení. Další část je věnována Loukám vzpomínek – volně rostoucí louky s převahou bylin, kde dochází k minimální seči a dává se tak vzniknout větší diverzitě fauny a flory. Rozsáhlé záhony rozmanitých květin, jež vytváří barevnou paletu hlavně v období květu, mezi něž je umístěn popel zemřelých. Na hřbitově jsou vyčleněny také části lesního hřbitova, kde jsou urny s ostatky ukládány ke kořenům stromů, které si zemřelý vybrali ještě během života, nebo jim byl strom vybrán příbuznými.

Studna zrcadel je pomyslný bod představující nový způsob pohřbívání. Se starou tradicí je spojena třešňovou alejí, která je zakončena pomyslnou branou z lip. Studna je místem na zapalování skořápkových svíček, které je možné pustit po hladině či je položit na lesklý kov. Obě části jsou lesklé odrážející nejnějnější pocity.

Jedna z částí na přírodním hřbitově je věnována i klasickému hřbitovu, kde je větší množství vzrostlých stromů a hroby jsou umístěny mezi ně. Rovy jsou posázené trvalkami, nebo jsou jen součástí louky. Jednotlivá místa jsou označena dřevěnými tabulkami, které jsou umístěny přímo na zem, alternativou může být i kámen, nejlépe břidlice. Na hřbitově jsou zakázány veškeré plastové dekorace, řezané květiny se pokládají na zem, nejsou nijak svazovány.

Třetí důležitý bod je Rozhledna přání. Nejedná se o nijak vysokou stavbu, ale vytváří výškový bod jako opositum ke krteňskému kostelu. Úkolem rozhledny je zajistit určitý nadhled nad nejbližším prostorem, hlavně nad Loukou barevných slz. Rozhlednu a Louku obklopují tři kruhy vzpomínek tvořící stromy a keře. Jsou symbolem koloběhu, kde něco končí, tak tam něco jiného začíná. Louka barevných slz je

věnována všem malým a nenarozeným dětem, podobně jako je tomu v německých Friedwaldech, kde je jim zasvěcen Strom padajících hvězd. Může se jednat o symbolické rozloučení s nenarozeným dítětem, jehož život byl ukončen potratem, nebo které se narodilo již mrtvé. Rodičům je umožněno se zde rozloučit, vyjádřit svou bolest. Louka je vyseta bylinami, které nakvétají od brzkého jara do podzimu, a jsou pomyslnou barevnou branou mezi životem a smrtí.

Strom rozjímání je vysazen na osách trojúhelníku, který spojuje 3 nejdůležitější body prostoru – kostel, Studnu zrcadel a Rozhlednu přání. Jedná se o mohutný dub zimní, pod jehož rozložitou korunou je umožněno se zastavit a přemýšlet.

Informační centrum je vybudováno z certifikovaného dřeva FSC (zajišťující, že dané dřevo nebylo vytěženo nelegálním způsobem a lesy, z nichž pochází, jsou obhospodařovány šetrným způsobem) a doplněno izolačními skly. Jedná se o jednoduchou dřevostavbu, kde je možné zjistit veškeré informace ohledně pohřbívání a poskytující oporu pro pozůstalé. Na parkovišti je umístěna také budova údržby zajišťující fungování prostoru a je také vystavená formou dřevostavby. Kousek od parkoviště navazuje autobusová zastávka, zanesená do systému PID.

Posledním prvkem je začátek všeho, místo, kde vše začalo. Tím místem je vrbový háj. Jedná se o prostor přiznaný starým Keltům, odkaz na druidy, na jejich posvátný háj. Součástí je studna odtékající do Dalejského potoka, dále pak ohniště, vytvořené technologií štětové dlažby, kde je možné rozdělat oheň a uctít tak památku skrze další z živlů. Právě živly jsou nenápadným spojovacím prvkem celého prostoru – voda, ve Studni zrcadel, vzduch proudící kolem hlavy na Rozhledně přání, oheň v ohništi druidů a země, kde se stáváme součástí koloběhu přírody.

Projekt propojuje dvojí záměr, tj. vytváří místo, které vytváří prostor pro přírodu a zároveň se snaží o vytvoření přijatelné alternativy ke klasickým hřbitovům. Dává na výběr z několika možností, jak spočinout po smrti – v klasickém hrobě s náhrobkem, ale bez kamenné desky a se záplavou rostlin; na rozkvetlé louce, v záhonech pod bylinami, nebo v lese, pod košatým stromem, který poskytne úkryt pro živočichy a vytvoří stín. Na přírodním hřbitově budou ukládány ostatky formou popela v ekologicky rozložitelných urnách, popřípadě bude probíhat vsyp popela přímo do země. Popel bude ukládán na květnaté louce, ke kořenům stromů tak, aby nebyl narušen kořenový systém a do půdy se nevlozily látky, které nejsou rozložitelné. Výkop bude prováděn ručně, bez použití těžké techniky. Tradiční způsob pohřbívání bude umožněn pouze v části k tomu určené. I na ostatních místech bude náhrobek nahrazen kamennou či dřevěnou destičkou s údaji, které si zemřelý bude přát, případně nebude hrob nijak označen. Veškeré údaje o poloze a jméně zemřelého bude uloženo v centrální databázi pod souřadnicemi GPS. V prostoru je zakázán veškerý plastový materiál, včetně umělých rostlin a tradičních svíček. Na svíčky vyrobené z ekologických materiálů bude vyhrazen prostor kolem Studny zrcadel. Je zakázáno použití umělých hnojiv, pesticidů či jiných chemických látek, louky jsou koseny 2x do roka.

Okruh kolem hřbitova je symbolickou stezkou provázející pozůstalé zármutkem, kdy skrze přírodu je umožněno vzpomínání, loučení a při výstupu z pomyslné cesty se nadechnou a navrátit se do života.

V návštěvní řádě je upozornění na všechny zákazy a nařízení. Také je zde zakomponována upozornění na zvýšenou možnost rizika úrazu, či uspinění oblečení. Veškeré příkazy jsou napsané jako doporučení, nikoliv jako nařízení.

V prostoru jsou zřízené malé tůně, místy jsou navrženy větve, ponecháno listí, na stromech jsou umístěny budky pro ptáky a to vše, aby se zvýšila druhová rozmanitost prostoru. Podél cest jsou umístěny vzdělávací a informační cedule, které informují právě o zdejším biosystému, o pohřebnictví, přírodě a ekologii.

Aby se prostor zapojil do okolní krajiny, jsou zde zaneseny nové prvky, které dávají vzniknout lokálním prvkům ÚSES. Vznikají tak společenstva mokřadu v blízkosti Dalejského potoka, luční společenstva na vysetých loukách a částečně i lesní společenstva v prostoru hřbitova.

Cílem celého projektu je vytvoření přírodní rezervace kolem Dalejského potoka a tím i vznik reprezentativního ochrannářského hřbitova.

Obrázek 99: Návrh území. Zdroj: autor.

5.4 Kácení a probírky

Prostor je v současné době hodně zarostlý a nepřehledný, plný náletů. Proto je potřeba některé úseky vykácet a jiné zase vyselektovat. Vykácené budou hlavně prostory pod kostele, kde jsou skupiny Robinia pseudoacacia a dále pak nepřehledný remízek vedle vrbového háje. Ostatní prostory budou prořezány a budou z nich odstraněni nevhodní jedinci.

Obrázek 100: Návrh kácení. Zdroj: autor.

5.5 Sadovnické řešení

V první vlně dojde k odstranění invazivních rostlin a hustých náletů pod kostelem a kolem potoka. Pročištění nastane i poblíž vrbového háje, kde bude prostor prosvětlen a vyselektován.

Sadovnické řešení je velice specifické. Návrh počítá s několika vrstvami, které budou postupně vysazovány na základě výběru klienta, zda bude žádat již vzrostlý strom, nebo bude chtít být uložen vedle kořenů nově vysazeného zeleného prvku v den pohřbu. V návrhu jsou pevně zakotvená rostlinná společenstva, která nejde změnit, na ostatních je možná volba preferované dřeviny ze strany klienta, ale na základě předem daného seznamu.

Nejbližší pro přírodu jsou původní dřeviny, v mnohých případech jsou nenahraditelné. Proto jsou ve studii navrženy stromy a keře, které jsou české přírodě nejbližší. V jejich okolí roste druhová diverzita a se spoustou dřevin je spojen životní cyklus například motýlů (například žluťásek řešetlákový, jehož housenky preferují pouze listy z řešetláku počestného a krušiny olšové). Pohřbený člověk se tak stane součástí koloběhu a součástí přírody navěky. Seznam předkládá doporučené zástupce, které jsou tradiční v dané oblasti.

5.5.1 Stromové patro

Betula pendula (bříza bělokorá)
Quercus petraea (dub zimní)
Fraxinus excelsior (jasan ztepilý)
Alnus glutinosa (olše lepkavá)
Carpinus betulus (habr obecný)
Tilia cordata (lípa srdčitá)
Acer platanoides (javor mléč)
Pyrus pyraeaster (hrušeň planá)
Malus sylvestris (jabloň lesní)
Populus tremula (topol osika)
Populus alba (topol bílý)
Salix alba (vrba bílá)
Salix fragilis (vrba křehká)

5.5.2 Keřové patro

Sambucus nigra (bez černý)
Cornus mas (dřín obecný)
Crataegus monogyna (hloh jednosemenný)
Corylus avellana (líška obecná)
Viburnum opulus (kalina obecná)
Viburnum lantana (kalina tušalaj)
Sorbus aucuparia (jeřáb ptačí)
Staphylea pinnata (klokoč zpeřený)
Frangula alnus (krušina olšinová)
Daphne mezereum (lýkovec jedovatý)

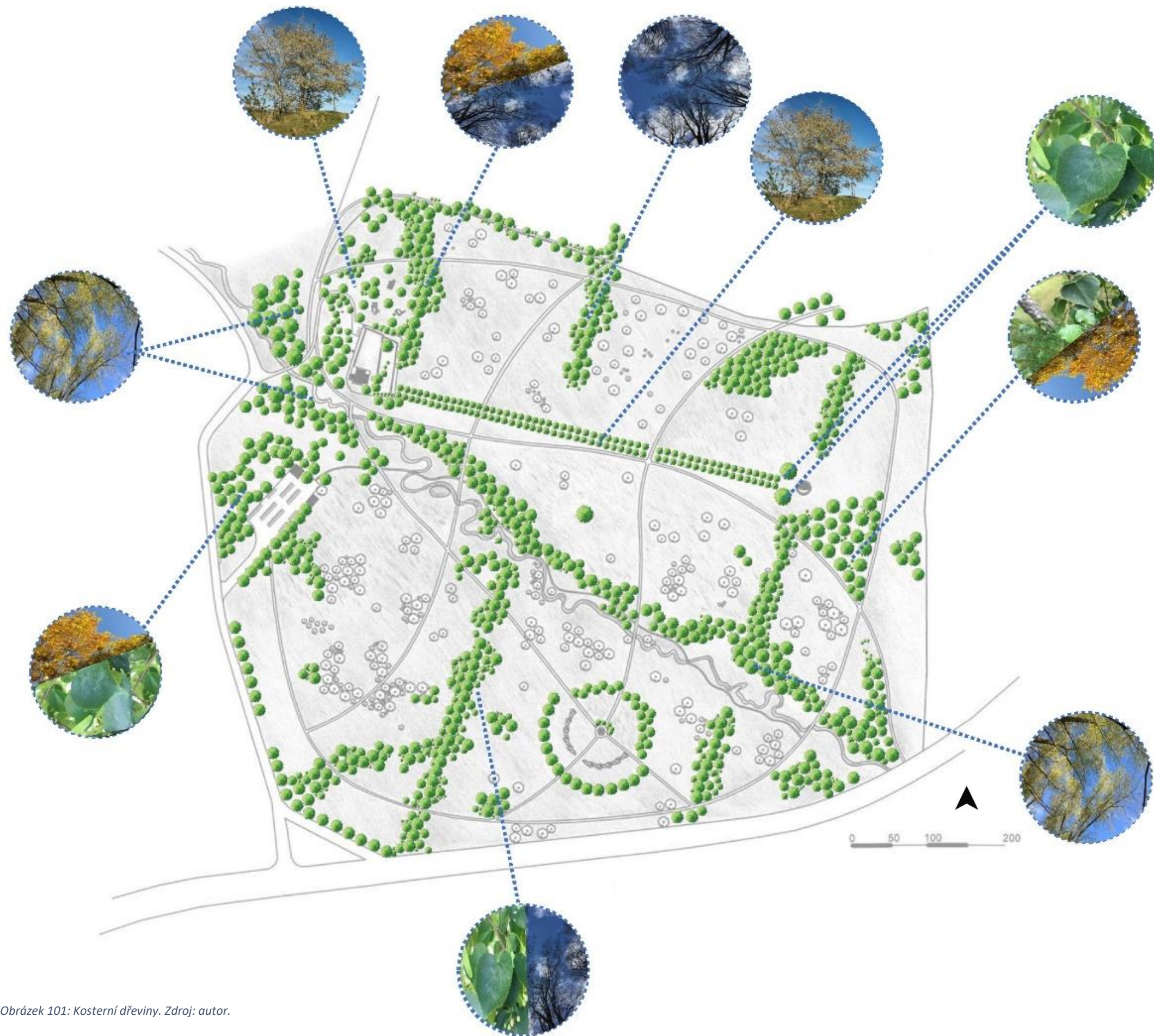
Cornus sanguinea (svída krvavá)
Ligustrum vulgare (ptačí zob obecný)
Rhamnus cathartica (řešetlák počistivý)
Rosa canina (růže šípková)
Spiraea salicifolia (tavolník vrboolistý)
Prunus spinosa (trnka obecná)
Salix caprea (vrba jíva)
Lonicera xylosteum (zimolez obecný)
Padus racemosa (střemcha obecná)
Salix viminalis (vrba košíkářská)

5.5.3 Bylinné patro

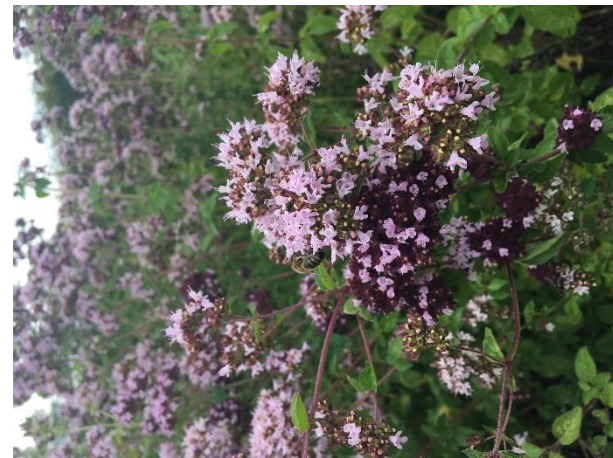
Achillea millefolium (řebříček obecný)
Anthericum ramosum (běložárka větevnatá)
Aster novae – angliae 'Purple Dome' (hvězdnice novoanglická)
Campanula persicifolia (zvoněk broskvistý)
Centaurea jacea (chrpa luční)
Deschampsia caespitosa (metlice trsnatá)
Dianthus carthusianorum (hvozdík kartouzek)
Dianthus deltoides (hvozdík kropenatý)
Dictamnus albus (třemdava bílá)
Echinacea purpurea (třapatka nachová)
Echium vulgare (hadinec obecný)
Euphorbia polychroma (pryšec mnohobarevný)
Leucanthemum vulgare (kopretina bílá)
Linaria vulgaris (lnice květel)
Lotus corniculatus (štírovník růžkatý)
Lychnis flos-cuculi (kohoutek luční)
Origanum vulgare (dobromysl obecná)
Papaver orientale 'Arvide' (mák východní)
Salvia nemorosa (šalvěj hajní)
Salvia pratensis (šalvěj luční)
Viscaria vulgaris (smolnička obecná)

5.5.4 Cibuloviny

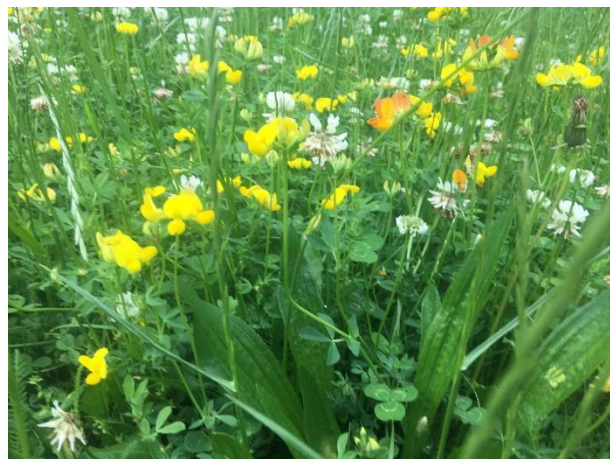
Allium flavum (česnek žlutý)
Crocus albiflorus (šafrán bělokvěť)
Muscari neglectum (modřeneček hroznatý)
Ornithogalum umbellatum (snědek chocholičnatý)

Obrázek 101: Kosterní dřeviny. Zdroj: autor.

Obrázek 102: 12 x návrh sortimentu. Zdroj: autor.

5.6 Příklady návrhů hrobních míst na klasickém hřbitově

Dvouhrob

Číslo	Název	Počet
1	<i>Corylus avellana</i> 'Pendula'	1 ks
2	<i>Paeonia lactiflora</i> 'Peter Brand'	1 ks
3	<i>Saxifraga</i> 'Pixie'	50 ks/m ²
4	<i>Symphytotrichum novi-belgii</i> 'Terry's Pride'	4 ks/m ²
5	<i>Nepeta x faassenii</i>	16 ks/m ²
6	<i>Crocus</i> 'Jeanne d' Arc'	120 ks/m ²
7	<i>Muscari armeniacum</i>	100 ks/m ²

Jednohrob č. 1

Číslo	Název	Počet
1	<i>Betula pendula</i> 'Youngii'	1 ks
2	<i>Sedum kamtschaticum</i> 'Variegata'	50 ks/m ²
3	<i>Ajuga reptans</i> 'Multicolor'	25 ks/m ²
4	<i>Salvia argentea</i>	9 ks/m ²
5	<i>Hemerocallis</i> 'Stella de Oro'	1 ks
6	<i>Picea abies</i> 'Nidiformis'	1 ks
7	<i>Pinus mugo</i> 'Mughus'	1 ks
8	<i>Crocus chrysanthus</i> 'Fuscotinctus'	120 ks/m ²

Jednohrob č. 2

Číslo	Název	Počet
1	<i>Rosa</i>	1 ks
2	<i>Hosta fortunei</i> 'So Sweet'	2 ks
3	<i>Stachys grandiflora</i> 'Superba'	20 ks/m ²
4	<i>Armeria maritima</i>	25 ks/m ²
5	<i>Iberis sempervirens</i> 'Schneeflocke'	25 ks/m ²
6	<i>Galanthus nivalis</i>	100 ks/m ²

Jednohrob č. 3

Číslo	Název	Počet
1	<i>Hemerocallis fulva</i>	3 ks
2	<i>Lychnis viscaria</i> 'Plena'	6 ks/m ²
3	<i>Iris pumila</i>	16 ks/m ²
4	<i>Artemisia schmidtiana</i>	20 ks/m ²
5	<i>Chionodoxa luciliae</i>	100 ks/m ²

Jednohrob č. 4

Číslo	Název	Počet
1	<i>Paeonia suffruticosa</i> 'High Noon'	1 ks
2	<i>Thymus serpyllum</i>	50 ks/m ²
3	<i>Tulip</i> 'Yellow Pomponette'	20 ks/m ²

Urnový hrob č. 1

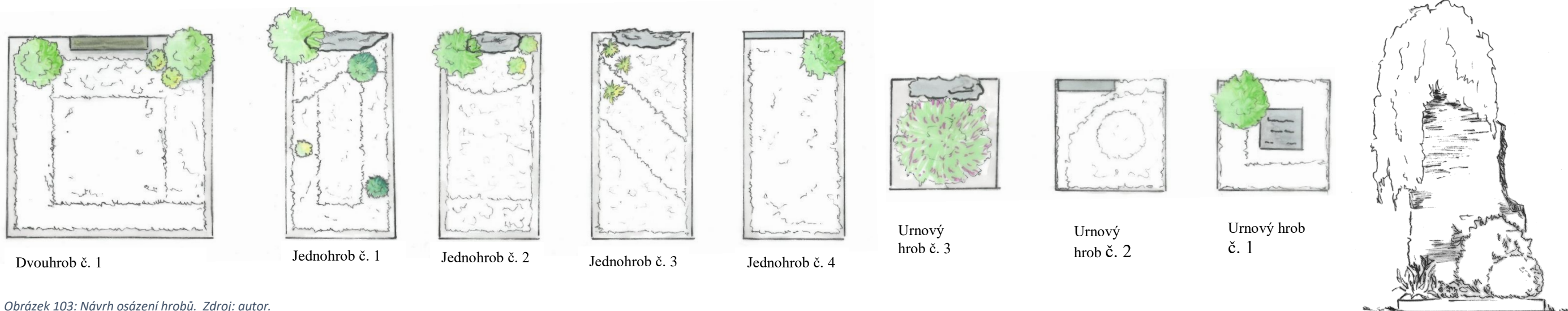
Číslo	Název	Počet
1	<i>Helianthemum</i> 'Sulphureum Plenum'	4 ks/m ²
2	<i>Caragana arborescens</i> 'Pendula'	1 ks
3	<i>Campanula carpatica</i>	25 ks/m ²

Urnový hrob č. 2

Číslo	Název	Počet
1	<i>Hypericum polyphyllum</i>	20 ks/m ²
2	<i>Vinca minor</i>	9 ks/m ²
3	<i>Santolina chamaecyparissus</i>	1 ks

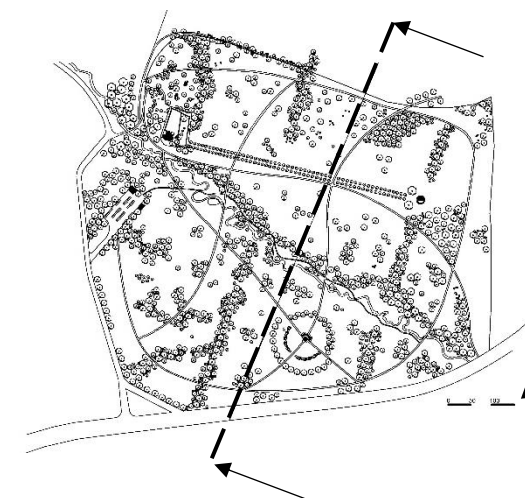
Urnový hrob č. 3

Číslo	Název	Počet
1	<i>Lavandula angustifolia</i>	1 ks

Obrázek 103: Návrh osázení hrobů. Zdroj: autor.

5.7 Řezopohled

Obrázek 104: Řezopohled. Zdroj: autor.

Obrázek 105: Detail řezopohledu. Zdroj: autor.

Obrázek 106: Detail řezopohledu. Zdroj: autor.

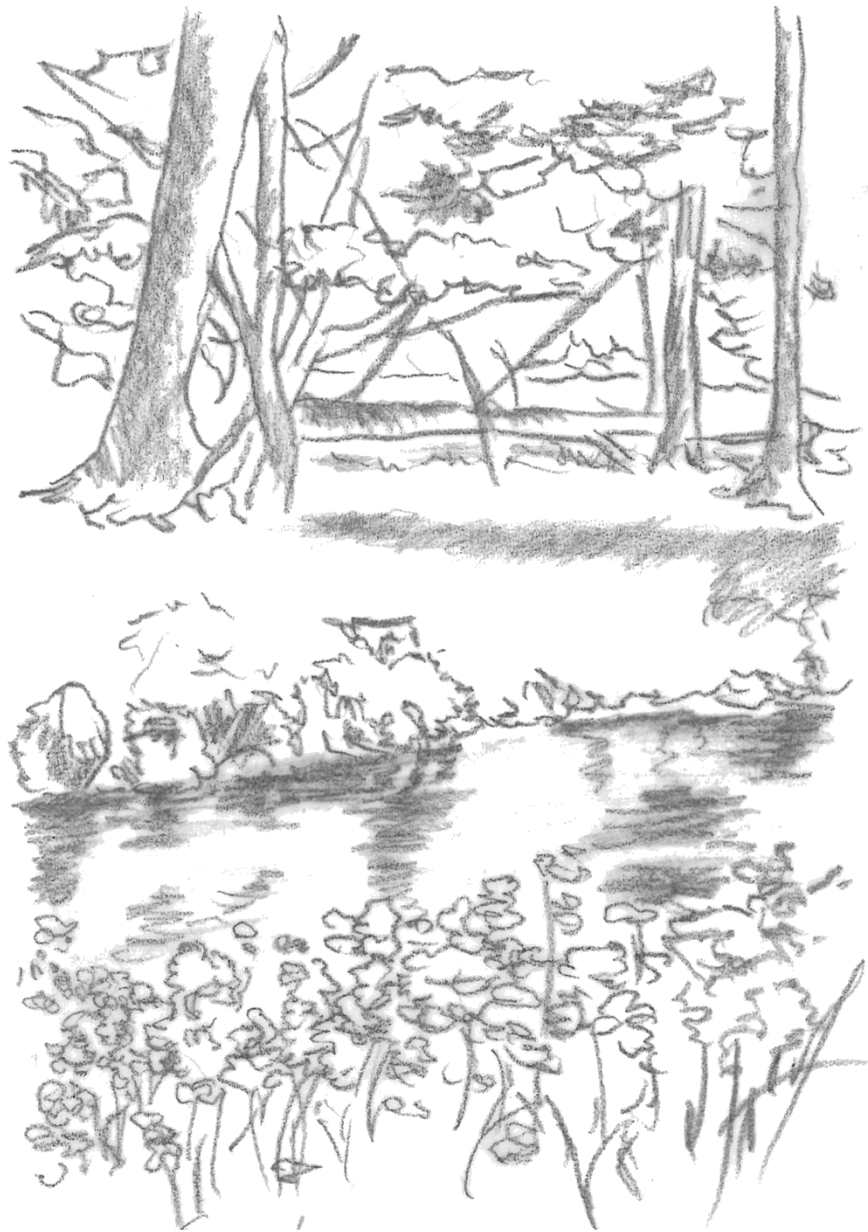
5.8 Pohledy s prostorovým zobrazením – perspektivy

Obrázek 107: Mapa detailů. Zdroj: autor.

5.8.1 Dalejský potok

Dalejský potok přitékající do Prokopského údolí protéká i krteňskou oblastí. V horní části toku je potok znečištěný a z větší části technicky upravený. V projektu je navržena jeho revitalizace ve stylu Litovického potoka, tedy modelu potoka v parku. Návrh počítá s rozšířením koryta a dává vzniknout přírodě co nejbližší kynetu s co největší tvarovou členitostí. Břehy nejsou nijak zbytečně zpevňované, proti nevíтанému zahlubování kynety se bojuje dnovými záhozovými pasy. Na toku je navrženo také množství biotopních tůní vhodné pro drobnou faunu. Celý prostor je volně přístupný i díky povalovému chodníku, který se vine kolem části potoka a v několika místech je překračuje skrze dřevěné můstky. Vytváří tak tajemné a jedinečné scenérie, které se mění v průběhu roku a s ohledem na výšku hladiny potoka.

Obrázek 108: Dalejský potok. Zdroj: autor.

5.8.2 Pojd' se projít starou Krtní

Stará Krteň již několik století neexistuje. V projektu je na ní vzpomenu formou připomínající skanzen na bázi zbytků základů hospodářských budov a stavení a pozůstatků ovocných stromů zastoupených rodem Prunus a Pyrus, jako tomu je v dnešní době v okolí krteňského hřbitova. V místě základů je vybudována dřevěná budova ve stylu menší stodoly, v níž je umístěno muzeum ukazující bohatou historii území. Expozice bude volně přístupná

Obrázek 109: Obnovená Krteň. Zdroj: autor.

5.8.3 Alejí až k bráně zázraků

Spojením dvou prvků, krteňského kostela sv. Jana a Pavla a Studny zrcadel, vzniká jedinečná osa, která je zdůrazněna třešňovou alejí. Osa je u Studny zakončena pomyslnou branou vytvořenou dvěma mohutnými lípami, které oddělují staré od nového.

Obrázek 110: Cesta alejí. Zdroj: autor.

5.8.4 Cesta ke stromu zemřelého

Procházka ne na hřbitov, ale procházka parkem, na jehož konci je zastávka u kmene stromu, u jehož kořenů odpočívá předek. Místo není nijak označeno, souřadnice jsou zaneseny v seznamu hrobních míst, přesně dle přání zemřelého. Na výběr je z několika způsobů, jak označit místo posledního odpočinku, buď je poblíž zeleně v trávě umístěna dřevěná tabulka s iniciály a texty dle přání klienta, nebo je tabulka z břidlice, která se zde přírodně vyskytuje. Další možností je umístění budky, v níž hnízdí ptáci, s malou cedulkou na strom, nebo také památeční lavičky poblíž stromu, která je věnovaná komukoliv.

Obrázek 111: Procházka. Zdroj: autor.

5.8.5 Svíčka Studni zrcadel

Vzpomínáte na Vánoce? Na pouštění skořápkových lodiček po vodní hladině? Taková je i idea Studny zrcadel. Přijít, zavzpomínat, zapálit svíčku, ale ne klasickou, ale právě tu přírodní. Naklonit se nad vodní hladinu a pustit mihotající plamínek po hladině a zároveň se zahledět do zrcadla vody a zavzpomínat. Studna je navržena jako půlená, v jedné půlce je ve vyzděné studni voda a druhá půlka je vyrobena z leštěného kovu na bázi hliníku. V obou případech je možné se zahledět do odrazu a při pohledu na sebe vzpomenout na to krásné, co bylo.

Obrázek 112: Studna zrcadel. Zdroj: autor.

5.8.6 Dub v Louce slz

Majestátný dub, vysazený na středu os stran trojúhelníku, jehož vrcholy jsou tři nejvýraznější body v Parku vzpomínek – kostel sv. Jana a Pavla, Studna zrcadel a rozhledna přání a společným bodem je Strom rozjímání. U paty jeho kořenů je umístěna lavička, na níž je možné se posadit a zapřemýšlet. Dub je umístěn uprostřed okrasné louky a umožňuje tak vnímat celý prostor jako živorodý celek.

Obrázek 113: Dub. Zdroj: autor.

5.8.7 Projít Parkem vzpomínek

Cesta linoucí se kolem Parku vzpomínek je spojovacím prvkem rozdělující prostor do několika částí. Slouží jako hlavní komunikace a je částečně zanesena i jako cyklostezka, která je napojena na stávající cyklostezky vedoucí do Stodůlek. Prochází skrze lesní porosty, line se mezi loukami a dává objevit zajímavé prvky nacházející se v Parku vzpomínek.

Obrázek 114: Cesta Parkem vzpomínek. Zdroj: autor.

5.8.8 Louka památek

Kolem celého parku vede cesta řešená metodou šterkového trávníku. V prostoru luk se pak jedná o přesně vyznačené cesty, které nejsou pravidelně udržovány. Jejich tvar je vytyčen zapíchanými proutky, kterým je umožněno zde zapustit kořeny a vytvoří tak postupem doby přírodní zelený plot, oddělující louku od cestní sítě a přesně vytyčující, kam až může návštěvník vstoupit, aby nenarušil pietnost místa. V louce jsou rozesety jednotlivé dřeviny, které prostor doplňují a pomáhají jej zasadit do krajiny.

Obrázek 115: Louka. Zdroj: autor.

5.9 Materiálové řešení

5.9.1 Povrchy

Povrch cest dotváří jedinečnost prostoru. V řešeném prostoru je nutné vycházet z několika hledisek. Je nutné předpokládat pohyb obslužné techniky a většího množství lidí, takže jsou potřeba povrchy snášející větší zátěž. Zároveň je nutné zohlednit jednodušší údržbu a také finanční náročnost. Nesmí se zapomenout ani na vhodnost povrchů v přírodním prostoru. Proto jsou vybrány následující povrchy.

Cesty jsou děleny podle několika řádů. Hlavní cesty jsou voleny v šíři 3,5 metrů, ostatní pak od 1,5 metru až po pěšinky, vedoucími mezi jednotlivými odděleními.

Komunikace na hřbitově jsou tvořeny mlatovým povrchem typu Parkdekor a nahrazuje zdejší trstiní betonovou dlažbu. Jeho pevnost umožňuje zvýšený pohyb lidí, ale i invalidních vozíků a obslužné techniky. Vybraný je také pro jeho absorpční schopnost a decentní barevnost. Cesty jsou od trávníku odděleny obrubníky, které lze využít i jako vodící prvek pro nevidomé návštěvníky.

Systém cest na přírodním hřbitově je koncipován na principu pojízdného štěrkového trávníku. Jedná se o pojízdný povrch o mocnosti 200 až 300 mm, kdy jsou meziprostory dosypány štěrkem, zeminou a drny trav. Díky zvolenému povrchu je zajištěna dostatečná propustnost, potřebná nosnost a zlepšení mikroklimatu oblasti, navíc se zachovávají původní půdní podmínky. Jako osivo jsou vysévány čistě travní směsi, či směsi s podílem bylin. Štěrkový trávník je ošetřován jako tradiční trávník, seč je prováděna 1 – 3x ročně na max. výšku 60 mm, zálivka je zajištěna. Povrch je vybrán z důvodu šetrnosti a přírodě blízkému materiálu, čímž nebude nijak narušen přírodní ráz prostoru. Cesty jsou navrženy bez obrub, aby se zajistil nenápadný pohledový přechod mezi okolní krajinou a parkem.

V těsné blízkosti Dalejského potoka je z důvodu velkého podmáčení navržen dřevěný povalový chodník, díky kterému je umožněn průchod kolem potoka i při vyšší hladině vody. Povalový chodník je sestaven z nosných povalů o minimálním průměru 140/120 mm, na nichž jsou ukotveny na pochozí fošny. Chodník se umístí na vyrovnaný terén, v místě nejvyššího zamokření se pak využijí dubové piloty o minimální délce 140 mm. Pochozí fošny jsou navrženy jako dubové, o šířce 140 mm a tloušťce 40 mm. Jednotlivé fošny jsou od sebe vzdálené 20 mm a jsou pokládány kolmo vůči směru chodníku.

Propojení mezi jednotlivými štěrkovými trávníky vedoucí mezi loukami je zajištěno na základě cest, které jsou vytyčeny větvemi zapíchnutými oběma konci do země. Vzniká tak přirozený obrubník, který postupem času přeroste do zeleného živého plotu. Místa, kam je zakázáno šlapat, aby nebyla porušena pieta místa, jsou označeny informačními panely.

Největší plochu tvoří trávníky a květnaté louky. Trávník je zakládán jako parterový, složený z kostřav a psineček. Pro reprezentativní vzhled je nutné zajistit pravidelnou seč a jamí péči po zimě. V některých částech projektu je zanechán trávník volně, bezúdržbově, tedy přírodně.

Okrasné louky jsou umístěny v několika částech projektu. Vytváří barevnou řeku, která se vine skrze území. Jejich specifikum je, že se jedná o speciálně složené směsi z lučních bylin a travin. Vybrané jsou dvě směsi od firmy Planta naturalis – Louka starých časů a Louka pro motýly. Směs starých časů obsahuje nosné druhy letniček jako je rod *Adonis*, *Centaurea*, *Consolida*, *Papaver*, *Salvia* a *Linum*. Směs pro motýly je zaměřen na medonosné rostliny, čímž je poskytnut zdroj pylu a nektaru pro všechny opylovače, včetně motýlů a včel.

Pod rozhlednou jsou vysázené koberce trvalek, vycházející z trvalkových směsí vytvořených a vyzkoušených v Dendrologické zahradě v Průhonicích. Prostor je pojmenován jako Louka slz a je symbolickým spojením mezi rodiči a dětmi. Trvalky jsou vysazovány ve větším množství a v menších skupinkách, tak aby postupně nakvétaly. Střídají se zde barvy a různé struktury květů, listů, mění se výška.

Obrázek 116: Trvalková louka. Zdroj: Dominika Holznerová.

Obrázek 117: Povalový chodník. Zdroj: Karolina Vedlichová.

5.9.2 Osvětlení

Pro osvětlení je vybráno několik různých druhů, které podtrhují jednotlivé části a vdechují parku jedinečnou a tajemnou atmosféru. Důležité prvky a jedinečné dřeviny jsou osvětleny bodovými reflektory, které navádí diváka do prostoru.

Hlavní cesty jsou lemovány sloupovými lampami o výšce kolem 3 metrů, čímž je zajištěno osvětlení dostatečné oblasti, což zajišťuje bezpečí pro případné noční návštěvníky. S ohledem na nižší spotřebu a menší světelné znečištění blízkého okolí jsou vybrány úsporná LED svítidla.

Veškerá světla jsou na noc vypínána, aby nenarušovaly přírodní procesy probíhající v noci mezi faunou a florou.

5.10 Mobiliář

Obrázek 118: Lavička Krkonoše. Zdroj: autor.

Mobiliář je vybírán z materiálů tak, aby nebyl narušen přírodní ráz prostoru. Na lavičky je použito dřevo z pokácených stromů, které je pouze upraveno zbroušením a v některých případech lakem. Krom klasických laviček je v prostoru možné narazit na speciální vzpomínkové lavičky, na nichž jsou umístěné cedulky s věnováním.

Zvláštností je téměř absence odpadkových košů v prostoru Parku vzpomínek. Místo na uložení odpadu je umístěno v okolí infocentra, dále pak na krteňském hřbitově a v budově krteňského památníku. Park vzpomínek neprodukuje žádný odpad, proto zde koše nejsou potřeba a dle zkušeností je vyzozorováno, že v prostoru přírody jsou koše spíše místem, kde nepořádek vzniká, než aby ho pomáhal omezovat. V blízkosti infocentra je možné odpad roztřídit a nechat ekologicky zlikvidovat. Bioodpad je využit jako přírodní hnojivo v prostoru hřbitova. Na současném hřbitově přibývá místo, kde je možné si vypůjčit konev na zalití hrobu, také jsou za nově vystavěnou zdí porostlou břechťanem ukryté nádoby na odpad.

Jelikož je prostor rozlehlý, počítá se s umístěním i toalet pro veřejnost, které jsou zakomponovány mezi zeleň díky speciálnímu dřevěnému krytu, v nichž je ukrytá mobilní toaleta.

Pod krteňským kostelem ve vrbovém háji je rozšířeno současné malé ohniště, které slouží k posezení u plamenů vzpomínek. Je možné si místo pronajmout a vnímat okolí a historii místa.

Na místech vstupu jsou umístěny informační tabule se základními pravidly a informacemi. Tabulky o floře a fauně jsou rozmístěny různě po ploše parku.

Obrázek 119: Lavička Slovinsko. Zdroj: autor.

Obrázek 120: WC Slovinsko. Zdroj: autor.

5.11 Park vzpomínek detaily

5.11.1 Štěrkový trávník

Směs 10 – 20 objemových % zeminy a 80 – 90% štěrku.
Zrnitost: 0/32 – 0/64

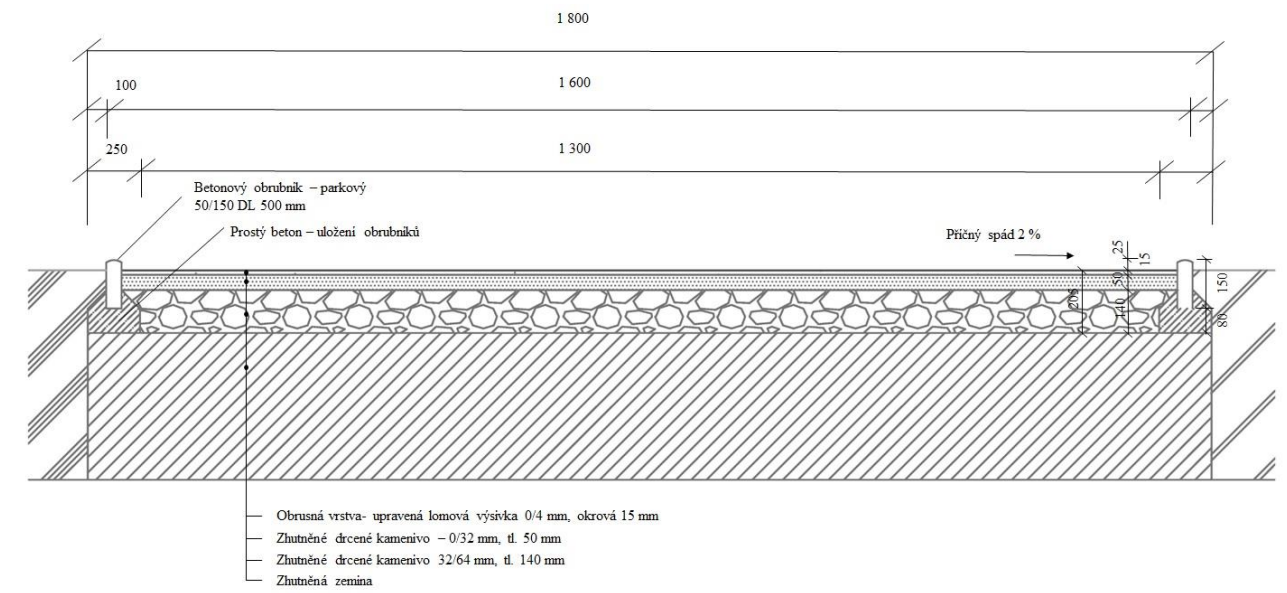
Původní terén

Obrázek 121: Štěrkový trávník řez.
Zdroj: autor.

Obrázek 122: Štěrkový trávník Dolní Břežany. Zdroj: dolnibrezany.cz

5.11.2 Mlatová cesta na hřbitově

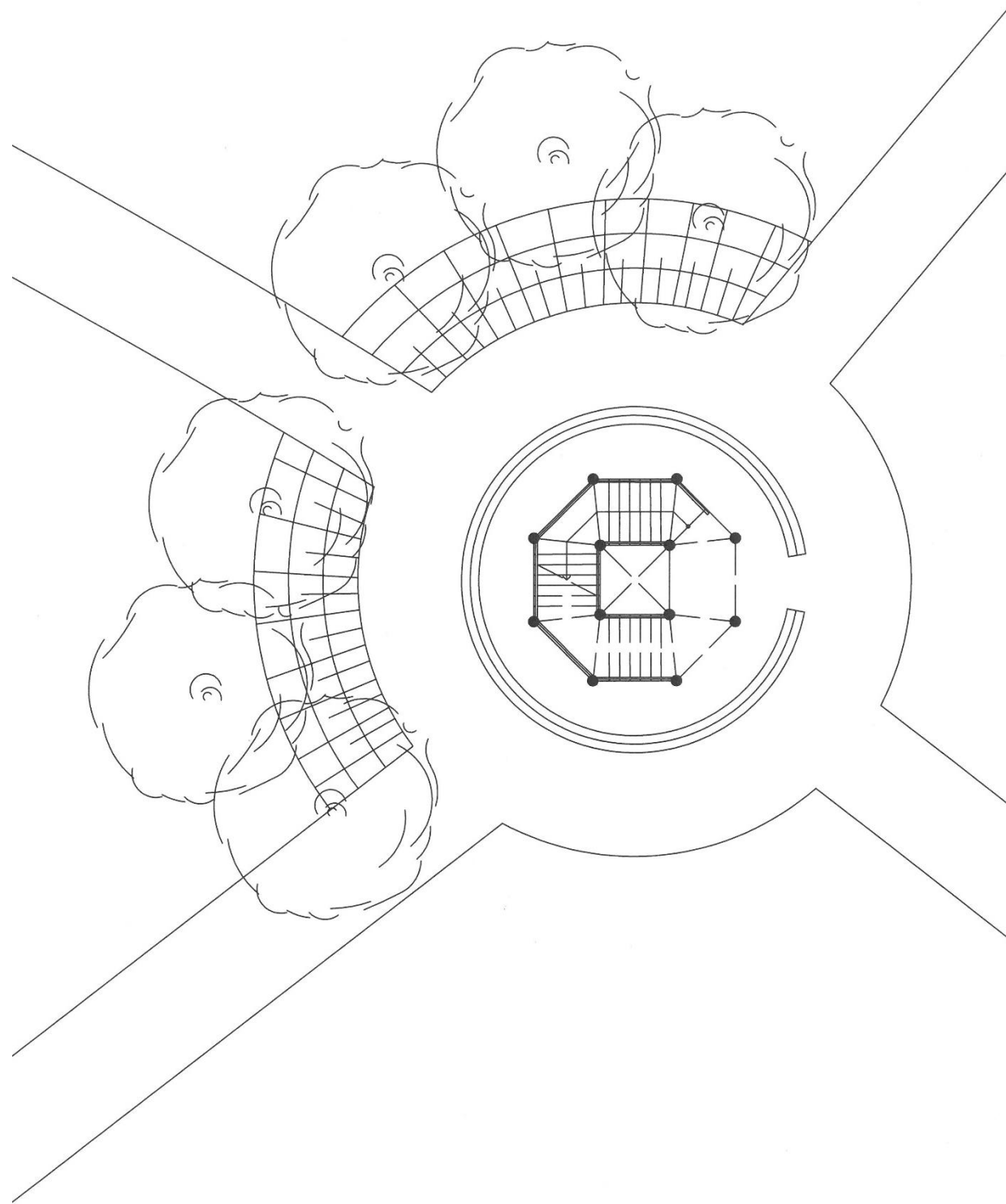

Obrázek 123: Mlatová cesta řez. Zdroj: autor.

Obrázek 124: Mlatová cesta Drážďany. Zdroj: autor.

5.11.3 Rozhledna přání

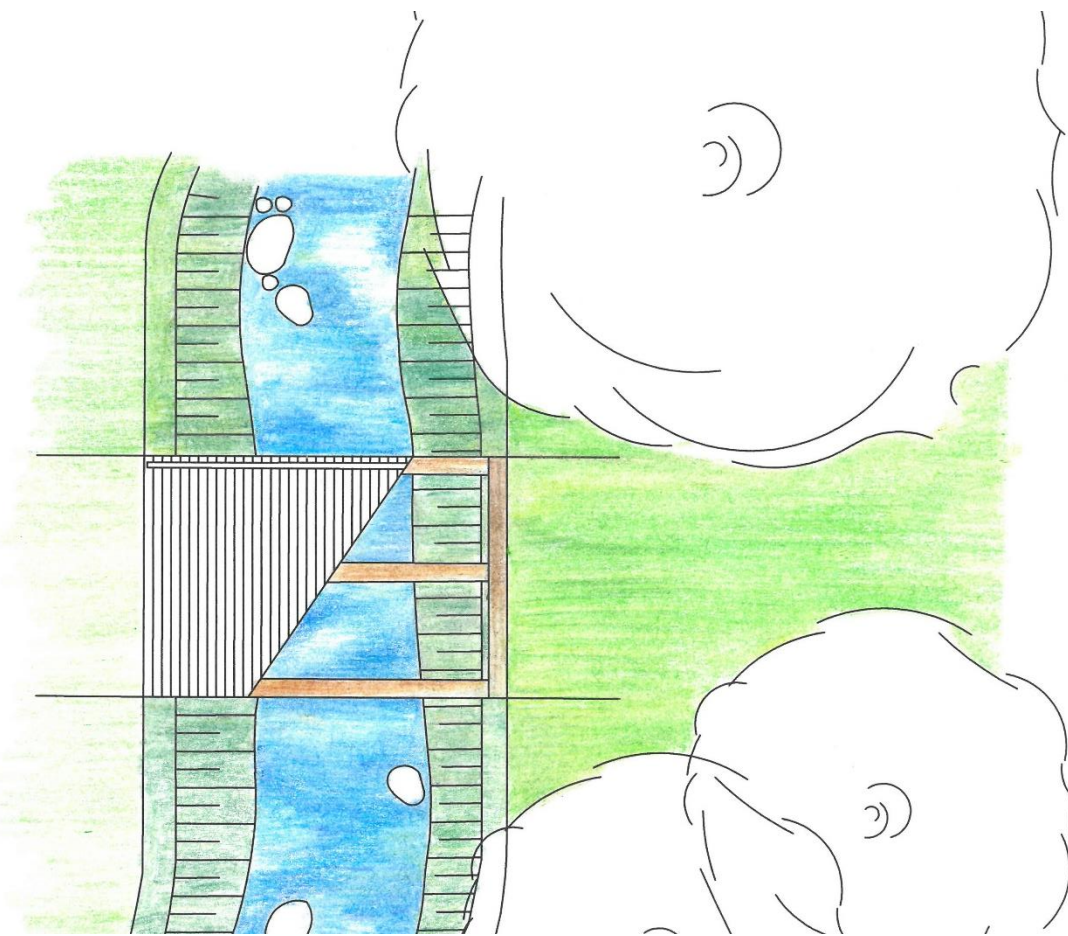
Obrázek 125: Detail půdorysu rozhledny 1:20. Zdroj: autor.

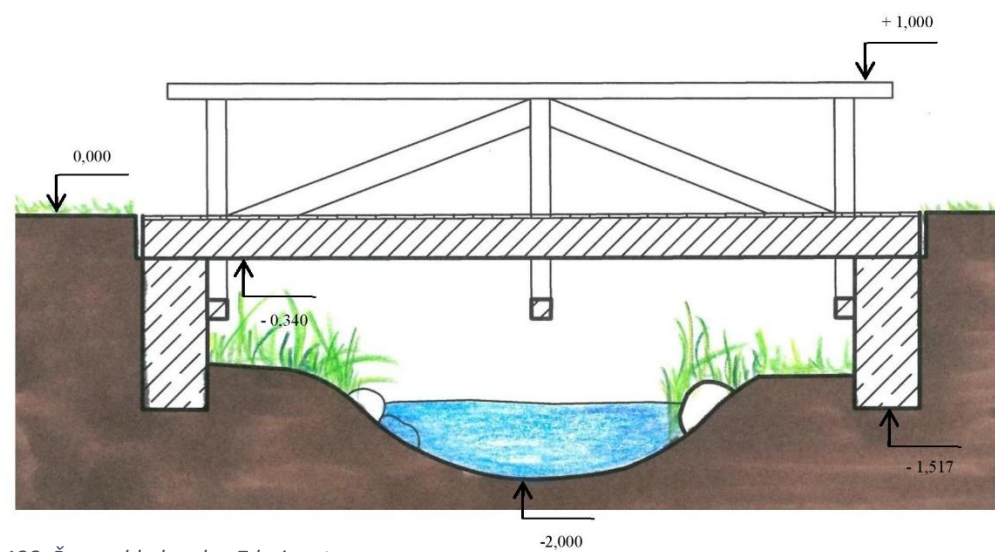
Obrázek 126: Řezopohled rozhledny. 1:50. Zdroj: autor

Rozhledna přání je navržena jako dřevostavba vypínající se na protějším břehu Dalejského potoka a je tak druhou výškovou dominantou prostoru. Stavba je koncipována jako jednopodlažní osmiúhelník, který je směrem k hlavní silnici opláštěván dřevěným latěmi. Ostatní strany jsou otevřené, zajištěné pouze zábradlím, což dává možnost rozhledu po krajině. Po nárůstu vysazených stromů vznikne intimní prostor zeleně vymezující pouze Louku barevných slz. Stromy jsou voleny spíše nižší vzrůstu s širokou korunou, aby byl stále zajištěn pohled do krajiny.

5.11.4 Molo

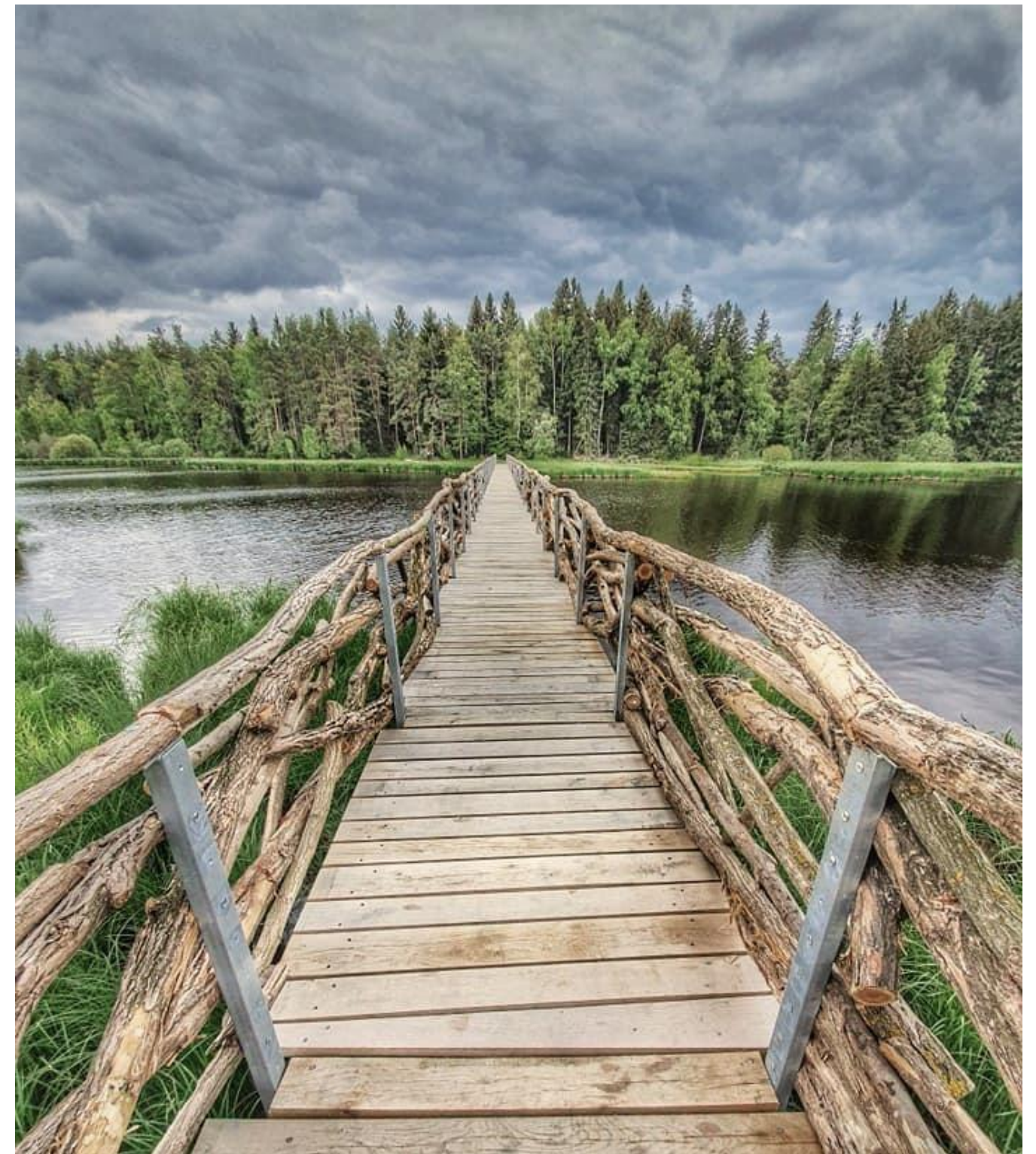

Obrázek 127: Detail mola. 1:20. Zdroj: autor.

Obrázek 128: Řezopohled mola. Zdroj: autor.

Molo na Dalejském potoce je navrženo jako dřevěné. Jsou vybrány dvě možnosti podle toho, jaká cesta na ně navazuje. Na povalový chodník navazují mola z vyplétaného zábradlí. Na výplet je použito dřevo, které zůstane po odstranění náletů. Štěrkové cesty jsou zakončeny molem s klasickým zábradlím.

Obrázek 129: Možnost mola. Zdroj: Martin Čunát.

5.12 Ekonomické zdůvodnění ve formě oceněného výkazu výměr

Jedná se o orientační rozpočet, který je určený pouze pro potřeby návrhu, vytvořeného na úrovni studie. Proto se zde nenachází soupis všech položek veškerých předpokládaných činností.

Položky vycházejí z tištěného Katalogu popisů a směrných cen prací (2018), dále pak z dostupných katalogů firem, zabývající se prvky, které jsou ve studii použité. Ceny zahrnují nákup a dopravu materiálu, zhotovení.

Údržba celého prostoru včetně původního hřbitova je naplánovaná na minimální dobu 10 let. Zahrnuje jednak péči o vysázené dřeviny, a jednak údržbu trávníku, květnatých luk. Dále pak úpravu šterkových a mlatových cest a komplexní údržbu prostoru.

Obrázek 130: Detail destičky z hřbitova. Zdroj: autor.

Tabulka 2: Ekonomická rozvaha. Zdroj: autor.

ČÍSLO POLOŽKY	POPIS POLOŽKY	MNOŽSTVÍ	MNOŽSTEVNÍ JEDNOTKA	CENA ZA JEDNOTKU (KČ)	CELKOVÁ CENA (KČ)
TERÉNNÍ ÚPRAVY					
1	Revitalizace Dalejského potoka	9 100	m ²	1 100	10 010 000
ODSTRANĚNÍ VEGETACE					
2	Odstranění dřevin určených ke kácení	8 300	m ²	230	1 909 000
3	Odstranění invazivních rostlin	5 000	ha	42	210 000
CESTY					
4	Založení šterkového trávníku	15 240	m ²	250	3 810 000
5	Založení mlatové cesty	800	m ²	700	560 000
7	Založení okrasné louky (včetně výsevu, materiálu a prací)	150 000	m ²	900	135 000 000
8	Založení trávníku (včetně výsevu, materiálu a prací)	260 000	m ²	900	234 000 000
9	Povalový chodník	649	bm	2 500	1 622 500
MOBILIÁŘ					
10	Zhotovení lavičky z pokáceného dřeva	40	ks	2 500	100 000
11	Zhotovení lavičky ze surového dřeva	148	ks	6 000	888 000
12	Mobilní toalety	5	ks	5 000	25 000
13	Instalace dřevěného informačního panelu	8	ks	23 000	184 000
ZELEŇ					
14	Výsadba zeleně – stromů (bez ceny stromů)	250 000	m ²	910	227 500 000
STAVBY					
15	Infocentrum	1	ks	3 520 000	3 520 000
16	Budova údržby	1	ks	450 000	450 000
17	Muzeum Krtně	1	ks	256 500	256 500
ÚSES					
18	Realizace lokálního biokoridoru	1	ha	1 550 000	1 550 000
ODHADOVANÁ CENA					621 595 000

6 Diskuze

Přírodní pohřebnictví si začíná vydobývat místo i v České republice. Jedním z důvodů může být fakt, že hřbitovy jsou součástí městské zeleně a veřejného prostoru. Právě ve městě, kde je zeleně nedostatek, jsou hřbitovy ceněny díky svému ekologickému významu, klidu, pohlcení prachu a hluku. Spolu s parky jsou jedinými představiteli souvislými pásy zeleně (Stejskal et al. 2011). Přes všechny klady, které hřbitovy představují v prostoru města, je zeleň odsouván na okraj zájmu. Pokud se na hřbitově nějaká vegetace vyskytuje, je podřízena pohřbívání. Nesouhlasím s názorem uvedeným u Nešporové (2013), která uvádí, že strom je sice potřeba chránit, ale ne z hlediska ochrany stromu, ale kvůli ochraně hrobních míst, jež se pod zelení vyskytují a které by mohl padající strom zničit.

Přírodní pohřby a hlavně hřbitovy dávají šanci vytvořit chráněná území v místech, kde dříve byly mrtvé lány pole. Na jejich místě vznikají jedinečné druhově bohaté lesní porosty doplněné loukami a tím přetváří jedno druhové porost k větší diverzitě. Takových příkladů je nejvíce ve Velké Británii a Spojených státech amerických (Clayden et al. 2014). V České republice se nejčastěji střetávají dva proudy. První proud se odehrává na klasickém hřbitově, kdy je vyčleněno místo, na němž jsou nově vysazeny dřeviny, popřípadě jsou využity nepoužívané prostory. V obou případech se nechává volný prostor k jejich růstu a vývoji a pohřbívání je pouze doplňkovou činností. Druhý proud je zatím v počátcích. Je jím vznik čistě přírodního hřbitova, který je věnován přírodnímu způsobu pohřbívání a není závislé na stávající infrastruktuře hřbitova. Takový hřbitov vznikl v nedávné době v Brně. Vytvořený na základě myšlenky rozvíjené v posledních letech na Ďáblickém hřbitově, kdy pohřbívání je podřazeno přírodě.

V Británii je přírodní hřbitov často volen z jediného důvodu a to že se stejně jako v České republice řeší myšlenka údržby klasických hrobních míst. V České republice byl tento problém vyřešen vznikem kamenných moří, jak ukazuje Jandovská (2002) a Šonský (2002). Ve Velké Británii k tomuto problému přistoupili právě zvýšením zájmu o přírodní pohřby. Strach, že se o hrobové místo nebude mít kdo starat, nebo nebude chtít starat, vytvořilo ucelenou koncepci přírodních hřbitovů (Clayden et al. 2014).

Dalším přínosem oproti klasickému pohřbívání je ekologická stopa při tvorbě hrobů. Zatím co na přírodním hřbitově je vykopána díra, do ní je vložen popel v rozložitelné schránce a následně je zahrnuta zemí. Čerstvě navršená zemina je zanechána přírodě, která se postará o ostatní péči. Při tradičním způsobu pohřbení je často dřevěná rakev uložena do přesně vytyčeného hrobu, zaházena zemí, přebytečná zem je navršena na hrob, který je následně pokryt smutečními věnci, květinami a svíčkami. Jak poukazuje Šonský (2002), z větší části končí smuteční výzdoba v hromadném kontejneru bez ohledu na to, zda se jedná o plast či organickou hmotu.

Velkou výhodou přírodních pohřbů je dle Špatenkové et al. (2014) znovu otevřenější přístup ke smrti. Lidé díky nim o smrti mluví, není odsunuta na okraj společnosti, jako tomu je v České republice po 2. světové válce. Během života se mohou na smrt připravit, vybrat si, pod jakým stromem chtějí spočinout, či na jaké louce být vysypaný. Spolu se zemřelým jsou na smrt lépe připraveni i jeho nejbližší. Příbuzní se mohou zúčastnit obřadu, nebo mohou zorganizovat samotný akt pohřbení. Nejsou tak závislí na ničem a na nikom. Je jim dán volný prostor k vyjádření smutku bez sevřených pravidel a norem.

Přírodní pohřeb často nevyžadují jen lidé myslící ekologicky. Často si jej vybírají i lidé, kteří změnilí svůj pohled na smrt, jejich důvody nejsou nijak zelené, jen mají potřebu udělat něco jinak, být volný a přesto součástí koloběhu života (Clayden & Dixon 2007). Přírodní pohřeb však neznamená vzdání se křesťanských či náboženských hodnot, naopak poslední rozloučení jsou obohaceny tradičními prvky (modlitba, mše, prostorem k rozloučení). Vzdáním úcty k zemřelému není potřeba velký chrám, úctu lze vyjádřit i na prostém paloučku pod rozlehlým stromem. Odpůrci mohou polemizovat, že v dnešní době ztrácí mladá

generace úctu k náboženství, proto je jim jedno, že půda, do níž budou pohřbeni, nebude vysvěcená. Ano, mají pravdu, ale co vysvěcuje půdu? Kněz nebo upřímná modlitba, přání, rozmluva? Záleží na zaštitění od velké instituce, která zajistí znovuzrození? Přírodní hřbitovy staví konec života na váhy před. Člověk je zrozen hned po pohřbení, nemusí čekat na zmrtnýchvstání. Stává se součástí okolní zeminy sahající skrze stromy až k nebesům ihned po pohřbu.

Další hlasy upozorňují, že na místo, kde už byl někdo pohřben, není možné pohřbít nikoho jiného a proto je potřeba další a další místo na půdu, která by mohla sloužit zemědělství, dopravě či jiným potřebám. Když se na to podíváme z hlediska pohřbívání na tradičním hřbitově, zjišťujeme, že pokud zemře člověk, je ochranná lhůta než se může na stejné místo pohřbít znovu, 10 let. Za tu dobu pokud zemře další člen domácnosti, není možné vykopat stejný hrob. V tu chvíli jsou pozůstalí postaveni před nesnadné rozhodnutí – nechat zemřelého spálit i přes jeho nesouhlas, nebo nechat vystavět nový hrob a tam zemřelého uložit? Jak je patrné místo se neušetří, stále budou vnikat další a další hroby. Ano, sice je pravda, že některé hroby také zanikají, ale co se stane s kostmi ze zrušeného hrobu? Jsou umístěny do hromadného hrobu. Najednou věci, které zemřelého identifikovaly, zmizí. Náhrobní kámen je odvezen a není nikdo, kdo by na něj vzpomněl. Na jeho místě leží nový zemřelý, který zde bude ležet do té doby, dokud za něj bude placen nájem.

Dalším z rozdílů, který je nutný zmínit, je vznik možných třecích ploch mezi pozůstalými a správci hřbitova. Na klasickém hřbitově jsou správci téměř bezmocní co se sortimentu, který si pozůstalí na hrob vysadí, týče. Neexistuje žádné nařízení, podle kterého by se měli pozůstalí řídit a tak se na hrobech objevují často exotické rostliny, jejichž životnost je krátká, či invazivní druhy, které se roznášejí dále do okolí a zahlcují ho. Problémem se jeví také různé jehličnany vysazené a koupené jako konifery, které se postupem doby rozrostou do velkých rozměrů a ohrožují nejen samotný hrob, ale také nejbližší okolí. Takové stromky dle Stejskalové často zvedají obrubníky, narušují strukturu cest a při jejich porážení hrozí poškození náhrobního kamene. Proto je potřeba volit vhodné kultivary (Jandovská 2002). Souhlasím se Šonským, že nejvhodnější k výsadbě na hrob jsou trvalky, tak aby byl jejich efekt, co nejdelší. Nesmí se zapomenout ani na cibuloviny, které zdůrazňoval již Vaněk (1940). Letničky lze doporučit pouze pro pozůstalé, kteří mají dostatek času na jejich údržbu.

Další z problému se kterým se lze setkat na klasických hřbitovech a na který upozorňuje Stejskal et al. (2011), je množství svíček a jiných dekorací donesených pozůstalými. Pro mnohé je péče o hrob způsobem, jak na mohou na zemřelého zavzpomínat a vyjádřit mu úctu. V některých případech jsou tyto dekorace spíše donesenou dekorací, která na hrobě zůstává bez ohledu na roční období.

Cesta na českých hřbitovech se z ohledem na zveřejněné jeví jako dvojího druhu. Dle prvního, který nadnesl Vaněk (1940) a Šonský (2002), je skrze osázené hroby a hřbitovy plné zeleně, ale při zachování všech ostatních prvků jako je náhrobní kámen, místa na urny, svítilny. Druhá možnost je pak následovat Velkou Británii či Německo s jejími FriedWaldy. Vytvořením prostoru, kde primární bude pohřbení bez zbytečných a přírodě zatěžujících prvků. Vznik přírodního pohřebnictví se začíná projevovat malými krůčky skrze organizaci Ke kořenům. Snaha vytvořit přírodní hřbitov získává v poslední době větší oblibu. K přírodnímu pohřbu sahají většinou ti, kteří jsou nespokojeni se současným způsobem pohřebnictví a chtějí něco nového. V České republice není tolik organizací, které by pomáhaly pozůstalým se smutkem a poskytly podporu a útěchu když je to potřeba. Je pravda, že dnešní uspěchaná doba ani nedovoluje zůstat v minulosti a topit se obrazně v zármutku. Důležité je všechno rychle zařídit. Toho často využívají pohřební služby. Jejich úsporné balíčky a hlavně ty nejlevnější vynechávají jeden krok, který člověku ale chybí. Tím krokem je rozloučení neboli pohřeb. Tento poslední obřad od smrti ke skutečnosti, že zemřelý

odešel, je potřeba k vyrovnání se se skutečností. Přijmutí faktu smrti potřebuje každý člověk, i když tvrdí opak.

Někteří kritici naznačují, že přírodní pohřeb je vlastně zastírání smrti, kterou skryjeme do přírody. Člověk potřebuje mít nějakou fyzickou vazbu na věc, která zůstala po mrtvém. Jeho jméno zůstane na hrobě, dokud se nezničí. Je to věc statická, nikoliv proměnlivá jako strom na hřbitově. Souhlasím tak s názorem Davies & Rumble (2012), kteří upozorňují na fakt, že přírodní pohřeb je vlastně spojení naší úcty k přírodě s úctou, kterou chováme k našim předkům, a tato úcta nemá nic společného s fyzickým památníkem.

Snaha ozelenit hřbitovy je patrné ze všech stran. James (2012b) upřednostňuje taxony, které jsou opřeny o místní tradice a podmínky. Dle Šonského (2002) se z českých hřbitovů ztrácí domácí taxony a jsou nahrazovány rostlinami, často snadno se množícími a bezúdržbovými. Přitom rozšířením domácích druhů a jejich zanesení do podvědomí návštěvníků, dává najevo, že prostor je ekologičtější a ochranářtější vůči krajině, v níž se nachází a podporuje jeho diverzitu.

7 Závěr

Lze říct, že současná krize českého pohřebnictví začíná vrcholit a dává možnost otevřít prostor novým způsobům pohřbívání. Ukazuje, že potřeba otevřít téma smrti je v poslední době opět aktuální tématem. Přírodní pohřbívání umožňuje otevřenou oblast vůči smrti a pohřbívání a umožňuje přijmout větší zodpovědnost vůči ní. To se může promítnout i do dalších aspektů života a přírody a podpořit vyšší cíl ochrany přírody.

Náhrobní kameny, označující hroby, jsou trvalou připomínkou osudů lidí. Na starých hřbitovech se často snoubí s přírodou a stávají se živou vzpomínkou zůstávající v paměti procházejících, která zmizí až s koncem člověka. Paměť přírody na přírodním hřbitově je naopak věčná. Pozůstatky z lidského těla jsou formou výživy transformovány do nejbližšího okolí, do stromů, které jsou tichou vzpomínkou v krajině.

Posláním hřbitovů jakéhokoliv charakteru je přinášet svědectví o životě předků a jsou dokladem budoucím generacím o kulturním životě a úrovni v dané době. Hřbitovy jsou a vždycky budou místem loučení a vzpomínek. Vždy budou připomínat zanechané příběhy starých generací, zůstanou v našich vzpomínkách, postupně se z ní vytratí, ale zůstane jako bezejmenný prvek součástí krajiny, která bude ve vzpomínkách budoucích generací.

Hlavní myšlenka přírodní hřbitova je postavena na přírodě blízkým prvkům, jimž se nechává volný prostor k jejímu vlastnímu vývoji, čímž se prostor stane soběstačným a přirozeně začne zarůstat.

Na místo odpočinku je nutné shlížet skrze novodobé řešení. Oproštěním od výrazných kamenných obrub hrobu, zjednodušení květinové výsadby a její sjednocení, co se sortimentu týče, nákup od lokálních zahradníků. Dovoz lokálních kamenných desek a upuštění od levných čínských náhražek, zvýšení množství vzrostlé vegetace vytvoří ze hřbitova prostor, který nebude sloužit jen na pohřbívání, ale bude důstojným zástupcem veřejné zeleně, v níž se bude možné scházet a odpočívat. Prostor by neměl působit depresivním dojmem, naopak by měl být barevný, voňavý, kvetoucí, tak aby se stal opravdu zahradou věčnosti. Cíle práce byly splněny.

8 Seznam literatury

1. Albery N & Wienrich S. 2000. *The New Natural Death Handbook*. RandomHouse London.
2. Ariés P. 2000. *Dějiny smrti. Díl 1: doba ležících*. Argo, Praha.
3. Atkinson R. 2003. Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces. *Urban Studies* **40** (9):1829-1843.
4. Augusta P. 2000. *Kniha o Praze 13*. Vydavatelství a nakladatelství MILPO, Praha.
5. Autor neznámý. 2020. Available from: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/pohyb-obyvatelstva-rok-2018> (accessed April 2020).
6. Autor neznámý. 2020. Ochrana přírody. Available from: <http://www.ochranaprirody.cz/> (accessed May 2020).
7. Baroš A & Martínek J. 2018. *Smíšené trvalkové výsadby*. Profi Press s.r.o., Praha.
8. Brestovanský P. 2011. *Funerální architektura: od pravěku po současnost*. České vysoké učení technické, Praha.
9. Clayden A & Dixon K. 2007. Woodland burial: Memorial arboretum versus natural native woodland? *Mortality* **12**(3): 240 – 260.
10. Clayden A et al. 2014. *Natural Burial: Landscape, Practice and Experience*. Routledge, London, New York.
11. Český úřad zeměměřický a katastrální. 2020. Available from: <https://nahlizenidokn.cuzk.cz/> (accessed May 2020)
12. Davies D & Rumble H. 2012. *Natural Burial: Traditional - Secular Spiritualities and Funeral Innovation*. Continuum International Publishing Group, London.
13. Davies D. 2007. *Stručné dějiny smrti Volvox Globator*, Praha.
14. Elias N. 1998. *O osamělosti umírajících*. Nakladatelství Franze Kafky, Praha.
15. Ferienc D & Lalková J. 2012. *Nekropolná architektura: metodika výskumu, hodnotenie a zásady prezentácie kultúrno – historických hodnôt nekropolnej architektury*. Slovenská technická univerzita, Bratislava.
16. Fournier E. 2018. *The green burial guidebook*. New World Library Novato, California.
17. Frevert S. 2010. *FriedWald: Die Bestattungsalternative*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
18. Garland, R. 2008. *Daily life of the Ancient Greeks*. Greenwood Press, Santa Barbara.
19. Harris M. 2008. *Grave Matters: A Journey Through the Modern Funeral Industry to a Natural Way of Burial*. Scribner, New York.
20. Hrušková M & Ludvík B. 2006. *Paměť stromů*. Mladá fronta, Praha.
21. James D. 2016. *Deathscapes: Spaces for Death, Dying, Mourning and Remembrance*. Routledge, London.
22. James Ch. 2012a. *Urnengräber schön gestalten*. BVL Buchverlag GmbH & Co. KG, München.
23. James Ch. 2012b. *Taschenatlas Pflanzen für das Grab 184 geeignete Blumen und Sträucher*. Ulmer, Stuttgart.
24. Jandovská M. 2002. *Upravujeme hroby*. Nakladatelství Brázda s.r.o. Praha.
25. Kaplan R & Kaplan S. 1995. *The Experience of Nature. A psychological Perspective*. Ulrich Bookstore, Michigan.
26. Kelly S. 2017. *Greening Death: Reclaiming Burial Practices and Restoring Our Tie to the Earth*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
27. Kerrigan M. 2008. *Historie smrti: pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*. Deus, Praha.
28. Kleinod B. 2010. *Gräber gestalten liebevoll & schön*. Franck – Kosmos Verlag – GmbH & Co. KG, Stuttgart.
29. Kleinod B. 2013. *Grabgestaltung*. Franck – Kosmos Verlag – GmbH & Co. KG, Stuttgart.
30. Knight H. 2010. Green machine: It's your eco-friendly funeral *New Scientist*. Available from: <http://www.newscientist.com/article/mg20627640.101-green-machine-its-your-ecofriendlyfuneral.html> (accessed January 2020).
31. Kovář J & et al. 2014. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Gasset, Praha.
32. Kovařík P & Fajerová B. 2013. *Klíč k českým hřbitovům*. Mladá fronta, Praha.
33. Les vzpomínek. 2015. Available from: <http://lesvzpominek.cz/> (accessed April 2020).
34. Lofland, L. 1989. Social Life in the Public Realm: A Review. *Journal of Contemporary Ethnography* **17** (4): 453 – 482.
35. Mareček J. 2004. Zeleň ve venkovských sídlech a v jejich krajinném prostředí. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha.
36. Mareček J. 2005. *Krajinářská architektura venkovských sídel*. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha.
37. Merkt A. 2016. *Metamorphosen des Todes, Bestattungskulturen und Jenseitsvorstellungen im Wandel - Vom alten Ägypten bis zum FriedWald der Gegenwart*. Schnell & Steiner, Regensburg.
38. Ministry of Justice. 2009. *Natural burial grounds – guidance for operators*. Available from <https://www.gov.uk/government/publications/natural-burial-ground-guidance-for-operators> (accessed January 2020)
39. Navrátilová A. 2004. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyšehrad, Praha.
40. Nešporová O. 2013. *O smrti a pohřbívání*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
41. Nora P. 1989. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*. *Spring* **26**: 7 – 24.
42. Otruba I. 2002. *Zahradní architektura, tvorba zahrad a parků*. ERA group s.r.o., Šlapanice.
43. Reichholf J. 1999. *Životní prostředí: Ekologie lidských sídel*. Ikar, Praha.
44. Rumble H. 2010. *Giving something back: A case study of woodland burial and human experience at Barton Glebe*. [DSc. Thesis]. Durham University, Durham. Available from: <http://theses.dur.ac.uk/679/> (accessed January 2020).
45. Shilling C. 2003. *The Body and Social Theory*. Sage, London.
46. *Správa pražských hřbitovů*. 2014. Available from: <http://www.hrbitovy.cz/> (accessed April 2020)
47. Spreyer J. 2003. *The natural Death Handbook*. Ebury Press, London.
48. Stejskal D et al. 2011. *Pohřbívání a hřbitovy*. Walters Kluwer ČR a.s., Praha.
49. Svítlová D & Faiglová B. 2015. *Tatofil, krása a tajemství hřbitovů*. Grada Publishing s. s., Praha.
50. Šonský D. 2002. *Úprava hrobů*. Grada Publishing a.s., Praha.
51. Špatenková N et al. 2014. *O posledních věcech člověka*. Galén, Praha.
52. Vaněk J. 1940. *Květinová výzdoba hrobů*. Nakladatelství zahradnické literatury (Josef Vaněk), Chrudim.
53. Walser R. 2008. *Život básníka*. Opus, Zblouv.
54. Walter T. 2002. *The Revival of Death*. Routledge, London, New York.
55. West K. 2010. *A Guide to Natural Burial*. Sweet & Maxwell, London.
56. Zákon č. 256/2001 Sb. ze dne 29. června 2001, novelizovaný podle č. 193/2017 Sb., z 31. května 2017. Available from <https://www.mvcr.cz/> (accessed January 2020).

Mapové podklady:

1. <http://www.geoportal.cuzk.cz>
2. <http://www.geoportal.mzcr.cz>
3. https://www.iprpraha.cz/uploads/assets/soubory/data/projekty/koncepce_priroda/10-uses.pdf
4. <https://prahounakole.cz/2018/02/generel-cyklisticke-dopravy-praha-2018/>
5. <http://www.google.cz/maps>
6. <http://www.mapy.cz>

9 Seznam obrázků

Obrázek 1: Umělecké ztvárnění, hřbitov v Bratislavě. Zdroj: autor.	4
Obrázek 2: Zeleň na hřbitově v Drážďanech. Zdroj: autor.	5
Obrázek 3: Hřbitov kolem kostela sv. jiljí v Milevsku ukazující systém pohřbívání, v co největší blízkosti kostelní jednotky. Zdroj: autor.	6
Obrázek 4: Malostranský hřbitov, jak jej pohlcuje zeleň. Zdroj: autor.	7
Obrázek 5: Venkovský hřbitov v Nabdíně s hroby mezi trávou. Zdroj: autor.	8
Obrázek 6: Městský hřbitov ve Velvarech. Zdroj: autor.	8
Obrázek 7: Lesní hřbitov ve Skogskyrkogården. Zdroj: Karolina Vedlichová.	8
Obrázek 8: Památník padlým vojákům v 1. světové válce, Sepekov. Zdroj: autor.	8
Obrázek 9: Místo na odkládání květinových darů a svíček u rozptylové louky v Milevsku. Zdroj: autor. ...	9
Obrázek 10: Kaplové hroby na Olšanských hřbitovech. Zdroj: autor.	9
Obrázek 11: Osázení urnového hrobu v Drážďanech. Zdroj: autor.	10
Obrázek 12: Kolumbárium v Milevsku. Zdroj: autor.	10
Obrázek 13: Rodinná hrobka ve Velvarech. Zdroj: autor.	10
Obrázek 14: Konve na zalévání hrobů, Dánsko. Zdroj: Karolina Vedlichová.	10
Obrázek 15: Pamětní deska na hřbitově Mikulůvka. Zdroj: Diane King.	11
Obrázek 16: Výzdoba plastových rostlin a sošek nemá na přírodním hřbitově místo. Zdroj: autor.	11
Obrázek 17: Více zeleně, více rozmanitá fauna a flora. Zdroj: Karolina Vedlichová.	12
Obrázek 18: FriedWald, místo pro přírodu. Zdroj: autor.	13
Obrázek 19: Ďáblícký hřbitov na podzim. .... <www.lesvzpominek.cz>	13
Obrázek 20: Vodní hladina odráží vše. .... <www.lesvzpominek.cz>	13
Obrázek 21: Anděl střežící hrob v Rakousku. Zdroj: autor.	14
Obrázek 22: Urnový hrov v Drážďanech. Zdroj: autor.	15
Obrázek 23: Rostlinná výsadba bez kamenné desky. Zdroj: autor.	16
Obrázek 24: Hřbitov v Glasgow. Zdroj: Karolina Vedlichová.	17
Obrázek 25: Kamenné moře na hřbitově v Krtni. Zdroj: autor.	18
Obrázek 26: Podzim na hřbitově v Bubenči. Zdroj: autor.	19
Obrázek 27: Typická letničková výsadba. Zdroj: Jakub Bříza.	20
Obrázek 28: Urnový hrob v Krtni osazený cibulovinami. Zdroj: autor.	20
Obrázek 29: Osázené hroby v Rakousku. Zdroj: autor.	20
Obrázek 30: Kresba keltského uzlu. Zdroj: Martin Čunát.	23
Obrázek 31: Mapa Prahy. Zdroj: autor.	24
Obrázek 32: Umístění oblasti. Zdroj: autor.	24
Obrázek 33: Kostel sv. Jana a Pavla v Krtni. Zdroj: autor.	25
Obrázek 34: Vrbový háj v Krtni. Zdroj: autor.	25
Obrázek 35: Kostel sv. Jana a Pavla se sochou světce. Zdroj: autor.	26
Obrázek 36: Pohled na kostel od Dalejského potoka. Zdroj: autor.	26
Obrázek 37: Kostel v Krtni v roce 1934. Zdroj: Magdaléna Dobromila Staňková.	26
Obrázek 38: Stabilní katastr. ....<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>	27
Obrázek 39: Plán velké Prahy. ....< https://www.facebook.com/Prahanastarychmapach/>	27
Obrázek 40: Ill. vojenské mapování. ....< https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>	27
Obrázek 41: Stabilní katastr. ....<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>	27
Obrázek 42: Císařské otisky. ....< https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>	27
Obrázek 43: Ortofoto 1938. .... < https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>	27
Obrázek 44: Soupis pozemků. ....<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>	27
Obrázek 45: Podzimní výzdoba na kamenných deskách v Krtni. Zdroj: autor.	28
Obrázek 46: Nejstarší z náhrobků v Krtni. Zdroj: autor.	28
Obrázek 47: Urnový hrob v Krtni. Zdroj: autor.	28
Obrázek 48: Kamenné desky jako zdroj zakrytí. Zdroj: autor.	28
Obrázek 49: Závan starých časů na Krtni. Zdroj: autor.	28
Obrázek 50: Kamenné hroby – protipól k zeleni. Zdroj: autor.	28
Obrázek 51: Studna na Řepoře .....<https://www.denik.cz/galerie/repora-skanzen.html?photo=7>	29
Obrázek 52: Pohled na Řepora .....<https://www.denik.cz/galerie/repora-skanzen.html?photo=4>	29
Obrázek 53: Kostel v Řepoře .....<https://www.denik.cz/galerie/repora-skanzen.html?photo=14>	29
Obrázek 54: Nejbližší okolí Krtně. Zdroj: autor.	29
Obrázek 55: Klimatická oblast oblasti. Zdroj: autor.	30
Obrázek 56: Půdní poměry oblasti .....<https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/ pudni_mapy/\$FILE/OOPK-Stredocesky_%20kraj%20a%20Praha-20131128.gif>	30
Obrázek 57: Geologická mapa oblasti 1:50 000. Zdroj: autor.	31
Obrázek 58: Povodňová mapa. ....<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online> .....31C:\Users\mcunatova\Desktop\DP 19_7.docx - _Toc46150248	31
Obrázek 59: Bujná vegetace na okraji Dalejského potoka. Zdroj: autor.	31
Obrázek 60: Studna ve vrbovém háji. Zdroj: autor.	31
Obrázek 61: Zarostlé koryto Dalejského potoka. Zdroj: autor.	31
Obrázek 62: Rosa canina na podzim. Zdroj: autor.	32
Obrázek 63: Petasites hybridus na břehu Dalejského potoka. Zdroj: autor.	32
Obrázek 64: Robinia pseudoacacia v květu. Zdroj: autor.	32
Obrázek 65: Calamagrostis epigejos v mokřadu Dalejského potoka. Zdroj: autor.	32
Obrázek 66: Dianthus deltoides. Zdroj: autor.	32
Obrázek 67: Ochrana přírody. ...<https://www.iprpraha.cz/uploads/assets/soubory/data/projekty/koncepce_priroda/10-uses.pdf>	33
Obrázek 68: ÚSES oblasti. <https://www.iprpraha.cz/uploads/assets/soubory/data/projekty/koncepce_priroda/10-uses.pdf>	33
Obrázek 69: Současný stav zeleně. Zdroj: autor.	34
Obrázek 70: Keřové nálety. Zdroj: autor.	34
Obrázek 71: Volně se rozrůstající dřeviny. Zdroj: autor.	34
Obrázek 72: Některé dřeviny jsou napadené. Zdroj: autor.	34
Obrázek 73: Rosa canina na hřbitově. Zdroj: autor.	34
Obrázek 74: Cyklatrasy. Zdroj: autor.	35
Obrázek 75: Dopravní mapa. Zdroj: autor.	35
Obrázek 76: Vlastnické vztahy. Zdroj: autor.	36
Obrázek 77: Územní plán Prahy 13. ....<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>	36
Obrázek 78: SWOT analýza. Zdroj: autor.	37
Obrázek 79: Jaro v Krtni. Zdroj: autor. ...38C:\Users\mcunatova\Desktop\DP 19_7.docx - _Toc46150273	38
Obrázek 80: Rozkvetlé třešně. Zdroj: autor.	38
Obrázek 81: Brzké jaro. Zdroj: autor.	38

Obrázek 82: Léto u potoka. Zdroj: autor.	38
Obrázek 83: Odpočinkové místo. Zdroj: autor	38
Obrázek 84: Léto v Krtni. Zdroj: autor.	38
Obrázek 85: Podzim v Krtni. Zdroj: autor.	38
Obrázek 86: Zima v Krtni. Zdroj: autor.	38
Obrázek 87: Jaro na hřbitově. Zdroj: autor.....	38
Obrázek 88: Léto na hřbitově. Zdroj: autor.	38
Obrázek 89: Podzim na hřbitově. Zdroj: autor.	38
Obrázek 90: Brzká zima na hřbitově. Zdroj: autor.	38
Obrázek 91: Luční kvítí. Zdroj: Martin Čunát.....	39
Obrázek 92: Mapa širších vztahů. Zdroj: autor.....	40
Obrázek 93: Dalejský potok. Zdroj: autor.	41
Obrázek 94: Krmítko pro zvěř. Zdroj: autor.....	41
Obrázek 95: Dolmen v Krtni. Zdroj: autor.	41
Obrázek 96: Osázený hrob. Zdroj: autor.	41
Obrázek 97: Přírodní hrob. Zdroj: autor	41
Obrázek 98: Na hřbitově. Zdroj: autor.	41
Obrázek 99: Návrh území. Zdroj: autor.	43
Obrázek 100: Návrh kácení. Zdroj: autor.....	44
Obrázek 101: Kosterní dřeviny. Zdroj: autor.	46
Obrázek 102: 12 x návrh sortimentu. Zdroj: autor.	47
Obrázek 103: Návrh osázení hrobů. Zdroj: autor.	48
Obrázek 104: Řezopohled. Zdroj: autor.	49
Obrázek 105: Detail řezopohledu. Zdroj: autor.....	49
Obrázek 106: Detail řezopohledu. Zdroj: autor.	49
Obrázek 107: Mapa detailů. Zdroj: autor.	50
Obrázek 108: Dalejský potok. Zdroj: autor.....	51
Obrázek 109: Obnovená Krteň. Zdroj: autor.	51
Obrázek 110: Cesta alejí. Zdroj: autor.	52
Obrázek 111: Procházka. Zdroj: autor.	52
Obrázek 112: Studna zrcadel. Zdroj: autor.....	53
Obrázek 113: Dub. Zdroj: autor.....	53
Obrázek 114: Cesta Parkem vzpomínek. Zdroj: autor.	54
Obrázek 115: Louka. Zdroj: autor.....	54
Obrázek 116: Trvalková louka. Zdroj: Dominika Holznerová	55
Obrázek 117: Povalový chodník. Zdroj: Karolina Vedlichová.....	55
Obrázek 118: Lavička Krkonoše. Zdroj: autor.	56
Obrázek 119: Lavička Slovinsko. Zdroj: autor.	56
Obrázek 120: WC Slovinsko. Zdroj: autor.	56
Obrázek 121: Štěrkový trávník řez. Zdroj: autor.....	57
Obrázek 122: Štěrkový trávník Dolní Břežany. .... < http://dolnibrezany.cz/hrbitov/ds-1300 >.	57
Obrázek 123: Mlatová cesta řez. Zdroj: autor.	57
Obrázek 124: Mlatová cesta Drážďany. Zdroj: autor.	57
Obrázek 125: Detail půdorysu rozhledny 1:20. Zdroj: autor.....	58
Obrázek 126: Řezopohled rozhledny. 1:50. Zdroj: autor	58
Obrázek 127: Detail mola. 1:20. Zdroj: autor.	59
Obrázek 128: Řezopohled mola. Zdroj: autor.....	59

Obrázek 129: Možnost mola. Zdroj: Martin Čunát.	59
Obrázek 130: Detail destičky z hřbitova. Zdroj: autor.....	60

10 Seznam tabulek

Tabulka 1: Porovnání přírodní a tradiční způsob pohřbívání. Zdroj: autor.	17
Tabulka 2: Ekonomická rozvaha. Zdroj: autor.....	60